

คำนำ

การปฏิบัติธรรม ต้องอาศัยการศึกษาให้รู้ทั่วถึงอรรถธรรมในเบื้องต้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงจัดธรรมวิภาคและคิปปิปฏิบัติเป็นหลักสูตรแก่นักธรรมและธรรมศึกษา, สนามหลวงได้ออกปัญหาสำหรับสอบไล่และเฉลยสำหรับตรวจ จำเดิมแต่มีการสอบไล่และธรรมศึกษาเป็นลำดับมา, มหามกุฏราชวิทยาลัยได้พิมพ์ขึ้นเป็นตัวอย่างเฉพาะบางศกบ้าง มีเอกชนรวบรวมพิมพ์ขึ้นตามลำดับศกบ้าง แต่ที่มีประมวลปัญหาและเฉลยพิมพ์ขึ้นด้วยวิธีนี้ยังไม่มี.

ปัญหาและเฉลยนั้น แม่กองและผู้อำนวยการสอบได้มอบลิขสิทธิ์ให้แก่มหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อพิมพ์เป็นตัวอย่างแก่นักเรียนทั้งหลายชั้นเดิมเข้าพเจ้าปรารภจะจัดให้พิมพ์ขึ้นตามลำดับศก แต่ในระหว่างการตรวจนักธรรมและธรรมศึกษา พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้พบปัญหาใหม่ บางข้อออกซ้ำปัญหาเก่า ส่วนเฉลยทั้ง ๒ คราวนั้นขัดกัน, จึงทำให้เกิดความคิดขึ้นใหม่ว่า ควรจะประมวลปัญหาและเฉลยพิมพ์ขึ้นด้วยวิธีนี้เพื่อให้เป็นเครื่องพิสูจน์เฉลยนั้น ๆ ด้วย, ได้ปรึกษากับพระกรรมการบางรูปในสนามหลวง และ โดยเฉพาะกับพระมหาสนธิ์ กิจจกาโร ป.๕ วัดบวรนิเวศวิหาร,เมื่อได้รับความเห็นชอบแล้ว ข้าพเจ้าจึงมอบภาระนี้แก่พระมหาสนธิ์ทุกประการ.

การประมวลปัญหาและเฉลยพิมพ์ด้วยวิธีนี้ ยากกว่าพิมพ์ตามลำดับศก เพราะต้องเลือกคัดจัดปัญหาและเฉลยธรรมถึง ๒๖ ศก

๑. ปัจจุบันเป็นพระญาณวโรดม

และธรรมศึกษาถึง ๖ ศก พร้อมทั้งปัญหาและเฉลยของบางสำนักเข้าตามลำดับหมวดและข้อธรรม. สำหรับปีแรกคือ พ.ศ. ๒๔๕๔ มีแต่ปัญหาไม่มีเฉลย เพราะมีนักเรียนน้อย และมีพระเถรานุเถระเป็น

กรรมการนอกรูป พอลจะปรึกษากันในเวลาตรวจได้, เมื่อนำปัญหานั้นมาพิมพ์ในที่นี้ จึงต้องแต่งเฉลยขึ้นใหม่. ตอนไหนที่ผู้รวบรวมเห็นว่าควรมีปัญหาก็ได้ทำเพิ่มขึ้นและลงอักษรย่อว่า "ส.ป." (สนธิ์เปรียญ) กำกับไว้ในที่นั้น ๆ, ตอนไหนที่ข้าพเจ้าเห็นว่าคำเฉลยกลับเป็นปัญหาขึ้นหรือไม่ตรงกับหลักธรรม ก็ได้ลงบันทึกเชิงหน้าและลงอักษรย่อว่า " ศรี ฯ " (ศรีวิสุทธิวงศ์) กำกับไว้ในที่นั้น ๆ, ส่วนบางตอนหรือบางข้อที่เห็นว่าไม่สมควรเป็นตัวอย่าง ก็ได้ตัดทิ้งเสียทีเดียวบ้าง แก้รูปให้สมควรบ้าง.

อนึ่ง การที่ลงเลข วัน เดือน ปี ที่สอบกำกับไว้ท้ายปัญหาและเฉลยนั้น ก็เพื่อจะเป็นข้อสังเกตปัญหาและเฉลยที่ได้เปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ, หรือที่ออกซ้ำกันก็มีเลขกำกับเอาไว้ เพื่อให้ทราบว่าเป็นปัญหานั้นได้ออกสอบในปีไหนบ้าง, และบางปีเช่น พ.ศ. ๒๔๕๔-๕-๖-๗-๘ ที่ทางการอนุมัติให้แยกสอบตามสำนักต่าง ๆ ได้ จึงปรากฏว่ามีวันและเดือนที่ต่างกัน.

ข้าพเจ้าเชื่อว่าการประมวลปัญหาและเฉลย พิมพ์ขึ้นด้วยวิธีนี้จักอำนวยความสะดวกแก่นักเรียนผู้ต้องการคู่มือปัญหาและเฉลย, แก่ครูผู้สั่งสอน, และแก่กรรมการผู้จะออกปัญหาหรือตรวจประโยชน์ของนักเรียน, หรือแก่ผู้ใคร่ธรรมจะขอคู่มือเพื่อธรรมปฏิบัติก็ได้.

ข้าพเจ้าขอขอบใจพระมหาสนธิ์ กิจจกาโร ป. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร ผู้รวบรวมและเรียบเรียง, พระมหาช่วง ถาวโร ป. ๓ วัดบุปผาราม กับสามเณรจรัส น. ธ. โท วัดมกุฏกษัตริยาราม ผู้คัดและพระกรรมการกองตำราผู้ช่วยตรวจรับรองหนังสือนี้.

ข้าพเจ้าพร้อมด้วยพระกรรมการกองตำรา ขออุทิศน้ำพักน้ำแรงในการจัดทำหนังสือนี้ บูชาพระคุณท่านเจ้าคุณพระศาสนโสภณ (แจ่มจตุตสฺสโล ป. เอก) วัดมกุฏกษัตริยาราม พระคณาจารย์เอกทาง

รจนาและแปลพระสูตร กรรมการมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเป็น
แม่กองและผู้อำนวยการสอนนักธรรมในบัดนี้.

พระศรีวิสุทธิวงศ์

หัวหน้ากองตำรา

มหามกุฏราชวิทยาลัย

๑ มิถุนายน ๒๔๘๐

ปัญหาและเฉลยธรรมวิภาค
นักธรรม และ ธรรมศึกษาชั้นตรี

ข้อความทั่วไป

ถาม. มีผู้กล่าวหาว่า "พระพุทธศาสนาสอนคนให้สันโดษ ไม่สอนให้ทะเยอทะยานมักได้ จึงทำให้คนเกียจคร้าน ไม่มักใหญ่ใฝ่สูง เป็นเหตุให้บ้านเมืองไม่เจริญ ทำให้เศรษฐกิจตกต่ำ" ดังนี้ เป็นความจริงหรือไม่? ถ้าไม่เป็นจริง ท่านจงแก้ให้มีหลัก.

ตอบ. พระพุทธศาสนาสอนให้คนสันโดษจริง. สันโดษหมายความว่ายินดีแต่ในทรัพย์ของตน ถ้าคนไม่มีสันโดษ จักไม่อาจงดเว้นอนินนาทานได้ เห็นทรัพย์ของใครอยากได้ ก็จะลักแย่งชิงเอาเป็นของตน การลักทรัพย์หรือการโจรกรรมที่มีไม่ขาดทุกวันนี้ คนไม่สันโดษก่อกำเนิดขึ้นทั้งนั้น ถ้าทุกคนยินดีทรัพย์ของตนแล้ว การชั่วร้ายเช่นนั้นจักไม่เกิด.

คนสันโดษจักมีทรัพย์เป็นของตน ก็ต้องหมั่นแสวงหาแต่ในทางที่ชอบ คือ ไม่ก่อความทุกข์ยากเดือดร้อนแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เพราะฉะนั้นพระพุทธศาสนาจึงบัญญัติ ศีลข้อที่ ๒ คือเว้นจากลักทรัพย์ของผู้อื่น สอนให้ยินดีแต่ในทรัพย์ของตน ไม่คิดโกงเอาทรัพย์ของผู้อื่น ที่เรียกว่าสันโดษ สอนให้แสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบ

เรียกว่า สัมมาอาชีวะ สอนให้มีความหมั่นขยันให้มาก ที่เรียกว่า
อุฏฐานสัมปทา สอนให้รู้จักปกครองรักษาทรัพย์ ที่เรียกว่า
อารักขสัมปทา สอนให้รู้จักประมาณในการใช้ทรัพย์ ที่เรียกว่า
สมชีวิตา ถ้าทุกคนได้ปฏิบัติตามคำสอนครบถ้วนแล้ว ความยากจน
ขึ้นแค่นั้นจักไม่มีแน่ จักมีแต่ความมั่งคั่งสมบูรณ์ ความคดโกง
ลักขโมย ปล้น อันเป็นการเบียดเบียนก็จักไม่มี บ้านจักมี
ความเจริญ เป็นเมืองสวรรค์.

ส่วนความทะเยอทะยานมักได้ เป็นเหตุให้แสวงหาในทางที่ผิด
ธรรม และให้ผิดสิทธิในทรัพย์ของผู้อื่น ทำให้คนเสียศีลธรรม
เพราะเห็นแก่ได้จักไม่เลือก ความมักใหญ่ใฝ่สูง เป็นเหตุให้แข่งดี
ชิงตัดรอนกันเอง เพราะขาดการรู้จักประมาณตน เป็นการที่
เห็นแก่ตัวเกินไป ไม่เห็นคุณธรรมและประโยชน์ส่วนรวม คนอื่น
จะฉิบหายวอดค้ำข้างมัน ขอให้ตนได้เป็นพอใจ แทนที่จะทำให้
บ้านเมืองเจริญสมบูรณ์ พูนสุข เป็นเมืองสวรรค์ ก็จะพลันกลับเป็น
เสื่อมโทรมทุกข์ยากเสมอเมืองนรก เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนา
จึงสอนให้คนให้ละความทะเยอทะยานมักได้ และไม่ใฝ่มักใหญ่ใฝ่สูง
แต่ให้สันโดษและให้รู้จักประมาณตน เป็นการตัดต้นเหตุแห่งความเสื่อม
ของบ้านเมืองต่างหาก.

๑๒/๕/๓๘

๓. บุคคลผู้มีศิลปวิทยา แต่ไร้ศีลธรรม กับบุคคลผู้บริบูรณ์
ด้วยศีลธรรม แต่ไร้ศิลปวิทยา ใน ๒ คนนี้ ท่านเห็นว่าคนไหนดี

กว่าเพราะเหตุไร ?

ด. เห็นว่าบุคคลที่บริบูรณ์ด้วยศีลธรรม แต่ไร้ศิลปวิทยาดีกว่า เพราะบุคคลผู้นี้เป็นผู้ไม่ก่อเวรแก่ใครๆ อยู่ที่ไหนที่นั่นย่อม มีความสงบ ปราศจากความเบียดเบียนล้างผลาญกัน ฝ่ายผู้ที่มี ศิลปวิทยาแต่ไร้ศีลธรรม เป็นผู้นำไว้วางใจด้วยประการทั้งปวง เพราะอาจใช้ศิลปวิทยาของตนในทางที่ผิดศีลธรรม นำความเสียหาย เดือดร้อนมาให้แก่ชุมชนที่อยู่ร่วมกับตนได้ การเอาโรคเอาเปรียบ กัน ความเบียดเบียนล้างผลาญกัน ที่มีอยู่เป็นอยู่ทุกวันนี้ ย่อมเกิด แต่คนไร้ศีลธรรมเท่านั้น เพราะฉะนั้น ศีลธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็น อย่างยิ่งสำหรับโลก.

๑๒/๕/๓๘

หมวด ๒

ด. จงอธิบายให้เห็นว่า ธรรมมีอุปการะมากนั้น มีอุปการะ มากอย่างไร ?

ด. มีอุปการะมากอย่างนี้ สติ ความระลึกได้ สัมปชัญญะ ความ รู้ตัว ทั้ง ๒ นี้มีอยู่เสมออยู่แล้ว จะทำอะไรก็ไม่พลาด เช่น การเขียนหนังสือ ในขั้นต้นต้องคิดก่อนว่า เราจะเขียนหนังสือและ เขียนเรื่องอะไร เมื่อเขียนไปก็ใช้ความใคร่ครวญว่า ที่เขียนไปจักถูก หรือผิด คอยนึกคอยคิดเช่นนี้ให้กำกับไป การเขียนหนังสือก็จะไม่ ผิดพลาด แม้กิจการงานอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน ถ้ายกพร้อมด้วย ธรรมทั้ง ๒ อย่างนี้ แม้กิจการงานจะสำเร็จ ก็สำเร็จโดยไม่รีบร้อน

ฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า ธรรมทั้ง ๒ อย่างนี้มีอุปการะมากในกิจการงาน
ทั้งปวง เปรียบเสมือนมารดาบิดามีอุปการะแก่บุตรธิดานั้น.

ส. ป.

ถ. มารดาบิดาท่านกล่าวว่า เป็นผู้อุปการะแก่บุตรธิดามาก
ไม่มีใครจักเทียมถึง แต่ไหน ในธรรมวิภาค ท่านจึงกล่าวว่า สติ
สัมปชัญญะ เป็นธรรมมีอุปการะมาก ?

ต. มารดาบิดาเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงเลี้ยง และคอยป้องกันบำบัด
ภัยอันตรายต่างๆ คอยดูแลแนะนำพร่ำสอนให้รู้จักผิดชอบชั่วดีเป็นต้น
เพื่อให้บุตรธิดาระวังและเว้นจากสิ่งที่ไม่ดี ทำแต่ในทางที่ถูกมีคุณประ-
โยชน์ นับว่าเป็นกัลยาณมิตรในครอบครัวอย่างสำคัญ ท่านจึงว่าเป็น
ผู้ที่มีอุปการะแก่บุตรธิดามาก แต่ที่มารดาบิดาจะทำหน้าที่เช่นนั้น ได้ดี
หรือบุตรธิดาจะปฏิบัติตามคำแนะนำพร่ำสอนได้บริบูรณ์ ก็ต้องอาศัยสติ
และสัมปชัญญะเป็นเครื่องแนะนำตักเตือนอีกชั้นหนึ่ง บรรดาหน้าที่
กิจการทุกอย่าง ทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งจัดว่าเป็นประโยชน์ใน
ปัจจุบัน-อนาคต. ตลอดจนถึงขั้นสูงสุด ล้วนต้องมีสติสัมปชัญญะเป็น
อุปการะทั้งนั้น ฉะนั้นธรรม ๒ ประการ คือ สติ สัมปชัญญะ จึงมี
อุปการะมากทั้งแก่ผู้ปฏิบัติ ทั้งแก่ธรรมที่จะพึงปฏิบัติทุกประเภท.

ส. ป.

ถ. บางพวกพูดว่า คนนั้นๆสติปัญญาของเขาดี เขาเล่าเรียน
จึงทรงจำได้ บางพวกเถียงว่า การที่เขาเล่าเรียนทรงจำได้
เข้าใจได้ดีนั้น เป็นเพราะเขามีสติสัมปชัญญะดี ถ้อยคำทั้ง ๒ นี้

อย่างไรหนจะถูกเพราะเหตุไร ?

ด. คำทั้ง ๒ นั้น ถูกด้วยกันทั้งหมด แต่คำว่าสติปัญญานั้น ถูกโดยปริยาย. เพราะสติกับสัมปชัญญะ หรือ สติกับปัญญา โดย อรรถเป็นอันเดียวกัน สัมปชัญญะเป็นปัญญาทางอ้อม ฉะนั้น จึงว่าคำนั้น ไม่ผิดทั้ง ๒.

ส. ป.

ด. สติกับสัมปชัญญะ จะควรรู้ในเวลาไหน เมื่อใช้ถูกต้อง ตามเวลาแล้วให้ผลได้อย่างไร ?

ด. สติความระลึกได้ ควรใช้ในเวลาก่อนแต่จะทำจะพูดจะคิด ส่วนสัมปชัญญะความรู้ตัว ควรใช้ในเวลากำลังพูดและคิดอยู่ ธรรม ๒ ประการนี้ ถ้าใช้ให้ถูกต้องตามเวลาแล้วย่อมให้ผลดี. ก็สติเป็น ธรรมกับความพลั้งเผลอ ทำอะไรมักไม่พลาดพลั้ง ดังทำอะไรทาง กายมีเดินเป็นต้น หรือพูดหรือคิดอะไรๆมักไม่พลั้งพลาด ส่วนสัมปชัญญะนั้น เป็นหน้าที่รู้สึกตัวอยู่เสมอ ขณะจะทำหรือจะพูด หรือจะคิด ก็รู้สึกอยู่ ทำและพูดและคิดย่อมไม่ผิดไปด้วย สติกับสัมปชัญญะ เมื่อ ประกอบให้ถูกต้องตามเวลาแล้ว ย่อมให้ผลดีดังพรรณามานี้

๑๖/๑๑/๕๓

ด. คนบางคนทำอะไรไม่มีพลั้งพลาด บางคนทำอะไรมักมี พลั้งพลาด นี้ต่างกันเพราะอะไร ?

ด. ต่างกันเพราะคนที่ทำอะไรไม่มีพลั้งพลาด มีธรรมมีอุปการะ มาก ๒ อย่าง คือ สติความระลึกได้ สัมปชัญญะความรู้ตัว คนที่

ทำอะไรมักปลั่งพลาด เพราะขาดธรรมมีอุปการะมาก ๒ อย่างนั้น.

๑๔/๑๑/๒๔๖๒

ถ. ตามธรรมดาของบุคคลที่ดี เมื่อใครมีอุปการะแก่ตนแล้ว ก็เป็นผู้รู้คุณของผู้นั้น และตอบแทนตาม โอกาสที่จะทำได้ สติและ สัมปชัญญะ ท่านกล่าวว่าเป็นธรรมที่มีอุปการะมาก เมื่อเช่นนั้น เราจึงพึงตอบแทนคุณธรรม ๒ อย่างนั้น โดยอาการอย่างไร ?

ต. เราจึงพึงตอบแทนคุณธรรม ๒ อย่างนั้น โดยอาการคือ ประกอบให้มีขึ้นในตน เช่นในเวลาจะทำ จะพูด จะคิด ก็ไม่ปล่อย ปล่อยสติสัมปชัญญะ ใช้สติสัมปชัญญะเป็นเครื่องควบคุมรักษา ให้ เป็นประจักษ์ที่เที่ยงนางนม ผู้ที่คอยดูแลระวังรักษาดูแลทวารก อนึ่ง ไม่พึง นำธรรม ๒ ประการนั้นไปใช้ในทางที่ผิด ควรใช้ควบคุมจิตให้ตั้ง มั่น เมื่อกระทำได้อย่างนี้แล้ว จึงจะถือว่าเป็นผู้รู้คุณธรรม ๒ อย่าง นั้นแล้ว และตอบแทน.

๒๔๖๕ - ๗๐

ถ. ธรรมอะไรท่านจัดว่ามีอุปการะมาก และธรรมอื่นๆ นอก จากนี้ไม่มีอุปการะมากดอกหรือ ท่านจึงไม่จัดเป็นธรรมมีอุปการะมาก ด้วย ?

ต. สติสัมปชัญญะ ท่านจัดเป็นธรรมมีอุปการะมาก ธรรม เหล่าอื่นที่นอกนี้ มีอุปการะเหมือนกัน แต่ไม่สำคัญเหมือนธรรม ๒ ข้อที่กล่าวมานี้ เพราะธรรมเหล่าอื่น เช่นหิริโอตตปปะ ที่มีชื่อว่า เป็น โลภบาล มีอุปการะในการบริหาร โลก อิทธิบาท มีอุปการะ

สนับสนุนให้สำเร็จผลตามประสงค์ ปัญญาเป็นอริยทรัพย์ เป็นต้นก็จริง แต่กรรมเหล่านี้เกิดมีขึ้น เพราะอาศัยสติสัมปชัญญะ ถ้าสติสัมปชัญญะ ไม่มี ธรรมเหล่านี้ก็ไม่ได้ สติสัมปชัญญะ เป็นอุปการะแก่กรรม เหล่าอื่น ท่านจึงยกขึ้นแสดงว่า เป็นธรรมมีอุปการะมาก.

๒๔๓๐

ถ. บุคคลที่จะระลึกถึงกิจกรรมนั้นได้ เพราะรู้ตัว หรือว่า รู้ตัวเพราะระลึกได้จึงอธิบาย ?

ต. รู้ตัวเพราะระลึกได้. เช่นเราจะเขียนตัว ก. นั้น ก่อนที่เรา จะเขียน จำเราต้องจะระลึกถึงว่าตัว ก. นั้น มีรูปร่างลักษณะเป็น อย่างไรแล้ว จึงจะเขียนลงไปได้ ถ้าระลึกไม่ได้ว่าตัว ก. ลักษณะ อย่างไรแล้ว ก็เป็นการแน่แท้ที่จะเขียนไม่ได้ การระลึกได้เช่นนี้ เป็นลักษณะของสติ ส่วนความรู้ว่าตัว ก. นั้นเราเขียนแล้วและ ถูกต้องด้วย นี้เป็นลักษณะของสติสัมปชัญญะ. เมื่อกว่าโดยย่อ สติ ได้แก่อาการที่ระลึกแล้วทำเป็นต้น สัมปชัญญะ ได้แก่อาการที่เข้า มารับรองว่า การนั้นทำแล้วและถูกต้อง สติเป็นธรรมเกิดก่อนดังนี้ จึงกล่าวว่า รู้ตัวเพราะระลึกได้ ถ้ามีคำคัดค้านว่า การที่จะเขียน ตัว ก. ถูกได้นั้น เพราะรู้ตัวว่าตัว ก. มีรูปร่างอย่างไรเสียก่อน ถ้า มิฉะนั้นก็เขียนตัว ก. มิถูก ข้อนี้เป็นความจริง แต่ขอให้พึงเข้าใจ ว่า การที่รู้ตัวว่าตัว ก. มีรูปร่างอย่างนั้น ไม่ใช่เป็นตัวสัมปชัญญะ เป็นตัวปัญหาต่างหาก.

๒๔๖๕

ก. คนผู้ได้ศึกษาอบรมแล้ว จะทำสิ่งใดทั้งที่ดีทั้งที่ชั่วมัก

มีธรรมอันเป็นคุณสหายคู่ชีวิตมาคอยกระชับใจ แนะนำ ตักเตือน หรือห้ามปรามซึ่งถูกซึ่งผิด คล้ายกับมีคนมาคอยกระชับที่หู ธรรมที่ 'เป็นคุณสหายคู่ชีวิตนี้' ได้แก่ธรรมอะไรในธรรมวิภาค ?

ข. ได้แก่สติ คือ ความระลึกได้ หรือนึกได้ หรือความนึก เกลียว หรือสัมปชัญญะ ความรู้ตัว หรือ ความรู้สึกผิดและชอบ.

๒๔๖๓

ก. จงแสดงให้เห็นว่า หิริกับโอตตัปปะเป็นธรรมคุ้มครองโลก ได้อย่างไร ?

ข. คำว่า โลกในที่นี้ ท่านหมายเอาหมู่มสัตว์อันต่างด้วยมนุษย์ และดิรัจฉาน ในหมู่มสัตว์เหล่านี้ ถ้าอยู่กันไปด้วยความสงบไม่เบียดเบียนกันและกันแล้ว โลกคือหมู่มสัตว์ก็ย่อมจะมีแต่ความเจริญงอกงาม ยิ่งขึ้น ถ้าต่างไม่มีหิริโอตตัปปะด้วยกันโดยส่วนมาก แต่นั่นก็จะตั้งหน้าเบียดเบียนกัน ไม่ทำให้ได้รับความสุขเลย หากเข้าก็ต้องแตกแยกกันไม่กลมเกลียวกัน แม้ในปัจจุบันนี้ ที่ได้เป็นไปอยู่โดยสงบก็เพราะต่างคนต่างยังมีหิริโอตตัปปะกันอยู่บ้าง มิฉะนั้นคงจักไม่ตั้งอยู่ในสวัสดิกภาพได้เช่นนี้ นี่จึงว่าหิริโอตตัปปะเป็นธรรมคุ้มครองโลกได้.

ธ/๑๒/๕๓

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส.ป.

ถ. หิริกับโอตฺตปะต่างกันอย่างไร ?

ต. ต่างกันดังนี้ หิริ แปลว่า ความละอาย หมายถึงความ
ละอายแก่ใจของตนเอง ในขณะที่ตนจะประพฤติชั่ว โอตฺตปะ แปลว่า
ความเกรงกลัว หมายถึง ความเกรงกลัวต่อผลของความชั่ว ที่ตนจะได้
รับในขณะที่ทำความชั่วลงไปด้วยตนเอง.๒ @

๒๕/๓/๕๔

ถ. หิริกับโอตฺตปะ สองอย่างนั้นมีในคนใด ทำให้คนนั้น
เป็นผู้เช่นไร ?

ต. ทำให้คนนั้นเป็นผู้ดี มีอัธยาศัยเรียบร้อย โอบอ้อมอารี มี
เมตตากรุณาต่อผู้อื่น ไม่เบียดเบียนใครให้ได้รับความเดือดร้อน.๒

๒๕/๓/๕๔

ถ. หิริและโอตฺตปะ เป็นธรรมคุ้มครองโลกอย่างไร ? จง
แสดงพอให้เห็นได้

ต. เป็นธรรมคุ้มครองโลกดังนี้ คือ โลกนี้ ถ้าขาดธรรม ๒
ประการคือ หิริและโอตฺตปะเสียแล้วต่างคนก็ต่างจะเบียดเบียน
ซึ่งกันและกัน โดยใช้อุบายและอำนาจข่มเหงเอาด้วยผลการ ก็จะ
เกิดสัมปหารฆ่าฟันกันและกัน ต่างคนต่างไว้ใจกันไม่ได้ในทุก
สถาน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ย่อมจะควบคุมกันให้เป็นหมวดหมู่เพื่อบำรุง
ความสุขของกันและกันดังอย่างทุกวันนี้ไม่ได้ด้วยเอง ลงสุดท้ายก็จะ
เหลือแต่แผ่นดินเปล่า นี้หาเป็นเช่นนั้นไม่ ก็เพราะอาศัยหิริและ

โอตัมปะกุ่มครอง.

๑๒/๓/๕๖

ถ. หิริและโอตัมปะมีคุณอย่างไร ?

ต. มีคุณหลายสถาน ตั้งแต่ให้เว้นจากทุจริต ประกอบ
สุจริต มีเมตตาอารีต่อกัน ต่างวางใจในทรัพย์สมบัติและชีวิตของกัน
และกันลงได้ ให้ความคุ้มครองกันอยู่โดยความเป็นหมวดหมู่ ย่อมมีความ
สุข ให้มีความเกลียดชังต่อบาปทุจริต สะดุ้งกลัวต่อผลแห่งอกุศลกรรม
ไม่กล้าทำความชั่วทางกายวาจาและใจ. ถ้าคนเราไม่มีหิริและโอตัมปะ
แล้ว ต่างจะเบียดเบียนกันและกัน ไว้วางใจกันไม่ได้ในที่ทุกสถาน อยู่
ไม่เป็นสุข นี่หาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะมีหิริและโอตัมปะกุ่มครองอยู่
โลกจึงตั้งอยู่เป็นปีกแผ่นแน่นหนา ได้รับความสุขสำราญทั่วกัน.

๘/๓/๕๖

ถ. จงเลือกธรรมในธรรมวิภาคมาสักข้อหนึ่ง แล้วแสดงให้เห็น
ว่าย่อมรักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้เกิดไปในที่ชั่ว ?

ต. หิริ โอตัมปะ เป็นธรรมอย่างหนึ่งซึ่งรักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้
ตกไปในที่ชั่ว เพราะคุณธรรมคู่นี้ มีอยู่ในใจของผู้ใดแล้ว ก็ชักนำ
ใจของผู้นั้น ให้ละอายและเกรงกลัวต่อความประพฤติชั่ว ป้องกันไม่
ให้ทำความชั่วทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ เป็นดังนี้ ผู้นั้นก็ไม่ต้องตกไปในที่
ชั่วด้วยอำนาจคุณธรรมนั้นคุ้มครองปกป้องไว้.

๑๕/๑๑/๕๖

ถ. โลกคือ หมู่มนุษย์ที่ควบคุมกันอยู่เป็นปีกแผ่นแน่นหนา สืบ

เนื่องมาจนบัดนี้ มีธรรมอะไรเป็นเครื่องรักษา? จงพรรณนาให้เห็นจริง.

ต. มีหิริและโอตฺตปปะเป็นเครื่องรักษา คือเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งห้ามปรามไม่ให้กล้าทำความชั่วลงได้ แม้เป็นโอกาสที่เชื่อว่า ไม่มีผู้รู้เห็นได้ยินหรือนึกสงสัยเลย แต่เมื่อเข้าใจว่าการที่จะทำเป็นความชั่วแล้ว ก็รู้สึกละอายหวาดหวั่นในใจไม่อาจทำหากนึกจะทำบ้าง ก็อาจจะยับยั้งไว้ได้ เพราะนับถือหิริและโอตฺตปปะเป็นใหญ่ และมนุษย์โดยมากยังสมัครที่จะทำความดี มีเบียดเบียนกันบ้างเพียงเล็กน้อยหรือชั่วคราวที่จะพอรับได้ โลกจึงมีความสงบเป็นพื้น และตั้งอยู่ยั่งยืนสืบมา.

๒๔๖๕

ถ. โลกที่จะตั้งถาวรอยู่ได้ เพราะใครเป็นผู้คุ้มครอง? และคำที่เรียกว่า "โลก" นั้น หมายถึงอะไร? ทวีปหลายๆ ทวีปรวมกันถูกไหม?

ต. เพราะธรรม ๒ ประการ คือ หิริ ความละอายแก่ใจ โอตฺตปปะ ความเกรงกลัว เป็นผู้คุ้มครอง. "โลก" หมายถึงอาหุมุสัตว์ที่อาศัยแผ่นดินทั้งหมด ไม่ได้หมายถึงอาหลายๆ ทวีปรวมกัน.

๒๔๖๕

ถ. บรรพชิตที่ไม่มีความเคารพต่อธรรมวินัย หน้าด้าน ไม่มีขางอายไม่มีกลัวอะไร ทำชั่วต่างๆ ต่อหน้าคนก็ได้ ดังนี้ จะชื่อว่าเป็นผู้ขาดคุณธรรมข้อไหนบ้าง? และควรจัดว่าเป็นบรรพชิตอะไร?

ด. ขาดการวชิรธรรม และหิริโอตตัปปะ จัดเป็นบรรพชิต

อสังฆีตามกรกพระศาสนา.

๒๓/๕/๗๗

ด. กฎหมายของบ้านเมืองเป็นเครื่องปกครองคนได้ แต่ไม่
สนิทเท่าศาสนาอันรักษาน้ำใจคน ก็ในพระพุทธศาสนายกธรรมอะไร
ว่ารักษาน้ำใจคนเป็นอย่างไรดี ?

ด. หิริ โอตตัปปะ.

๒๓/๕/๗๗

ด. ขันติโสรัจจะ เป็นธรรมทำให้ จัดเข้าในไตรสิกขาพวกไหน ?

ด. จัดเข้าสมาธิสิกขา.

๒๔๖๕

ด. ขันติกับโสรัจจะ ต่างกันอย่างไร ? และควรประกอบธรรม
ทั้ง ๒ นั้นขณะไหน จึงจะจัดว่าธรรมทำให้งามได้ ?

ด. ขันติความอดทน โสรัจจะความเสถียร ต่างกันอย่างนี้
ธรรม ๒ ประการนี้ ควรประกอบในเวลาต่างกัน คือ ขันติ ความ
อดทนนั้น ควรประกอบในเวลาที่เหมาะสมอันไม่เป็นที่ชอบ
ใจ ส่วนโสรัจจะนั้น ควรประกอบในเวลาที่จะต้องอดทน คือแสดง
กิริยาอันเข้มแข็ง ไม่แสดงกิริยาเสียวอกเสียวใจหรือโกรธเคืองให้ปรากฏ
แสดงอาการสม่ำเสมออยู่ดั่งนั้น ธรรม ๒ ประการ คือขันติกับโสรัจจะ
นี้ ถ้าใครปฏิบัติให้สมบูรณ์แล้ว อาจยังผู้นั้นให้งามในพระศาสนาได้

๑. เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า จิตตสิกขา.

ดังพรรณามาจะนี้.

๑๖/๑๑/๕๒

ถ. ขันติโสรัจจะ เป็นธรรมทำให้งาม ไม่ควรค้ำไม่ใช่หรือ
ถ้าเช่นนั้น เมื่อผู้ปกครองลงโทษในเวลาที่ท่านทำผิด ท่านคงนึกว่า
โจนท่านผู้ปกครองจึงไม่ใช่ขันติโสรัจจะละซี ?

ต. ขันติโสรัจจะ เป็นธรรมทำให้งามจริงในเมื่อใช้ถูก
ฐานะ ถ้าใช้ผิดฐานะ ย่อมเป็นเหตุให้เสียหายได้ เช่น ผู้ปกครองหมุกณะ
ถ้าบริษัทของตนเกิดกำริบ จะใช้ขันติโสรัจจะในเวลาเช่นนั้น ย่อม
ไม่เหมาะ เป็นเหตุให้บริษัทละเลิก ย่อมต้องกำราบเพื่อให้สงบ ถ้า
ใช้ในเวลาที่เหมาะสมเหตุอันควรอดทน ไม่แสดงกิริยาเสียดอกเสียใจ
หรือแค้นเคืองให้ปรากฏ นั้นแลเป็นธรรมทำให้งามจริง.

๘/๑๑/๕๘

ถ. มีโบราณภาษิตว่า ไก่งามเพราะขน คนงามเพราะแต่ง ดังนี้
เป็นภาษิตที่ค้ำไม่ได้. ส่วนทางศาสนานิยมว่า อะไรที่ทำบุคคลให้
งาม ? และเข้ากันได้ไหมกับภาษิตในอย่างข้างต้น ? จงอธิบาย.

ต. ทางศาสนานิยมว่า ขันติ ความอดทน ๑ โสรัจจะ ความ
เสงี่ยม ๑ ทำให้บุคคลงาม. เข้ากันได้ อธิบายว่า ไก่ ถ้าหากไม่มี
ขนเป็นเครื่องประดับตกแต่ง ก็ลู่ๆ ไม่สะอาดตา ไม่เป็นสัตว์ที่
น่าดูฉันใด คนที่ปราศจากเครื่องตกแต่งทั้งภายนอกและภายใน กล่าว
คือทั้งทางกายและใจ ก็ไม่น่าดู ไม่น่าชม และเป็นผู้ไม่งามฉันนั้น
คำว่า "แต่ง" แม้คนโดยมากมักจะหมายเอาแต่เพียงการตกแต่ง

ระดับกายเท่านั้นก็จริง เมื่อกายอันเป็นแต่ส่วนภายนอก ซึ่ง
ยังไม่สำคัญเท่าไรนัก มาขาดเครื่องประดับบ้างจะน่าเกลียดสักเพียงไร
ท่านจึงสอนให้ใช้ธรรม ๒ ประการนั้น เป็นเครื่องอสังการสำหรับตกแต่ง
ใจของบุคคลผู้ตกแต่งด้วยธรรม ๒ ประการนั้น จึงจะเรียกว่า
ว่างามดังความในโบราณภาษิตนั้น.

๒๔๖๕

ถ. จงชี้ตัวอย่างบุคคลที่เชื่อว่า เป็นบุรพการี และกตัญญูกตเวที.
อย่าตอบเท่าความในหนังสือ.

ต. มารดาบิดาเป็นบุรพการีของบุตรธิดา เพราะทำอุปการะให้
แก่บุตรธิดาก่อนกว่าคนอื่น บุตรธิดารู้อุปการคุณ แล้วทำปฏิการะแก่
มารดาบิดามีการเลี้ยงดูท่านเป็นต้น ชื่อว่า กตัญญูกตเวที, ครู
อาจารย์เป็นบุรพการีของศิษย์ เพราะได้ทำการสั่งสอนศิษย์ให้ได้รับความ
รู้ศิลปวิทยา ศิษย์รู้อุปการคุณแล้วทำตอบมีการปฏิบัติตามคำ
สอนเป็นต้น ชื่อว่า กตัญญูกตเวที, พระมหากษัตริย์เป็นบุรพการี
ของพลเมือง เพราะคอยดูแลปกป้องรักษาให้พลเมืองได้รับความสุข
พลเมืองรู้อุปการคุณแล้วทำตอบ มีประพฤติตนให้ตั้งอยู่ในพระราช-
กำหนดกฎหมายเป็นต้น ชื่อว่า กตัญญูกตเวที, พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เป็นบุรพการีของพระสาวก เพราะทรงสอนให้สาวกได้ดำรงอยู่ในคุณ
ซึ่งผู้อื่นไม่อาจทำให้ได้ สาวกรู้อุปการะแล้วทำตอบแทน มีปฏิบัติตาม
พระพุทธโอวาทเป็นต้น ชื่อว่า กตัญญูกตเวที.

๑๕/๓/๕๔

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

ถ. การทำอุปกัระก่อน เป็นหน้าที่ของใคร ? จงชี้ตัวอย่าง
ถ้าได้ทำแล้ว ให้ผู้ใดเชื่ออย่างไร ?

ต. การทำอุปกัระก่อน ในการเลี้ยงดู เป็นหน้าที่ของมารดา
บิดา ในการอบรมให้มีความรู้ทางศิลปวิทยา เป็นหน้าที่ของครู
อาจารย์ ในการปกปักรักษาให้ได้ความสุข เป็นหน้าที่ของพระ
มหากษัตริย์ ในการให้ตั้งอยู่ในคุณชั้นสูง เป็นหน้าที่ของพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า. ท่านเหล่านี้ ถ้าได้ทำแล้ว เชื่อว่าบุรพการี.

๑๑/๑๑/๕๕

ด. บุคคลทำเช่นไร จึงได้ชื่อว่าบุรพการีบ้าง ได้ชื่อว่ากตัญญู-
ตเวทีบ้าง ? จงแสดงตัวอย่างประกอบกับอธิบาย.

ต. บุคคลผู้ทำอุปกัระแก่เขาก่อน ได้ชื่อว่าบุรพการี. บุคคล
ผู้คิดถึงอุปกัระของท่านและทำตอบแทนท่าน ได้ชื่อว่ากตัญญูตเวที.
ในทางครอบครัว พ่อแม่ได้ทำอุปกัระคือเลี้ยงดูและทำนุบำรุงเลี้ยงดูมา
ก่อน จึงได้ชื่อว่าเป็นบุรพการีของลูก ฝ่ายลูกผู้ได้รับอุปกัระเช่น
นั้นแล้วไม่ลืมเสีย เอาธุระพ่อแม่ ได้ชื่อว่า กตัญญูตเวที. ในทาง
ศึกษา อาจารย์เป็นผู้ฝึกสอนและปกครองมาก่อน จึงได้ชื่อว่าเป็น
บุรพการีของศิษย์ ฝ่ายศิษย์ผู้มั่นคงอยู่ในความนับถืออาจารย์ และ
ได้เอาธุระท่าน ได้ชื่อว่ากตัญญูตเวที. ในทางปกครอง พระเจ้า
แผ่นดินทรงปกครองให้อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากทุกข์ภัย จึงจัดเป็น
บุรพการีของราษฎร ฝ่ายราษฎรระลึกถึงพระเดชพระคุณแล้วทำตน

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส.ป.

ให้เป็นประโยชน์แก่แผ่นดิน จัดว่าเป็นกตัญญูกตเวที. ในทางศาสนา พระศาสดาทรงประกาศพระศาสนาขึ้นก่อน สั่งสอนให้มหาชนได้บรรลุ ประโยชน์โลกีย์บ้าง โลกุตระบ้าง จัดเป็นบูรพการีของพระพุทธบริษัท ฝ่ายพุทธบริษัทระลึกถึงพระคุณของท่าน และช่วยกันบำรุงพระศาสนา ของท่าน จัดเป็นกตัญญูกตเวที.

๑๑/๑๒/๕๗

ถ. การปฏิการะตอบแทนคุณท่าน เป็นหน้าที่ของใคร ?
จึงชี้แสดงความจำเป็นให้เห็นว่าเป็นกรณีของเขา.

ต. เป็นหน้าที่ของชนผู้ได้รับอุปการะจากท่าน. ตัวอย่าง เช่น บุตรธิดาต้องทำปัจจุการะแก้มารดาบิดา ศิษย์ต้องทำแก้ครูบาอาจารย์ พลเมืองต้องทำแก้พระเจ้าแผ่นดิน พุทธบริษัทต้องทำแก้สมเด็จพระบรมศาสดา. คนเราแรกเกิดมาขี้เถียงตัวเองไม่ได้ ต้องฟังมารดาบิดา เลี้ยงดูก่อน เชื่องขึ้นหน่อย ต้องฟังครูบาอาจารย์เล่าเรียนเขียนอ่าน และอื่นๆ และยังคงฟังพระเจ้าแผ่นดินปกครองให้อยู่เย็นเป็นสุข ได้รับความเจริญมีประการต่างๆ ทั้งยังต้องฟังพระศาสดา ปกครอง นำใจให้นิยมแต่ในทางที่ชอบให้ประพฤติดี จึงอาจรักษาตัวรอดจาก บาปกรรม ทั้งในปัจจุบันและภายหน้า เพราะฉะนั้น จึงเป็นกรณีของเขาแต่ละอย่าง ที่ต้องตอบแทนอุปการะของท่าน.

๒๓/๑๒/๕๘

ถ. ท่านเรียกคนเช่นไร ว่าเป็นหนี้ท่านอยู่ ? เมื่อได้เปลื้อง หนี้แล้ว ควรเรียกชื่อว่าอย่างไร ?

ค. ท่านเรียกชนผู้ได้รับอุปการะจากท่านแล้ว ว่าเป็นหนี้บุญหนี้คุณของท่านอยู่. เช่นลูกเป็นหนี้มารดาบิดา ศิษย์เป็นหนี้ครูบาอาจารย์ ประชาชนเป็นหนี้สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน พุทธบริษัทเป็นหนี้พระพุทธเจ้า. เมื่อเป็นหนี้บุญคุณท่านอยู่เช่นนี้ สมควรที่จะทำปฏิการตอบแทนคุณท่าน จึงจะเปลื้องหนี้เสียได้ เมื่อทำได้แล้ว ควรเรียกชื่อว่ากตัญญูกตเวที.

๕/๑๑/๕๘

ค. ใครเป็นผู้ทำอุปการะก่อน ใครต้องตอบแทนอุปการะนั้น ?
จงแสดงโดยประเภทแห่งบุคคลนั้นๆ.

ค. มารดาบิดา อุปัชฌายะอาจารย์ พระมหากษัตริย์ พระศาสนา หรือท่านผู้ซึ่งเข้าไปตั้งกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ประกอบด้วยเมตตาก่อน. เหล่านี้ชื่อว่าผู้ทำอุปการะก่อน. บุตรธิดา สัททวิหริกอันเตวาสิก ราษฎร พระสาวก หรือผู้อุปการะซึ่งท่าน ทำด้วยกายวาจาใจไว้เหล่านั้น ชื่อว่าเป็นผู้ตอบแทนอุปการะนั้น ๆ โดยฐานอันสมควร อันจะให้ได้นามว่ากตัญญูกตเวที.

๑๑/๑๑/๕๙

ค. เพราะอรรถว่าอย่างไร บุรพการีและกตัญญูกตเวทีบุคคล จึงชื่อว่าหาได้ยาก ?

ค. เพราะอรรถว่ายากนักที่จะให้พร้อมกันเข้าได้.

๒/๑๑/๖๐

ค. ประชุมผู้อยู่เป็นหมวดหมู่ จำเป็นอยู่เองที่จะต้องมีการ

เลี้ยงชีพเนื่องถึงกัน เช่นต่างยอมซื้อขายแลกเปลี่ยนกันเป็นต้น. เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ขายจะเชื่อว่าบุรพการีของผู้ซื้อ ๆ ชื่อว่ากัตถัญญกตเวทีกแก่ผู้ขายได้หรือไม่? เหตุไรจึงว่าเช่นนั้น?

ค. ต่างไม่ได้ชื่อว่าเป็นบุรพการี และกัตถัญญกตเวทีกของกันและกันได้ เพราะเป็นการแลกเปลี่ยนกัน ไม่ได้ทำด้วยเมตตาคจิต. อันบุคคลจะชื่อว่าเป็นบุรพการีของเขาได้ ก็เพราะทำด้วยไม่คิดราคาตอบแทน ทำไปด้วยเมตตาคจิต หวังความสุขความเจริญให้แก่เขา. ส่วนผู้จะชื่อว่กัตถัญญกตเวทีกนั้น ก็ต้องทำด้วยมีแก่ใจ ทำด้วยระลึกถึงอุปการะของท่านผู้มีคุณ ไม่ทำด้วยจำเป็นหรือถูกบังคับเหมือนอย่างชื่อของเขาแล้วจำเป็นต้องให้ทรัพย์เขาจะนั้น.

๑๕/๗/๖๑

ด. บุคคลอกัตถัญญกตเวทีกคือคนเช่นไร? จงแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างของผู้รักถูก.

ค. คือบุคคลผู้รู้สึกไม่อุปการคุณของท่านผู้มีพระคุณ และไม่ตอบอุปการะท่าน. เช่นตนเมื่อบิดามารดาอุปถัมภ์บำรุงมาด้วยความเหนื่อยยากและสิ้นเปลือง แล้วไม่รู้สึกรับบุญคุณของท่าน และเมื่อสามารถ ไม่ปฏิเสธตอบ ไม่เลี้ยงดูท่าน เป็นต้น ชื่อว่าเป็นลูกหนี้ของท่าน แล้วไม่คิดเปลืองหนี้ เหมือนอย่างบุคคลผู้หยิบยืมกู้ทรัพย์ของผู้อื่นมาแล้วตระบัดเสีย ฉะนั้น บุคคลเห็นปานนี้ ชื่อว่าอกัตถัญญ-

๑. ยืมของผู้อื่นมาแล้ว ไม่ส่งคืนกลับเอาเสียเป็นอาการของตระบัด ตามอธิบายใน เเบญจศีล เเบญจธรรม แต่คำว่า ตระบัดในวินัยมุขหมายถึงอาการที่ลอกลักนำของที่จักต้องเสียค่าภาษี ผ่านด่านภาษีเข้ามา. ส. ป.

อกตเวทิต.

๑๒/๗/๖๒

ถ. สาธุชนคือคนดี กับอสาธุชนคือคนไม่ดี มีอะไรเป็นนิมิต
เครื่องหมายให้รู้ได้? จงชี้แจงให้เห็นจริง.

ต. กตัญญูกตเวทิต คอความเป็นคนกตัญญูกตเวทิต เป็นเครื่องหมายให้รู้ได้ว่าเป็นคนดี. ความเป็นคนไม่รู้อุปการะที่ท่านทำแก่ตนแล้วตอบแทน เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าเป็นคนไม่ดี. อันอุปการะที่บูรพการีชนทำแล้ว ย่อมเป็นการที่ทำได้ยาก เพราะต้องพร่าประโยชน์ส่วนท่าน เช่นต้องใช้ทรัพย์ กำลังกาย กำลังความคิดเป็นต้น ทำด้วยความหวังดีแก่ผู้รับ เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าต่างว่าผู้ได้รับอุปการะจากท่าน เป็นคนลบลหุบบุญคุณ ไม่คิดทดแทนท่านด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่าเป็นคนไม่ดี. ถ้าคิดสนองคุณตามสามารถในโอกาสที่ควร ชื่อว่าเป็นคนดี.

๒๔๖๕

ถ. คนผู้อยู่ในชุมชนหนึ่งๆ จำเป็นต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ไม่มากก็น้อย เช่นคนที่บริบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ ย่อมให้ผู้อื่นกู้ยืมทรัพย์ของตน เพื่อหวังผลคือดอกเบี้ยเป็นค่าตอบแทน ส่วนผู้ขัดสนด้วยโภคทรัพย์ก็กู้ยืมทรัพย์เขา เพื่อได้ทรัพย์นั้นมาเป็นกำลัง เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้เป็นเจ้าของหนี้จะชื่อว่าเป็นบูรพการีของลูกหนี้ๆจะชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทิตของเจ้าหนี้หรือไม่ ?

๑. กตัญญูกตเวทิตา.

ด. ย่อมไม่เชื่อว่าเป็นบุรพการี และกตัญญูกตเวทีของกันและกัน เพราะไม่ได้ทำถูกต้องตามหน้าที่ทั้งสองฝ่าย การกระทำนี้นับว่าเป็นพาณิชชการอย่างหนึ่งซึ่งแลกเปลี่ยนกัน อันผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นบุรพการีของเขาได้ ก็เพราะทำโดยไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทน ทำโดยมุ่งแต่ความสุขให้ผู้อื่น ส่วนผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีนั้น ก็ต้องทำโดยรู้สึกรู้ว่าท่านเป็นผู้มีอุปการะแก่ตนแล้ว และทำปฏิการะตอบไม่ทำเพราะเหตุความจำเป็น เช่นกฐินี้ยืมสินแล้ว จำเป็นต้องเสียดอกเบี้ยฉะนั้น.

๒๔๖๕

ด. ถ้าต้องการจะเป็นคนกตัญญูกตเวที จะต้องทำอย่างไร ?
จงอธิบายพอเป็นตัวอย่างแห่งการปฏิบัติ.

ด. ต้องทำอย่างนี้ คือ บุคคลทั้งหลายที่เกิดมาในโลก เบื้องต้นจำต้องได้รับอุปถัมภ์บำรุงจากบุรพชนก่อน มิมีมารดาบิดาเป็นต้น ครั้นต่อมาตนเจริญขึ้นแล้ว ระลึกถึงอุปการะ คือตอบแทนฉลองพระเดชพระคุณท่าน ได้ชื่อว่าเป็นผู้กตัญญูกตเวที แปลว่า รู้อุปการะคุณที่ท่านทำแล้วและตอบแทนอุปการะของท่าน.

อนึ่ง ในทางครอบครัว มารดาบิดาได้อุปการะคือได้เลี้ยงดูและทำนุบำรุงบุตรธิดามาก่อน จึงได้ชื่อว่าเป็นบุรพการีของบุตรและธิดา ฝ่ายบุตรและธิดาเมื่อได้รับอุปการะเช่นนั้นแล้ว ไม่ลืมเสียเอาฐานะของมารดาบิดา ได้ชื่อว่ากตัญญูกตเวที.

อนึ่ง ในทางศึกษา อาจารย์เป็นผู้ฝึกสอนและปกครองมาก่อน จึงได้ชื่อว่าเป็นบูรพการีของศัษย์ ฝ่ายศิษย์เป็นผู้เคารพนับถือในท่าน ที่เป็นอาจารย์ และได้ช่วยเหลือในธุรกิจของท่าน ได้ชื่อว่ากตัญญูกตเวที.

อนึ่ง ในทางปกครอง พระเจ้าแผ่นดินทรงปกปักรักษาประชาราษฎรให้อยู่เยี่ยเป็นสุขปราศจากทุกข์ภัย จึงจัดเป็นบูรพการีของราษฎร ฝ่ายราษฎรมาระลึกถึงพระคุณแล้ว ได้ทำให้ตนของตนเป็นประโยชน์แก่แผ่นดิน จดว่ากตัญญูกตเวที.

อนึ่ง ในทางพระศาสนา พระบรมศาสดาประกาศศาสนาขึ้นก่อน และทรงสอนให้มหาชนได้บรรลุประโยชน์ คือ โลกีย์บ้าง โลกุตระบ้าง จดว่าเป็นบูรพการีของพุทธบริษัท ฝ่ายพุทธบริษัท เมื่อมาระลึกถึงพระคุณของท่าน ได้ช่วยกันบำรุงพระพุทธานุศาสนานของท่านให้เต็มตามสติกำลังของตน จดว่าเป็นกตัญญูกตเวที.

เพราะฉะนั้น เมื่อบุคคลทั้งหลายได้มาปฏิบัติทำตามหน้าที่ของตน ๆ ดังที่ได้อธิบายมาแล้วในเบื้องต้น จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้กตัญญูกตเวที แม้ข้อนี้ก็สมด้วยพระบาลีที่สรรเสริญไว้ว่า **นิमितต สาธูปานํ กตัญญูกตเวทิตา** ความกตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี ดังนี้.

๒๔๖๖

ถ. พวกเราบรรพชิตคงรู้สึกดีว่า พระพุทธเจ้าเป็นพระบูรพการีอย่างสูงสุดของเรา เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจะกตัญญูกตเวทีต่อพระองค์ใน

เวลานี้ให้สมควรแก่เพศภูมิของพวกเขาอย่างไร ? โปรดแนะนำด้วย.

ค. เราต้องทำตนให้ว่าง่ายสอนง่าย เชื้อถ้อยคำของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นพระบิดาของเรา เราอย่าประพฤตินอกกริตนอกรอยจากพระธรรมวินัย จะพาให้พี่น้องตลอดถึงพระบิดาเสื่อมเสีย เคารพรับพระธรรมวินัยที่ได้ทรงประทานไว้ต่างพระองค์ เราจะประพฤติดะไร ควรนึกถึงพระบิดาก่อนแล้วจึงทำ ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่าเป็นอันได้กตัญญูกตเวทีต่อพระพุทธเจ้าในเวลานี้ สมควรแก่เพศภูมิของเรา.

๒๓ / ๘ / ๓๓

ค. ศิษย์ทำอะไรแก่อาจารย์ ได้ชื่อว่ากตัญญู ? ทำอย่างไร ได้ชื่อว่ากตเวที ?

ค. ศิษย์ระลึกอุปัฏฐากที่อาจารย์ทำไว้ก่อน โดยนับเป็นต้นว่า "ท่านแนะนำเราดี ให้เราเรียนดี บอกศิลปวิทยาให้เราสิ้นเชิง ป้องกัน ในทิศทั้งหลาย" ดังนี้ จึงได้ชื่อว่ากตัญญู ศิษย์ตอบแทนอุปัฏฐากที่อาจารย์ทำแล้ว โดยนับเป็นต้นว่า "ลูกจิ้นยีนรับ เข้าไปยีนคอยรับใช้ เชื้อฟังคำท่าน อุปัฏฐากท่าน เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ" ดังนี้ ได้ชื่อว่ากตเวที

๓/๘/๓๔.

ค. บางคนเข้าใจว่า "ความกตัญญูกตเวที จะปฏิบัติได้ต่อเมื่อเป็นผู้ใหญ่และมั่งมีเท่านั้น เด็กและคนจนปฏิบัติไม่ได้" ความเข้าใจอย่างนี้จะชอบด้วยความจริงหรือไม่ ? ขอฟังอธิบาย

ค. ความเข้าใจอย่างนี้ ไม่ชอบด้วยความจริง อันที่แท้

ความกตัญญูกตเวที ไม่ว่าจะคนวัยไหนและชั้นไหน ย่อมสามารถจะปฏิบัติได้ตามวัยตามชั้นของตนนั้น ๆ ทั้งนี้ เช่น เด็กปฏิบัติกตัญญูกตเวที โดยเชื่อฟังและทำตามผู้ใหญ่ เป็นต้นว่าพ่อแม่ ครูอาจารย์ นอบน้อมเคารพ รับใช้ ช่วยเหลือการงาน หมั่นเพียร ไม่เกะกะ เหลวไหล ส่วนคนจนก็อาจปฏิบัติกตัญญูกตเวทีที่ได้ โดยแสดงความซื่อสัตย์ จงรักภักดี ช่วยเหลือด้วยกำลังกายด้วยกำลังความคิด เป็นต้น.

๒๔๗๖

หมวด ๓

ก. อย่างไรท่านจึงจัดพระรัตนะเป็น ๓ ? จะมีแต่พระพุทธรัตนนะ ไม่ได้หรือ ?

ค. ถ้ามีแต่พระพุทธรัตนนะ คุณของพระพุทธรัตนนะเองจักไม่ปรากฏแก่โลก จึงต้องจัดพระธรรมเป็นรัตนะอีกอย่างหนึ่ง แม้อย่างนั้น ถ้าไม่มีผู้ประพฤติดำพระธรรม ๆ นั้น จักไม่สำเร็จประโยชน์แก่ใครเลย จึงต้องจัดพระสงฆ์เป็นรัตนะอีกอย่างหนึ่ง เมื่อมีรัตนะเป็น ๓ พระสงฆ์รัตนะย่อมส่องความดีจริงของพระธรรมรัตนะ ๆ ย่อมส่องพระคุณของพุทธรัตนนะ

๓/๑๑/๕๘

ก. พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ ต่างก็สอนให้ประมุขชนรู้ดีปฏิบัติชอบด้วยกัน ไฉนจึงต้องแยกเป็นรัตนะละอย่าง ๆ ?

ค. แยกเป็นรัตนะละอย่าง ๆ เพราะพระคุณความดีมีต่างกัน พระพุทธเจ้าท่านเป็นผู้รู้ดีปฏิบัติชอบด้วยพระองค์เองแล้ว ได้ทรงสั่ง

สอนพระสาวกให้รู้ดีปฏิบัติชอบตาม หรือเรียกว่า พระพุทธเจ้า
ผู้เป็นสังฆปริณายกนำซึ่งหมู่ให้รู้ดีปฏิบัติชอบ พระสงฆ์ได้รู้ดีปฏิบัติ
ชอบแล้ว ท่านจึงได้นำธรรมมาสั่งสอนประชุมชน ตกลงว่า พระ
สงฆ์จะได้รู้ดีปฏิบัติชอบก็เพราะพระพุทธเจ้า เหตุนี้ จึงได้แยกเป็น
รัตนะละอย่าง ๆ.

๒๐/๓/๕๘

ก. การที่พุทธบริษัทได้ปฏิบัติธรรมวินัย ได้รับประโยชน์สุข
เช่นได้บวชเรียนรู้ดีรู้ชอบเป็นต้นในบัดนี้ เป็นเพราะได้อาศัยพระพุทธ-
เจ้า หรือพระธรรม หรือพระสงฆ์ ? เป็นเพราะเหตุไร ?

ค. อาศัยรัตนะ ๓. เพราะรัตนะทั้ง ๓ เป็นของต่อเนื่องกัน.

๑๕/๓/๖๑

ก. พระพุทธเจ้า, พระธรรม, พระสงฆ์ ได้นามว่ารัตนะ ซึ่ง
แปลว่าแก้ว ด้วยอธิบายว่าอะไร ?

ค. ด้วยอธิบายว่า เป็นผู้ทำความยินดีให้เกิดแก่ผู้นับถือ เพราะ
ให้สำเร็จความประสงค์ และให้เกิดความสุขความอ่อนโยนอยู่เสมอ
รัตนะภายนอกครั้งก่อนเขาถือกันว่า เป็นแก้วสารพัดนึก เพราะ
ให้สำเร็จความประสงค์ ให้เกิดความสุข. พระพุทธเจ้า พระธรรม
พระสงฆ์เป็นแก้วสารพัดนึก เพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้รู้จริง
แล้วสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ได้รับความสุข พระธรรมที่พระองค์ทรงสั่ง
สอน เมื่อปฏิบัติตามแล้ว ย่อมได้รับผลคือความสุข พระสงฆ์ปฏิบัติ
ตามพระธรรมวินัยได้รับผลนั้นแล้ว สั่งสอนให้ผู้อื่นรู้แล้วได้รับผลเช่น

นั้น ชื่อว่าทำความยินดีให้เกิดแต่ละอย่างๆ เหตุนั้น จึงชื่อว่ารัตนะ.

๒๔๖๔

ถ. รัตนะ คืออะไร ? หากขาดเสียอย่างใดอย่างหนึ่งได้ไหม ?
เพราะเหตุไร ?

ค. รัตนะ คือ แก้ว กล่าวโดยศาสนโฆหาร คือ พระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์. หากจะขาดเสียแต่อย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้เลย.
เพราะเหตุว่า รัตนะทั้ง ๓ นั้นเนื่องเป็นอันเดียวกัน เมื่อขาดเสียแต่
อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็ไม่อาจสำเร็จประโยชน์ พึงเห็นอุปมาดังนี้
พระพุทธเจ้า เปรียบด้วยพระอาทิตย์ที่อุทัยขึ้นในท้องฟ้า เพื่อกำจัด
ความมืดของโลก พระธรรม เปรียบด้วยรัศมีที่ชานออกจาก
พระอาทิตย์แล้วยังให้โลกสว่าง พระสงฆ์ เปรียบด้วยชาวโลกที่ได้รับ
อุปการะจากแสงสว่างของพระอาทิตย์ ในสิ่งทั้ง ๓ นี้ ถ้าขาดเสีย
อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น โลกที่ไม่มีพระอาทิตย์ ชาวโลกก็จะมีคมน
อนธการไม่อาจที่จะประกอบกิจการงานอะไรได้ ส่วนรัศมีเป็นเครื่องทำ
ให้พระอาทิตย์มี แสง ถ้าพระอาทิตย์ขาดแสงคือ รัศมี ก็เป็นสิ่ง
ที่ไม่มีประโยชน์แก่ชาวโลกจวบจน หรือพระอาทิตย์แม้จะอุทัยขึ้น
ก็ไม่อาจที่จะสำเร็จประโยชน์แก่ใคร พระอาทิตย์ รัศมีของพระ
อาทิตย์ และชาวโลกจะขาดเสียมิได้ ฉะนั้น รัตนะทั้ง ๓ อย่างนั้น
แม้จะขาดเสียแต่สักอย่างหนึ่ง ก็ไม่ได้ ฉะนั้น.

๒๔๖๕

ด. พระพุทธ, พระธรรม, พระสงฆ์ เป็นรัตนะอย่างไร ? จง

อธิบาย.

ด. อธิบายดังนี้ : แก้ว ๘ ประการ มีเพชรเป็นต้น ที่เรียกว่า นพรัตน์ เป็นของสวยงามนำคุณันใด พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็อันนั้น คือ พระพุทธ พระองค์บริบูรณ์ด้วยพระอาการและ มหาบุลิสลักษณ์สวยงามน่าทศนา. พระธรรม กิ่งามทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด น่าศดับ. พระสงฆ์ เป็นผู้ปฏิบัติดีงามน่าเลื่อมใส เพราะฉะนั้น ท่านจึงจัด พระพุทธ, พระธรรม, พระสงฆ์ เป็นรัตนะ. (ข้อนี้เฉลยได้หลายนัย นักเรียนเฉลยได้อย่างไร พอฟังได้ก็ให้).

๑/๕/๗๕

ด. จงแสดงคุณของรัตนะ ๓.

ด. พระพุทธเจ้าพระองค์เป็นผู้ตรัสรู้โดยลำพังของพระองค์ แล้ว ทรงประกอบด้วยพระมหากรุณา เสด็จเที่ยวสั่งสอนผู้อื่นให้มีความ รู้ความเห็นตามพระองค์ โดยพระองค์มิได้ย่อท้อต่อความทุกข์ยาก ลำบากพระกาย นี้จัดว่าเป็นคุณของพระพุทธเจ้า.

พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ เป็นผลแก่บุคคลผู้ปฏิบัติ ที่สุดผู้ปฏิบัติอาจกำจัดกิเลส ได้โดยสิ้นเชิง แม้ไม่ถึงนั้น ก็ยังรักษาผู้ประพฤติปฏิบัติไว้มิให้ตกไป ในที่ชั่ว มีอบายทุกติเป็นต้น นี้จัดเป็นคุณของพระธรรม.

พระสงฆ์ เมื่อท่านได้รับคำสอนมาแล้ว ปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์ หมดจดจากกิเลส อย่างน้อย กำจัดได้เพียงเอกเทศ อย่างมาก ตัด กิเลสได้โดยสิ้นเชิงแล้ว ท่านยังได้นำคำสอนมาชี้แจงให้พวกเราได้

ประพศิตตาม ถึงซึ่งความสุขได้ตามสมควร อย่างน้อย ก็ยังพวกเรา
ให้รู้จักบาปบุญคุณโทษได้ นี่จัดว่าเป็นคุณของพระสงฆ์."

๒๕/๗/๕๔

ถ. พวกเราเหล่าพุทธบริษัท พวกกันเกราพนับถือต่อพระพุทธเจ้า
พระธรรม พระสงฆ์ โดยไม่จีจาง เพราะมีความเชื่อมั่นในใจอย่างไร ?

ต. เพราะเชื่อมั่นในพระคุณของท่านว่า พระพุทธเจ้ารู้ดีรู้ชอบ
ด้วยพระองค์เองก่อนแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้ตามด้วย พระธรรมย่อม
รักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้ตกไปในที่ชั่ว พระสงฆ์ปฏิบัติชอบตามคำสอนของ
พระพุทธเจ้าแล้ว สอนผู้อื่นให้ทำตามด้วย.

๒๕๖๓

ถ. พระพุทธเจ้า มีพระคุณแก่ท่านอย่างไรบ้าง ?

ต. มีพระคุณแก่ผมมากมาย บางอย่าง "ผมไม่รู้จะพูดอย่างไร
ผมพูดได้แต่ที่เห็นง่ายๆ คือผมได้รู้จักดีรู้จักชั่วแล้ว ดำเนินตาม
คำสอนของพระองค์ ได้ความสุขสบายใจอยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะ
พระพุทธเจ้า.

๒๓/๘/๗๒

ถ. ท่านนับถือศาสนาของใคร ? ท่านเห็นศาสนาที่ท่านนับถือ
นั้นดีกว่าศาสนาอื่นอย่างไร ?

ต. นับถือศาสนาของพระพุทธเจ้า เห็นพระพุทธเจ้าเป็นชาติ

๑. เดิมไม่มีเฉลย, ส. ป. ๒. ในการเฉลยหรือตอบปัญหา ไม่ควรใช้คำว่า "ผม" ควรใช้คำว่า
"ข้าพเจ้า."

กษัตริย์ชาติวุฑฒะ สูงกว่าศาสดาทั้งปวง และทรงสั่งสอนแปลก ซึ่งไม่มีศาสดาอื่นสอนได้ คือสอนให้ไปพระนิพพาน ศาสดาอื่น ๆ สอนอย่างสูงสุด ตายแล้วไปสวรรค์ เห็นพระพุทธเจ้าคิดว่าศาสดาอื่น ๆ ดังนี้ จึงนับถือพระพุทธศาสนา.

๒๔๓๓

ถ. พระธรรม บุคคลจะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ ก็ไม่มีการถูกลงโทษและบังบัญชาเหมือนพระวินัย แต่ไฉนพุทธบริษัทจึงต้องศึกษาเล่าเรียนด้วยเล่า ?

ค. เพราะการศึกษาเล่าเรียน เป็นประจวบเหมาะสำหรับส่องให้เห็นความผิดความชอบ นำความปฏิบัติให้ถูกทาง เมื่อความปฏิบัติเป็นไปในทางที่ถูกแล้ว ผลแห่งความทำถูก กล่าวคือ ความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่สัตว์ต้องประสงค์ก็ย่อมปรากฏ เพราะฉะนั้น พระธรรมแม้ถึงจะไม่มี การลงโทษแก่ผู้ไม่ปฏิบัติเหมือนอย่างพระวินัย ก็เป็นส่วนที่ผู้หวังความสุขรักความทำถูกควรทำ เพราะฉะนั้น พุทธบริษัทจึงศึกษาเล่าเรียนอยู่ขณะนี้.

๑๕/๓/๖๑

ถ. ผู้ไม่ประพฤติธรรม มีการลงโทษเหมือนอย่างผู้ละเมิดพระวินัยบ้างไม่ได้หรือ จะได้มีผู้ปฏิบัติธรรมทั่วถึงกัน ? ไฉนจึงไม่เป็นเช่นนั้น ?

ค. ที่ไม่เป็นเช่นนั้น เพราะพระวินัยเป็นกฎสำหรับหมู่โดยตรง ส่วนพระธรรมเป็นสาธารณะทั่วไปแก่บุคคล ใครประพฤติปฏิบัติก็เป็น

ความคิดแก่ตน ใครไม่ประพฤติปฏิบัติ ก็เป็นความเสีย ไม่มีความเจริญแก่ตน กล่าวคือ ใครทำใครได้ เหตุฉะนั้น ท่านจึงไม่วางระเบียบไว้เหมือนอย่างพระวินัย.

๑๒/๗/๖๒

ถ. พระธรรมมีอานิสงส์ดีอย่างไรแก่ผู้ปฏิบัติ ท่านจึงจัดไว้ว่าเป็นส่วนหนึ่งแห่งพระศาสนา ? จงอธิบายให้เห็นชัด.

ต. พระธรรมมีอานิสงส์แก่ผู้ปฏิบัติ คือย่อมรักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้เกิดไปในที่ชั่ว ให้ได้รับความสุขเป็นอานิสงส์เป็นชั้นๆตามสมควรแก่ความปฏิบัติ เช่น ธรรม คือ หิริและโอตฺตปปะ เมื่อมีอยู่ในบุคคลใด ย่อมทำให้ผู้นั้นไม่ทำทุจริตซึ่งเป็นเหตุจะต้องถูกลงโทษต่างๆ มีถูกออกจากตำแหน่งฐานันดรและถูกคุมขังเป็นต้น บุคคลที่เคยสูงแล้ว กลับถูกลงลดเป็นคนต่ำก็ดี หรือที่เคยสุขสบายเพราะมีสิทธิแก่ตน ด้วยไม่ต้องอยู่ในที่กักขังและไม่ต้องได้รับทุกข์เพราะถูกจำจองก็ดี เหล่านี้ล้วนมีมาแต่พระธรรมทั้งนั้น เหตุนั้น จึงได้เห็นว่าพระธรรมมีอานิสงส์แก่ผู้ปฏิบัติ คือรักษาไม่ให้เกิดไปในที่ชั่ว มีแต่ให้มีความสุขเป็นผลโดยส่วนเดียวดังนี้.

๑๒/๒/๖๒

ถ. พระธรรมในธรรมรัตนะ หมายถึงธรรมอย่างไรบ้าง ? อย่างไรให้มีประโยชน์อย่างไร ?

ต. หมายถึงปริยัติธรรม ปฏิบัติธรรม และปฏิเวธธรรม. ที่ ๑ มีประโยชน์ที่ทำให้ฉลาดรอบคอบรู้จักทางดำเนิน อุดหนุนการปฏิบัติ.

ที่ ๒ มีประโยชน์ที่ทำให้บำเพ็ญไตรสิกขาบริบูรณ์ ระงับกิเลสอย่าง
หายาบอย่างกลางและอย่างละเอียดถี่ถ้วนแก่ปฏิเวธ. ที่ ๓ มีประโยชน์
ทำให้รู้แจ้งแทงตลอดธรรมนั้นๆ ได้รับผล คือพ้นจากกิเลสทั้ง ๓
อย่าง อันเป็นคุณค่าอย่างยอดเยี่ยมในพรหมจรรย์.

๑๔/๑๑/๖๓

ถ. การปฏิบัติพระธรรม หากจะมีการลงโทษแก่ผู้ไม่ปฏิบัติ
หรือล่วงละเมิดเหมือนพระวินัยแล้ว จักมีผู้ปฏิบัติพระธรรมมากขึ้น
อีกไม่ใช่หรือ ? เหตุไฉนท่านจึงไม่ทำเช่นนั้น ? จงอธิบายให้แจ่มแจ้ง.

ต. จริงอยู่ คงมีผู้ปฏิบัติพระธรรมมากขึ้นอีกบ้าง แต่ถ้าจะนึก
ดูให้ตลอดแล้ว พระวินัยเป็นข้อห้ามไม่ให้ทำความชั่ว และเป็น
ระเบียบสำหรับรักษาหมู่ให้เรียบร้อย ซึ่งคนทุกคนอาจจะทำได้โดย
ไม่เหลือวิสัย และถ้ามีคนในหมู่ไม่ทำตามแล้ว ความเสียหายย่อม
เกิดขึ้นที จึงบังคับให้ทำและมีการลงโทษได้ ส่วนพระธรรม
นั้น เป็นข้อปฏิบัติสำหรับทำคุณความดียิ่งขึ้นไป ซึ่งบางอย่างเป็น
ข้อที่ยากและสูงเกินความสามารถของคนบางคนที่จะทำตามได้ ถ้า
จะมีการบังคับให้ทำแล้ว ก็จะทำตามไม่ได้เสมอหน้ากัน ซึ่งไม่เป็น
การยุติธรรม จึงแล้วแต่ฉันทะและความสามารถของคน ๑หนึ่ง
จะทำตามเพียงไร เมื่อประพฤติตามได้มากก็ได้รับผลมาก เมื่อ
ประพฤติได้น้อยก็ได้รับผลน้อย เพราะฉะนั้น การปฏิบัติพระธรรม
ท่านจึงไม่บังคับเหมือนพระวินัย.

๒๔๖๖

๑. พระธรรมย่อมอำนวยผลแก่ผู้ปฏิบัติอย่างไร ?

๓. พระธรรมย่อมอำนวยผลคือคุ้มครองผู้ปฏิบัติมิให้ตกไปในที่ชั่วและยังผู้ปฏิบัติให้ได้รับสุขประโยชน์ตามสมควรแก่ควรปฏิบัติ.

๒๔๓๖

๑. พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนประชาชนด้วยอาการอย่างไร ?

๓. ทรงสั่งสอนด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ

๑. ทรงสั่งสอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น.

๒. ทรงสั่งสอนให้มีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้.

๓. ทรงสั่งสอนเป็นอัครรรย คือผู้ปฏิบัติตามยอมได้รับประโยชน์โดยสมควรแก่ความปฏิบัติ.

๑๕/๑๑/๕๔

๑. พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนด้วยอาการอย่างไร ? คนเป็นอันมากจึงได้นับถือ.

๓. ด้วยอาการอย่างนี้ คือ

๑. ทรงสั่งสอน เพื่อให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้

ควรเห็น.

๒. ทรงสั่งสอนมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้.

๓. ทรงสั่งสอนเป็นอัครรรย คือผู้ปฏิบัติตามยอมได้รับประโยชน์โดยสมควรแก่ความปฏิบัติ.

๑๒/๗/๕๖

๑. เต็มไม่มีเฉลย. ส.ป.

ถ. ธรรมชนิดไหน ที่ผู้ฟังควรรู้ควรเห็น ?

ต. กล่าวโดยรวมยอด ธรรมคืออริยสัจทั้ง ๔ ประการ ที่ผู้ฟังควรรู้ควรเห็น.

๒๔๖๕

ถ. จงอธิบายข้อที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจตรงตามที่เห็นจริงได้นั้นอย่างไร ? ชี้ตัวอย่างมา.

ต. ข้อที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้นั้น ดังอธิบายต่อไปนี้ คือ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนชี้เหตุของสุขและทุกข์ว่า ทุกข์มาจากเหตุอันนั้น สุขมาจากเหตุอันนี้ ตัวอย่างเช่น ทรงแสดงสัพปริสธรรมข้อที่ ๑ ว่า รัมมัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ เช่น รู้ว่า สิ่งนี้คือความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้คือความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นเหตุแห่งทุกข์ เมื่อผู้ฟังตรงตามไปอาจเห็นจริงได้ ตามนัยที่ได้อธิบายมาแล้วนี้.

๑๖/๑๑/๕๓

ถ. อะไรเป็นข้ออัศจรรย์ในการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ?

ต. ความที่ผู้ปฏิบัติตามได้ประโยชน์โดยสมควรแก่ความปฏิบัติ.

๓/๘/๓๔

ถ. โอวาทของพระพุทธเจ้า โดยย่อมีกี่อย่าง ? อะไรบ้าง ?

ต. มี ๓ อย่าง คือ :-

๑. ให้เว้นจากทุจริต คือประพฤติชั่วด้วยกายวาจาใจ.

๒. ให้ประกอบสุจริต คือประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจ.

๓. ให้กระทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง มี โลก
โกรธ หลง เป็นต้น.

๑๑/๑๑/๕๕

ก. โอวาทของพระพุทธเจ้ามีเป็นเอนก ในธรรมวิภาคก็ทั้งนั้น
เหตุไฉนจึงว่ามีแต่ ๓ อย่าง ?

ข. เพราะโอวาท ๓ อย่างนี้ เป็นที่รวมแห่งคำสอนที่มาในพระ
ศาสนาทั้งหมด เป็นธรรมย่อหัวใจพระศาสนา. ถึงแม้จะมีมากมาย
หลายสถาน ก็ต่างกันโดยเทศนาวิธีและโวหารเท่านั้น เมื่อว่าโดย
อรรถรสแล้วรวมลงในโอวาท ๓ อย่างนี้ทั้งหมด.

๘/๓/๕๖

ก. ทุกๆศาสนา ย่อมมีคำสอนเป็นหลัก สำหรับพระพุทธ-
ศาสนามีคำสอนอะไรเป็นหลัก ?

ข. มีโอวาท ๓ เป็นหลัก คือ เว้นจากทุจริต ๑ ประกอบ
สุจริต ๑ ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง ๑.

๑/๕/๗๕

ก. โอวาทานุศาสนีที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ มีเป็นเอนก ย่น
กล่าวคงได้ก็อย่าง ? คือสอนให้ทำอย่างไรบ้าง ?

ข. คงได้ ๓ อย่าง คือ สอนให้เว้นจากทุจริต ๑ ให้ประกอบ
สุจริต ๑ ให้ทำใจให้สะอาดผ่องใส ๑.

๒๓/๘/๗๒

ถ. โอวาทของพระพุทธเจ้า ๓ อย่าง คืออะไรบ้าง ? ข้อ ๒ กับ ข้อ ๓ ไม่ซ้ำกันดอกหรือ ? จงอธิบาย.

ต. โอวาทของพระพุทธเจ้า ๓ อย่าง คือ :-

๑. ให้เว้นจากทุจริต คือประพฤติชั่วด้วยกายวาจาใจ.

๒. ให้ประกอบสุจริต คือประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจ.

๓. ให้กระทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง มี โลก โกรธ หลง เป็นต้น.

ไม่ซ้ำกัน เพราะข้อ ๒ สอนให้ทำความดีซึ่งเป็นขั้นต้น อยู่ในขั้นศีล ข้อ ๓ สอนให้ละกิเลสซึ่งเป็นเชื้ออยู่ภายใน เป็นขั้นสูงขึ้นไปอีก ตลอดถึงที่สุด เป็นขั้นสมาธิและปัญญา.

๒๔๖๔

ถ. ในโอวาทข้อ ๑-๒ ใจความก็เว้นจากทุจริต ประกอบสุจริตด้วยกายวาจาใจครบหมดแล้ว เหตุไฉนข้อ ๓ จึงสอนให้ทำใจให้หมดจดจากความ โลก โกรธ หลง อีกเล่า?

ต. ในพระโอวาทข้อ ๑-๒ นั้น ได้ทรงสั่งสอนให้เว้นทุจริต ประกอบสุจริตด้วยกายวาจาใจก็จริง แต่ในพระโอวาทข้อ ๓ นี้ไม่ได้ทรงสั่งสอนทางกายวาจา ทรงสั่งสอนทางใจอย่างเดียว ให้กระทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง มี โลก โกรธ หลง เป็นต้น ตามความสันนิษฐานว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนดังพระโอวาทข้อ ๓ นี้ เพื่อจะทำความปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน

ให้เข้าไปใกล้ต่อพระวิปัสสนาญาณด้วยพระโอวาทข้อนี้.

๒๐/๘/๕๘

ถ. ผู้ใดเว้นจากทุจริต ผู้นั้นชื่อว่าประพฤตีสุจริตมิใช่หรือ ? เหตุไฉนในโอวาทพระพุทธเจ้า จึงแยกการไม่ทำบาปและการทำกุศลไว้ต่างข้อกัน ?

ต. พึงเห็นโดยนัยนี้ คนเว้นจากผลาญชีวิตและทำร้ายเขา หรือเว้นจากลักทรัพย์ของเขา ชื่อว่าไม่ทำบาปได้อยู่ แต่จะได้ทำกุศลหาได้ไม่ ต่อเมื่อได้ช่วยชีวิตเขา ขวนขวายให้พ้นจากเงื้อมมือ หรือได้ให้ทรัพย์ของตนแก่กุลเขา จึงได้ชื่อว่าได้ทำกุศล.

๓/๑๑/๕๘

ถ. การเว้นจากทุจริตก็เป็นอันประกอบสุจริต การประกอบสุจริตก็เป็นอันเว้นจากทุจริต ๒ อย่างนี้ ย่อมเป็นอันเดียวกันโดยเนื้อความมิใช่หรือ ? ทำไมท่านจึงจัดให้เป็น โอวาทข้อ ๑ ข้อ ๒ ? จงอธิบาย.

ต. การเว้นจากทุจริตกับการประกอบสุจริต ไม่เป็นอันเดียวกัน เพราะผู้ที่ละความชั่วได้แล้ว ยังไม่ประกอบความดีก็มี ประกอบความดีก็มี ถ้าไม่เช่นนั้น ท่านคงไม่แยกไว้ต่างกัน. โอวาทที่ ๑ รวมลงในปหานะ ข้อ ๒ รวมลงในภาวนา เพราะเหตุนี้ โอวาททั้ง ๒ นี้ ท่านจึงจัดไว้ให้เป็นข้อ ๑ และข้อ ๒ ไม่รวมกัน.

๑๔/๑๑/๖๓

ถ. เว้นจากทุจริตก็ดี ประกอบสุจริตก็ดี จะได้ชื่อว่ากระทำ

ใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจได้หรือไม่? จงตอบระวาง
อย่าให้ซ้ำกับข้อที่ ๓.

ข. จะได้ว่ากระทำให้ใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง
ใจได้บ้าง เฉพาะเครื่องเศร้าหมองที่เป็นอย่างหยาบ และอย่างกลาง
ส่วนเครื่องเศร้าหมองอย่างละเอียด เป็นหน้าที่ของข้อที่ ๓.

๒๔๖๕

ค. ทำไม ในพุทธศาสนา จึงนิยมการทำใจของตนให้
หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจ?

ด. เพราะใจเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าใจเศร้าหมอง เป็นเหตุให้ทำชั่ว
การทำชั่วมีผลเป็นทุกข์ ถ้าใจผ่องแผ้ว เป็นเหตุให้ทำดี การทำดี
มีผลเป็นสุข. ทุกคนรักสุขเกลียดทุกข์ ฉะนั้น จึงนิยมการทำ
ใจของตนให้หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง เพื่อพ้นทุกข์ และ
ได้สุข.

๒๔๖๕

ค. ผู้นับถือพระพุทธศาสนาควรปฏิบัติอย่างไร จึงจะตรงจุด
หมาย คือตามประสงค์พระพุทธศาสนา?

ด. ควรเว้นจากประพฤติกู้แล้วประพฤติแต่ความดี ด้วยกาย
วาจา ใจ และทำใจของตนให้หมดจดจากกิเลส มีโลภ โกรธ หลง
เป็นต้น ปฏิบัติอย่างนี้ จึงจะตรงต่อจุดหมายคือความประสงค์แห่ง
พระพุทธศาสนา.

๒๔๖๖

ถ. โอวาทพระพุทธศาสนา เมื่อย่นแสดงก็มี ๒ อย่างเท่านั้น
คือ ปหานะ สอนให้ละความชั่วทั้งปวงอย่าง ๑ ภavana สอนให้
เจริญความดีทั้งปวงอย่าง ๑ ไฉนท่านจึงกล่าวว่ามี ๓ อย่าง คือ
ให้กระทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองอีกอย่าง ๑ จงอธิบาย
ให้ฟังสักหน่อย อย่าให้มากนัก.

ต. คำสอนของพระพุทธเจ้าข่นลงมา ๒ อย่างเท่านั้นถูกแล้ว ซึ่ง
มีข้อ ๓ ขั้นอีกอย่างหนึ่ง ก็ไม่พ้นจาก ปหานะ ภavana ไป การ
ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง ก็เพราะละความชั่ว เจริญ
ความดี แปลว่า ปหานะและภavana มีอยู่ในข้อนั้น.

๒๔๗๓

ถ. ทุจริต ๓ อย่าง อะไรบ้าง ? อย่างไรเป็นสำคัญ ? เห็น
อย่างไร จึงกล่าวตอบอย่างนั้น ?

ต. ทุจริต ๓ อย่าง คือ กายทุจริต วจิตุจริต มโนทุจริต มโนทุจริต
เป็นสำคัญ เพราะเป็นต้นเค้าแห่งความประพฤติด้วยกาย
วจา.

๑๕/๑๑/๕๖

ถ. ทุจริต ความประพฤติชั่วเป็นอันมาก ไฉนในธรรมวิภาค
จึงกล่าวว่ามี ๓ เท่านั้น ?

ต. ทุจริตมีเป็นอันมากก็จริง แต่ในธรรมวิภาคว่ามี ๓ นั้น
กล่าวได้ตามทวารคือ ทางที่บุคคลประพฤติความชั่ว สรรพความชั่ว
ทั้งหลายทั้งปวงที่บุคคลได้ทำ จึงต้องทำด้วยกายวจาใจ ไม่พ้นทวาร

ทั้ง ๓ นี้ไปได้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่ามี ๓.

๘/๑๑/๕๘

ถ. ทำไมทุจจริตจึงเป็นกิจไม่ควรทำ ?

ต. เพราะเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น ทั้งให้ผลเป็นทุกข์ โดยส่วนเดียว.

๑๒/๗/๕๖

ถ. ทุจจริต ๓ อย่าง ท่านกล่าวว่า เป็นกิจไม่ควรทำ ควรละเสีย ละด้วยอะไร ?

ต. ละด้วยสังวรปธาน เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน และปหานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว

๒๔๖๕

ถ. เขียนหนังสือกล่าวหยาบช้ำแก่เขา จัดเข้าในทุจจริตอย่างไร หรือไม่ ?

ต. เห็นว่าจัดเข้าในวจีทุจริต ข้อวาจาหยาบได้ เพราะเมื่อเขารู้เรื่องแล้ว ย่อมไม่ชอบใจ ทั้งหนังสือก็เป็นสิ่งที่ใช้แทนคำพูด ได้อย่างดีเหมือนกัน.

๑๕/๑๑/๕๔

ถ. ลองแจกสุจริต ๓ คู่มือ เมื่อแจกออกไปแล้ว ควรเรียกอย่างไรอีก ?

ต. สุจริต ๓ นั้น ควรแจกอย่างนี้ คือ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต. กายสุจริต ๓ อย่าง คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ๑ เว้นจากการลักขโมย ๑ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม ๑ วจีสุจริต ๔ อย่าง คือ เว้นจากพูด

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

เท็จ ๑ เว้นจากพูดต่อเสียด ๑ เว้นจากพูดคำหยาบ ๑ เว้นจากพูด
เพื่อเจ้า ๑. มโนสุจริต ๓ อย่าง ไม่โลภอยากได้ของเขา ๑
ไม่พยายามปองร้ายเขา ๑ เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม ๑
ควรเรียกว่า กุศลกรรมบถได้อีก.

๒๐/๓/๕๘

ถ. อะไรเป็นมูลให้คนทำบาป? จงแสดงตัวอย่าง.

ต. โลภะ โทสะ โมหะ เป็นมูลให้คนทำบาป เช่นอยากได้ทรัพย์
ของเขาแล้ว ทำการลักน้อ เพราะความโลภ. โกรธเคืองทะเลาะวิวาท
กันกล่าววาจาต่อกัน เพราะโทสะ. ประพฤติมกมาย เช่นไม่วินิจัยคดี
ให้เป็นไปตามธรรม หรือวินิจัยยังไม่ได้รับความแจ่มแจ้ง แล้วตัดสิน
ลงโทษ หรืออาจารย์ลงโทษศิษย์โดยไม่ได้สวน เพราะโมหะ.

๒๕/๓/๕๔

ถ. จงแจกอกุศลมูล ๓ เหตุไหนจึงจัดเป็นอกุศลมูล?

ต. โลภะ ความอยากได้ โทสะ ความประทุษร้ายเขา โมหะ
ความหลงไม่รู้จริง. เพราะเป็นรากเง่าของอกุศล.

๘/๓/๕๖

ถ. บุคคลจะประพฤติดีหรือชั่ว มีอะไรเป็นมูล? จงอธิบาย
พอให้เห็นสม. บุคคลจะประพฤติชั่ว มีโลภะ โทสะ โมหะ เป็นมูล. จะ
ประพฤติดี มีอโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นมูล. คนทำโจรกรรม

๑. เต็มไม่มีเฉลย. ส.ป.

เพราะโลกอยากได้ทรัพย์ของเขา คนค่าเขา ตีเขา เพราะโทสะ คน
ถูกเขาหลอก พลอยทำผิดตามเขา เพราะหลง.

คนสละทรัพย์ของตนเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น เพราะอโลภะ, คน
พูดจาอ่อนหวานเอาใจคน และอุปการะแก่คนซึ่งถูกผู้อื่นทำร้าย เพราะ
อโทสะ, คนฉลาดรู้จักหลีกเลี่ยงทางแห่งความเสื่อมและถือเอาทางแห่งความ
เจริญ เพราะอโมหะ.

๑๑/๑๒/๕๗

ถ. คนละเมิดศีล ๕ มีอกุศลข้อไหนเป็นมูล ?

ต. คนละเมิดศีล ๕ นั้น เช่นคนที่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ มีโลภะ
โทสะ โมหะ เป็นมูล. คนที่ประพฤติล่วงกามสุมิฉาจาร และกล่าว
มุสาวาท มีโลภะ โทสะ โมหะ เป็นมูล. คนที่เสพสุรา มีโลภะกับ
โมหะเป็นมูล. ส่วนโทสะสำหรับคนเสพสุรานั้น แม้ถึงจะมีได้บ้าง
ก็ไม่สู้จะปรากฏนัก เพราะฉะนั้น จึงไม่สามารถจะแสดงไว้ในที่นี้

๒๔๖๖

ถ. โลภะ โทสะ โมหะ เป็นไฉน ? เมื่อใครจะเปลื้องเสีย
จะพึงเปลื้องด้วยกรรมข้อใด ?

ต. โลภะ คือความอยากได้. โทสะ คือความขัดเคือง. โมหะ
คือความหลงไม่รู้จริง. เมื่อใครจะเปลื้องเสีย โลภะ เปลื้องด้วย
ทานการให้ปันสิ่งของแก่ผู้ที่ควรให้ปัน. โทสะ พึงเปลื้องด้วยศีล

๑. บางอาจารย์ส่วนฆ่าสัตว์เพราะมีโลภะกับโทสะเป็นมูล แต่ผู้ฆ่าสัตว์เล่นเพราะโมหะก็มีอยู่, ศรี ๑

การรักษาภริยาภายวาจาให้เรียบร้อย. โมหะ พึงเปลื้องด้วยการเจริญ
ภาวนา.

๑๑/๑๑/๕๕

ถ. จงชี้ตัวอย่างว่า โลกะ เป็นเหตุให้เกิดอกุศลได้อย่างไร ?

ต. คนล้างผลาญชีวิตมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉาน เช่นเป็นขโมย
ขึ้นบ้านฆ่าเจ้าของทรัพย์ตาย และชาวประมงลงปลาขายเป็นต้น ก็
เพราะโลก โลกเป็นเหตุให้เกิดอกุศลได้เช่นนี้.

๑๑/๑๑/๕๖

ถ. ความประพฤติกคนเรามีทั้งดีและชั่ว อะไรเป็นสมุฏฐาน
ให้เป็นเช่นนั้น ?

ต. โลกะ โทสะ โมหะ นี้เป็นสมุฏฐานให้คนประพฤติชั่ว.
อโลกะ อโทสะ อโมหะ นี้เป็นสมุฏฐานให้คนประพฤติดี.

๒๔๖๓

ถ. อโลกะ อโทสะ อโมหะ อย่างไรเป็นมูลของกุศลเช่นไร ?

ต. อโลกะ เป็นมูลของกุศลให้บริจาคทานได้. อโทสะ เป็นมูล
ของกุศลให้รักษาศีลได้. อโมหะ เป็นมูลของกุศลให้เจริญภาวนาได้.

๒๔๖๓

ถ. ตามธรรมดาของพืชพันธุ์ธัญญาหาร หรือต้นไม้ต่างๆ
เช่นเผือกมัน เป็นต้น เมื่อมีรากง่าเป็นแดนเกิดแล้ว ก็ย่อมมีต้น
ย่านเถา เป็นเครื่องปรากฏ ส่วนกุศลากุศลมูล มีอะไรเป็นย่าน
เป็นเถาเป็นเครื่องปรากฏ ?

ด. ฝ่ายข้างกุศลมูล มีสุจริต ๓ เป็นเครื่องปรากฏ. ฝ่ายข้างอกุศลมูล มีทุจริต ๓ เป็นเครื่องปรากฏ.

๒๔๖๕

ฉ. สุข คือความสบายที่เกิดทางกายและจิต ท่านว่าเป็นผลของอะไร ? เหตุไฉนจึงว่าอย่างนั้น ?

ด. สุจริตเป็นผลของกุศลมูล รากเง้าของกุศล มี ๓ คือ ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ถ่กุศลมูลเหล่านี้มีอยู่แล้ว กุศลอื่นที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้น ที่เกิดแล้ว ก็เจริญมากขึ้น และกุศลนั้น ก็มีเนื้อความอย่างเดียวกับสุจริต เหตุนี้ จึงว่าอย่างนั้น.

๒๔๖๕

ฉ. สัตบุรุษ คือใคร ? ข้อธรรมอะไรบ้างที่ท่านบัญญัติไว้ ?

ด. คือท่านผู้สงบเรียบร้อย. ท่านบัญญัติข้อธรรมไว้ ๓ ประการ คือ:-

๑. ท่าน สละให้ปันสิ่งของๆตน เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น.
๒. บรรพชา ถีอบวช เป็นอุบายเว้นจากเบียดเบียนกันและกัน.
๓. มาตาปิตุอุปภูฐาน ปฏิบัติมารดาบิดาของตนให้เป็นสุข.

๒๔๖๕

ฉ. ท่านสัตบุรุษเห็นประโยชน์อย่างไร จึงบัญญัติธรรมข้อที่ ๒ ในสัพปุริสบัญญัติ ?

ด. เห็นว่าเป็นอุบายเว้นจากการเบียดเบียนกันและกัน ทั้งเป็น

ทางที่จะทำให้เกิดประโยชน์ได้มาก.

๒/๑๑/๖๐

ถ. ข้อธรรมในสัปปริสบัญญัติ ใครเป็นผู้บัญญัติขึ้น ? พิสูจน์
ได้ไหมว่า ผู้บัญญัติก็ได้ปฏิบัติเหมือนกัน ?

ค. ท่านผู้สัจตบุรุษบัญญัติขึ้น และท่านได้ปฏิบัติด้วยเหมือนกัน
พิสูจน์ได้ด้วยธรรมในสัปปริสธรรม ประเภทที่ ๒ ซึ่งเป็นความ
ประพฤติกของท่านเอง ดังจะเทียบต่อไปนี้ :-

ทาน ในสัปปริสบัญญัติ ได้กับทานในสัปปริสธรรมข้อที่ ๗
ความว่า ให้ทานโดยเคารพ คือเอื้อเฟื้อต่อของที่ให้และต่อผู้ที่รับทาน
ไม่ทำอาการคู้ทึงเสียด.

บรรพชา ในสัปปริสบัญญัติ ได้กับสัปปริสธรรมข้อที่ ๒, ๓,
๔, ๕ ความว่า จะปรึกษาสิ่งใด จะคิด จะพูด จะทำสิ่งใดกับใคร ๆ
ก็ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น.

ส่วนมาคาปิตุอุฏฐาน เป็นธรรมประจำคนดีทั่วไป แม้ไม่มี
อยู่ในสัปปริสธรรมโดยตรง ก็พออนุมานได้ว่า คนดีอย่างท่าน
ย่อมปฏิบัติอยู่อย่างเต็มที่ทีเดียว.

๒๔๗๗

ถ. ปฏิบัติอย่างไร เรียกว่าตั้งอยู่ในอปณณกปฏิบัติ ?

ค. ปฏิบัติไม่ให้ผิดจากแนวของพระพุทธศาสนา คือ :-

๑. อินทรีย์สังวร สรรวมอินทร์ ๖ คือ ระวังตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง คมกลิ่น ลิ้มรส

ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณด้วยใจ.

๒. โภชเน มัตตัญญูตา รู้จักประมาณในการกินอาหารแต่พอสมควรไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป.

๓. ชาคริยานุโยค ประกอบความเพียรเพื่อจะชำระใจให้หมดจดจากกิเลส ไม่เห็นแก่นอนมากนัก.

๑๕/๑๑/๕๔

ถ. จงแสดงให้เห็นว่า อปัณณกปฏิบัติเป็นทางปฏิบัติไม่ผิด ?

ต. อปัณณกปฏิบัติ ข้อ ๑ อินทรีย์สังวร สำรวมอินทรีย์ ทั้ง ๖ ไม่ให้อินทรีย์ร้ายในอารมณ์ต่างๆอันมากระทบ เมื่ออารมณ์ที่ดีมากระทบ ก็ไม่เกิดอกิษณาความอยากได้ เมื่ออารมณ์ที่ชั่วมากระทบ ก็ไม่เกิดโทมนัสขัดใจ เมื่อเป็นเช่นนี้จะมีผิดที่ไหน.

ข้อ ๒ โภชเน มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณในการบริโภค อันธรรมาอาหารย่อมเป็นของมีคุณ แต่ถ้าไม่รู้จักประมาณย่อมเป็นโทษได้ เช่นบริโภคจนเกินประมาณย่อมอึดอัด ถ้าแต่โง่เขลาไม่เผื่อให้ย่อยได้ก็อาจถึงตาย. อีกประการหนึ่ง ถ้ไม่รู้จักพิจารณาอาหารสำหรับบริโภค บางทีจะถูกอาหารอันไม่เป็นที่สบายแก่โรคก็ย่อมให้โทษเป็นความผิด ถ้ารู้จักประมาณและรู้จักพิจารณาแล้ว จะผิดที่ไหน.

ข้อ ๓ ชาคริยานุโยค ประกอบความเพียรเพื่อจะชำระใจให้หมดจด ไม่เห็นแก่นอนมากนัก ใจย่อมเป็นของสำคัญ ถ้าไม่คอย

๑. เต็มไม่มีเฉลย. ส. ป.

ชำระให้หมดจดก็ย่อมเศร้าหมอง ถ้าใจเศร้าหมองแล้ว กายวาจา ก็เศร้าหมองไปตาม เพราะใจเป็นต้นเค้าของความประพฤติ เพราะ ฉะนั้นจึงต้องคอยชำระอยู่ แต่ถ้าเป็นคนเห็นแก่นอนก็ทำไม่ได้ เพราะ ความเห็นแก่นอนเป็นตัวโกศลชชะ ถ้าจะชำระใจให้หมดจดก็ต้องไม่ เห็นแก่นอน เมื่อไม่เห็นแก่นอน หมั่นชำระใจให้หมดจดอยู่แล้วจะผิด ที่ไหน.

๘/๑๑/๕๘

ถ. จะประพฤตินั้นให้ถูก ควรจะประพฤติทางไร ?

ค. ควรประพฤติในทางที่ไม่ผิด ๓ อย่าง คือ :-

๑. อินทรีย์สังวร ความสำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง คมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโศภุจัพพะ ฐัชรธรรมารมณด้วยใจ.

๒. โภชเน มัตตัญญูตา รู้จักประมาณในการกินอาหารแต่พอ ควร ไม่มากไม่น้อย.

๓. ซาคริยานุโยค ประกอบความเพียรเพื่อจะชำระใจให้หมดจด ไม่เห็นแก่นอนมากนัก.

๘/๓/๕๖

ถ. ปฏิปทา คือ ทางดำเนิน ย่อมมีหลายอย่างหลายประเภท ต่าง ๆ กันไป ตามความคิดเห็นของท่านศาสนานั้น ๆ ที่ได้ บัญญัติแต่งตั้งขึ้น เราผู้ดำเนินตาม จำต้องเลือกเฟ้นหาหนทางที่ตรง ที่ถูก ที่ท่านผู้รู้กล่าวว่าเป็นไม่ผิด ปฏิปทาอย่างไรบ้างที่ว่าเป็นไม่ผิด ?

ด. ปฏิปทาที่ไม่ผิดมี ๓ อย่าง คือ :-

๑. อินทรีย์สังวร ตำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาทีเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโศภณูปพะ รู้ธรรมอารมณ์ด้วยใจ.

๒. โภชนะ มัตตัญญุตตา รู้จักประมาณในการกินอาหารแต่พอควร ไม่มากไม่น้อย.

๓. ซาคริยานุโยค ประกอบความเพียร เพื่อจะชำระใจให้หมดจด ไม่เห็นแก่นอนมากนัก.

๒๔๖๕

ด. ทางบำเพ็ญบุญของคน โดยย่อมีกี่อย่าง ? อะไรบ้าง ?

ด. ทางบำเพ็ญบุญของคนโดยย่อมี ๓ คือ ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน สิลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ภวานมัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา.

๕/๑๒/๕๔

ด. ทางบำเพ็ญบุญเหล่านั้น ให้อนิสงส์ต่างกันอย่างไร ? จงอธิบาย.

ด. ให้อนิสงส์ต่างกันอย่างไร ทาน ให้อนิสงส์เป็นความกว้างขวาง และเป็นเครื่องตัดเสียซึ่งความโลภ. ศีล ให้อนิสงส์ทำให้เป็นผู้มีเมตตาอารี ไม่มีภัยเวรแก่ใครๆ และเป็นเครื่องตัดเสียซึ่งโทสะ. ภาวนา ให้อนิสงส์ทำให้เป็นผู้มีปัญญารู้เท่าทันต่อความเป็น

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

จริง และเป็นเครื่องตัดเสียซึ่งโมหะ°

๘/๑๒/๕๔

ถ. ทาน ศีล ภาวนา ท่านยกย่องว่าเป็นที่ตั้งของการบำเพ็ญบุญ
อะไรเป็นตัวบุญ ?

ต. ความสุข อันเกิดขึ้นทางกายและทางใจ เพราะอาศัยความ
ทำทั้ง ๓ อย่างนั้น เป็นตัวบุญ.

๒๔๖๕

ถ. ทาน ศีล ภาวนา มีลักษณะต่างกันอย่างไร ? เหตุไร
จึงเรียกว่าบุญกิริยาวัตถุ ?

ต. การบริจาคพัสดุของตนให้เกิดสุขแก่ผู้อื่น นี้เป็นลักษณะ
แห่งทาน. การสำรวมกายวาจาให้เรียบร้อย นี้เป็นลักษณะแห่งศีล.
ความอบรมใจให้ตั้งอยู่ในความดี นี้เป็นลักษณะแห่งภาวนา. เพราะ
เป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ.

๑๕/๑๑/๕๗

ถ. บุญกิริยาวัตถุ ๓ มีหน้าที่กำจัดกิเลสต่างกันอย่างไร ? ถ้า
ได้บำเพ็ญเต็มที่แล้ว ให้ผลต่างกันอย่างไร ?

ต. บุญกิริยาวัตถุ ๓ มีหน้าที่กำจัดกิเลสได้ต่างกัน ดังอธิบาย
ต่อไปนี้ คือ ทานมัชฌิมนุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน มีหน้าที่กำจัด
ความโลภความตระหนี่ได้, ส่วนศีลมัชฌิมนุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
มีหน้าที่กำจัดความโกรธได้, ส่วนภาวนามัชฌิมนุญสำเร็จด้วยการ

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส.ป.

เจริญภาวณา มีหน้าที่กำจัดความหลงได้ บุญกิริยาวัตถุ ๓ นี้ ถ้า
ได้บำเพ็ญให้เต็มที่แล้ว ย่อมได้ผลต่างกัน ดังอธิบายต่อไปนี้ คือ
หน้าที่ทาน ย่อมให้ผลเป็นคนกว้างขวาง เป็นที่รักและเคารพของคน
ทั้งหลาย สมานไมตรีกันไว้ได้ทุกชั้น ทั้งยึดถือประโยชน์ของคนมี
ทรัพย์ไว้ด้วย, ส่วนศีล ย่อมให้ผลเป็นที่รักและเคารพ ทั้งหมดความ
รังเกียจแห่งกันและกันได้ ทั้งทำให้เป็นคนองอาจด้วย, ส่วนภาวณา
ให้ผลเป็นคนใจหนักแน่นมั่นคง โดยที่สุคติจะกระทบกระทั่งอารมณ์
อะไรๆ มักจะไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์นั้นๆ ได้, ทาน ศีล ภาวณา
ย่อมให้ผลต่างกัน ดังอธิบายมานี้.

๑๖/๑๑/๕๖

ถ. ความประพฤติก่อนน้อมต่อผู้ใหญ่จะนับว่าเป็นบุญ ตาม
บุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่างนั้น ในอย่างไรหนได้หรือไม่ ?

ค. นับว่าเป็นบุญได้. สงเคราะห์เข้าในศีล.

๑๕/๑๑/๕๖

ถ. ผู้น้อยประพฤติก่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ตามฐานะของตน ก็จัด
เป็นอัตตสัมมาปณิธิในจักร ๔ ได้แล้ว แต่ถ้าจะจัดเป็นบุญกิริยาวัตถุ
จะจัดเข้าในข้อไหนในบุญกิริยาวัตถุ ?

ค. จัดเข้าได้ในข้อ ๒ คือ สีสลัมย.

๒๔๖๘

ถ. จงแสดงอาการแห่งสังขาร ให้เห็นว่า มีลักษณะเสมอกัน
อย่างไร ?

ด. อาการแห่งสังขารเสมอกันโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา.

ฉ. คำว่า สังขารทั่วไป ในสามัญญลักษณะ ได้แก่สังขาร เช่นไร ? และจงอธิบายให้เห็นว่าเป็นทุกข์อย่างไร ?

ค. ได้แก่สิ่งที่คนหรือธรรมดาแตกต่าง หรือปรุงขึ้นเป็นรูปร่าง ต่างโดยประเภทเป็น ๒ คือ ที่มีใจครองเรียกอุปาทินนสังขาร ได้แก่ มนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานต่างชนิด ๑. ที่ไม่มีใจครองเรียกอุปาทินนสังขาร ได้แก่บ้านเรือนต้นไม้ ๑. ข้อที่ว่าเป็นทุกข์นั้น เพราะสังขาร ทั้ง ๒ ประเภทนั้น ไม่คงทนถาวรอยู่ได้ เมื่อเกิดเป็นสังขารขึ้น แล้วจะต้องเปลี่ยนแปลงเสมอ ไม่ได้หยุดอยู่นิ่งสักขณะเดียว แต่ค่อย ๆ แปรไปทีละน้อยจนสังเกตในขณะนั้นไม่ได้ อาการที่ไม่หยุดอยู่นิ่ง นั้นแล เป็นทุกข์ของสังขาร.

๒๔๖๖

ฉ. สรรพสังขารทั้งมวลที่เลวบ้างดีบ้างต่าง ๆ กัน เพราะกรรม จำแนกให้เป็นไป ดังที่ปรากฏอยู่แก่ตาแล้ว แต่อีกส่วนหนึ่ง ท่าน กล่าวว่า สังขารทั้งปวงย่อมมีลักษณะเสมอกัน ดังนี้ มิเป็นอันแย้ง กันหรือ ? จะเฉลยอย่างไร ?

ค. มิแย้งกัน เฉลยว่า ในสังขารอย่างหนึ่ง ๆ กล่าวกันโดยตรง คือ ในคนหนึ่งย่อมมีอาการทั้ง ๒ ประเภทนั้น อธิบายว่า บรรดา มนุษย์หรือสรรพสิ่งทั้งหลายที่บังเกิดขึ้นมีขึ้น ก็เพราะอาศัยกรรม

เป็นผู้อำนวยต่อไป จนให้เป็นคนมีคนจน ของดีของเลว เป็นต้น
กรรมที่ทำบุคคลให้แตกต่างกันอย่างนี้ ย่อมมีในบุคคลผู้ยังตัดวัฏฏะ
ไม่ขาดทั่วไป อันบุคคลผู้อยู่อาศัยกรรมเช่นนี้ ก็จำต้องเกิด แก่
เจ็บ ตาย อันความที่ยังเกิด แก่ เจ็บ ตาย นี้แล เป็นเหตุนำ
มาซึ่งสามัญญลักษณะ คือเมื่อเกิดแล้ว ก็ต้องตกอยู่ในความเป็น
ของไม่เที่ยง คือแปรปรวนชั้ยย้าย เป็นอย่างโน้นเป็นอย่างนี้ไป
ต่างๆ อาการที่แปรปรวนไม่คงที่อยู่อย่างนี้ นับว่าเป็นทุกข์ของผู้ที่
'อยาก'ให้คงที่ การที่หวังให้คงที่อยู่ไม่ได้สมปรารถนา จัดเป็นอนัตตา
ความเป็นของไม่ใช่คน นี้เป็นลักษณะที่มีในสังขารที่ต้องเกิด ต้องแก่
และเจ็บตาย รวมความว่า สังขารทั้งหลาย ที่เกิดมีขึ้นแล้วและแตก
ต่างไป เพราะกรรมจำแนก สังขารที่ยังอาศัยกรรมจำแนก จำต้อง
ตกอยู่ในลักษณะ ๓ เพราะสังขารมีอาการทั้ง ๓ ประเภทนั้นอยู่
อย่างนี้แล ความที่กรรมจำแนกสังขารกับสามัญญลักษณะ จึงไม่แย้งกัน.

๒๔๖๕

ถ. คนที่เกิดมาแล้ว ก็เที่ยงที่จะแก่, จะเจ็บ, จะตาย, พระ
พุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้พิจารณาว่าไม่เที่ยง มีผิดจากความจริง
หรือ ? จงอธิบาย.

ค. ไม่ผิด ถูกแล้ว คนเกิดมาแล้วไม่คงที่ ต้องแก่ขึ้นแก่ลง
โดยลำดับ และจะเป็นคนดี ไม่เจ็บไข้เลยไม่ได้ ต้องเจ็บไข้ เคยหายใจ
มาแล้วจะต้องเลิกหายใจ คือต้องตาย เพราะฉะนั้น จึงไม่เที่ยง,
ความที่เป็นสภาพไม่เที่ยงเช่นนี้แล เป็นความแน่นอน จึงชื่อว่าเที่ยง.

๒๓/๘/๓๓

ถ. สิ่งที่ยังประชุมแต่งทั้งมวล ล้วนแตกต่างกัน ไม่เสมอกัน สุดแล้วแต่ปัจจัยจะแต่งให้ เป็นดังนี้ทั้งหมด หรือที่เสมอกัน ก็มีอย่างไร ?

ค. ที่เสมอกันก็มี คือ ๑. เป็นของไม่เที่ยง ๒. เป็นทุกข์ ๓. เป็นของไม่ใช่ตน.

๒๔๓๔

ถ. จงย่นพระบรมพุทโธวาททั้งมวลให้ลงใน ๓ ประการ ?

ค. ๑. ให้เว้นจากทุจริต คือ ประพฤติชั่วด้วยกาย วาจา ใจ
๒. ให้ประกอบสุจริต ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ๓. ให้ทำใจของตนให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจ มี โลก โกรธ หลง เป็นต้น.

๕/๑๒/๕๔

ถ. จงเลือกหาอุทาหรณ์แห่งพระบรมพุทโธวาท ๓ ประการนั้น มาแสดง ?

ค. ๑. เว้นจากทุจริต เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ เป็นต้น
๒. ประกอบสุจริต เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ แล้วแสดงความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ เป็นต้น ๓. ทำใจให้หมดจด เช่น เจริญภาวนา เป็นต้น.

๕/๑๒/๕๔

ถ. จะยกธรรมหมวดไหนบ้างในธรรมวิภาค มาแสดงให้ลง

๑. ๒. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

กันได้ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ?

๓. จะยกธรรมในธรรมวิภาค มาแสดงให้ลงกันได้ ใน ไตรสิกขานั้น ควรยกหมวดปาริสุทธิศีล ๔ มาแสดงในส่วนศีล ควรยกเอาหมวดอารักขกัมมัฏฐาน ๔ และ พรหมวิหาร ๔ และธาตุกัมมัฏฐาน ๔ และอนนุสติ ๑๐ มาแสดงในส่วนสมาธิ ควรยกสามัญญลักษณะ ๓ มาแสดงในส่วนปัญญา ดังนี้.

๑๖/๑๑/๕๓

๓. จงยกเอาธรรมต่างหมวดมาสงเคราะห์เข้าในไตรสิกขา ?

๓. ยกเอาปาริสุทธิศีล ๔ มาสงเคราะห์เข้าในศีลสิกขา ยกเอาอารักขกัมมัฏฐาน ๔ มาสงเคราะห์เข้าในจิตตสิกขา ยกเอาสติปัญญาน ๔ มาสงเคราะห์เข้าในปัญญาสิกขา.

๓/๑๑/๕๔

๓. ถ้าจะแสดง ศีล สมาธิ ปัญญา สำหรับภิกษุ จะยกเอาหมวดธรรมอะไรมาแสดงในสิกขาไหน ? จึงจะเหมาะ.

๓. ยกเอาปาริสุทธิศีล ๔ ขึ้นแสดงในส่วนศีล ยกเอาสติปัญญาน ๔ ขึ้นแสดงในส่วนสมาธิ ยกเอาอริยสัจ ๔ ขึ้นแสดงในส่วนปัญญา.

๒๓/๑๒/๓๘

หมวด ๔

๓. เราต้องการเป็นผู้เจริญจะต้องประพฤติอย่างไร ?

๑. ควรยกเอาอนนุสติ ๑๐ ขึ้นแสดงในส่วนสมาธิ เพราะสติปัญญานเป็นปัญาก็ได้. ส.ป.

ด. ต้องตั้งตนอยู่ในวุฑฒิธรรม ธรรมเครื่องเจริญ ๔ อย่างคือ

๑. คบสัตบุรุษ ๒. ฟังคำสั่งสอนของท่าน โดยเคารพ ๓. ตริตรอง
ให้รู้จักผิดรู้จักถูกโดยอุบายที่ชอบ ๔. ประพฤติธรรม
สมควรแก่ธรรมที่ได้ตรองเห็นไปแล้ว.

๑๒/๓/๕๖

ฉ. การคบสัตบุรุษ คือทำอะไร ? ผู้คบจะต้องประพฤติ
อย่างไร จึงจะมีผลดีแก่ตน ?

ด. คือไปหามาสู่และทำความสนิทสนมกับท่าน. ต้องเป็นผู้ฟัง
คำสั่งสอนของท่าน โดยเคารพ เมื่อฟังแล้วต้องใช้โยนิโสมนสการ
ตริตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีหรือชั่วโดยอุบายที่ชอบ และต้องประกอบด้วย
สัมมานสัมมาปฏิบัติ ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม ซึ่งได้ตรองเห็น
แล้ว ซึ่งในจักร ๔ ท่านเรียกว่า อัคคสมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ
ประพฤติเช่นนี้จึงมีผลแก่ตน .

๒๔๖๓

ฉ. วุฑฒิธรรมข้อ ๒ ว่า ฟังคำสั่งสอนของท่าน โดยเคารพ
ฟังอย่างไรจึงจะเรียกว่าฟัง โดยเคารพ ? นั่งฟังโดยอาการกายอันสงบ
ใจไหม ?

ด. ฟังโดยเคารพนั้น คือไม่คะนองกายวาจา นั่งอยู่ในท่าที่
เขานิยมกันว่าเป็นอาการแห่งความเคารพ และเมื่อฟังก็ตั้งใจคอย
กำหนดจดจำและพิจารณาที่ท่านแสดง นี้จึงจะเรียกว่าฟัง

โดยเคารพ ถ้าเป็นเพียงนั่งฟังโดยอาการกายอันสงบอยู่เท่านั้น จะ
ชื่อว่าฟังโดยเคารพที่แท้จริงไม่ได้.

ส.ป.

ถ. จงอธิบายให้เห็นว่า ตรีตรองอย่างไร เป็นโยนิโสมนสิการ
คือตรีตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่วโดยอุบายที่ชอบ ?

ต. ขอชักอุทาหรณ์เพียงข้อเดียว เช่นเจริญมรณัสสติ เมื่อนึก
ถึงความตายอันจักมีแก่ตนแล้วตกใจกลัวก็ดี ทำใจอ่อนเพลียไม่เป็น
อันทำกิจการ มัวรอท่าความตายเท่านั้น อย่างนี้เป็นโยนิโสมนสิการ.
อีกฝ่ายหนึ่ง นึกถึงความตายแล้ว รีบทำกิจการหรือบำเพ็ญกุศลที่
ควรทำก่อนถึงความตายมาถึง ไม่ประมาทเสีย อย่างนี้เป็นโยนิโสม-
นสิการ.

๓/๓/๖๐

ถ. บุคคลจะประสบความสำเร็จได้ ก็เพราะปฏิบัติดีปฏิบัติ
ชอบ เมื่อเป็นเช่นนี้ ชัมมานุชัมปฏิบัติอย่างเดียว จะจัดว่า
เป็นวุทธิธรรมไม่พอหรือ ? เหตุไฉนจึงต้องจัดธรรมอีก ๓ อย่างเป็น
วุทธิธรรมไม่พอหรือ ? เหตุไฉนจึงต้องจัดธรรมอีก ๓ อย่างเป็น
วุทธิธรรมด้วยเล่า ?

ต. เพราะเหตุว่าบุคคลจะปฏิบัติดีปฏิบัติชอบได้ ย่อมเนื่องมา
จากความรู้ดีว่าอย่างไรหนุกอย่างไรหนืด อันเกิดจากโยนิโสมนสิการ
คือตรีตรองให้รู้จักสิ่งที่ดีหรือชั่วโดยอุบายอันแยบคาย และโยนิโสม-
นสิการจะมีได้ก็ต้องอาศัยชัมมัสสวนะ คือฟังคำสั่งสอนของสัตบุรุษ
และชัมมัสสวนะจักมีขึ้นก็เพราะสัปปริสุปสังเสวะ คือคบกับสัตบุรุษ

ธัมมานุสัมมปฏิบัติ ย่อมเนื่องมาจากธรรมอีก ๓ อย่างดังกล่าวมานี้ ถ้าขาดธรรมทั้ง ๓ อย่างอยู่แล้ว ธัมมานุสัมมปฏิบัติก็เกิดไม่ได้ ก็ขอขาดความรู้ว่า อย่างไรหนอถูก อย่างไรหนอผิด อย่างไรหนอดี อย่างไรหนาชั่ว เสียแล้ว จักปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรมได้อย่างไร ? เพราะเหตุนี้ ธัมมานุสัมมปฏิบัติ จะต้องจัดเป็นวุทฒิธรรมอย่างเดียวจึงไม่พอ ต้องจัดธรรมอีก ๓ ให้เป็นวุทฒิธรรมด้วย.

๒๔๖๖

ถ. อยากฟังอธิบายข้อซึ่งว่า ธัมมานุสัมมปฏิบัติ ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม ซึ่งมีอยู่ในวุทฒิข้อ ๔ ประพฤติอย่างไร ?

ค. ประพฤติธรรมพอดี ไม่หย่อนตึงมากนัก เป็นมัชฌิมาปฏิบัติ หรือประพฤติเป็นธรรมาธิปไตย ไม่เป็นอัตตาธิปไตยหรือโลกาธิปไตย เรียกว่าธัมมานุสัมมปฏิบัติ.

๒๓/๘/๓๒

ถ. วุทฒิ ๔ เป็นเหตุผล เนื่องกันอย่างไร ? จงอธิบาย.

ค. การคบสัตบุรุษ เป็นเหตุให้ได้ฟังคำสั่งสอนของท่าน ผลที่ได้รับนั้นสำเร็จมาแต่การคบสัตบุรุษ, เมื่อตั้งใจฟังคำสั่งสอนของท่าน โดยเคารพแล้ว เป็นเหตุให้ใช้ความตริตรองหาเหตุผล ให้รู้จักผิดและถูกโดยถ่องแท้, การที่จะรู้จักผิดรู้จักถูกได้ ก็เพราะอาศัยโยนิโสมนสิการ แต่นั่นก็จะเป็นเหตุให้ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมซึ่งตนได้ตรองเห็นแล้ว ที่เรียกว่าธัมมานุสัมมปฏิบัติ.

๘/๓/๕๖

ถ. ธรรม ๔ อย่าง มีการอยู่ในประเทศอันสมควรเป็นต้น เพราะเหตุไรท่านจึงเรียกว่าจักร ? จงอธิบายให้ได้ความ.

ต. ที่ท่านเรียกว่าจักร ก็เพราะว่าเป็นเครื่องหมุนเวียนนำไปสู่ความเจริญ เปรียบเหมือนล้ออันหมุนไปจะนั่น ฟังเห็นเช่นการที่ได้อยู่ในประเทศอันสมควรแล้ว ย่อมจะเป็นปัจจัยให้ได้คบหาสมาคมกับท่านผู้เป็นสัตบุรุษ ท่านสัตบุรุษ โดยปรกคิของท่านก็เป็นผู้สงบอยู่แล้ว เมื่อได้คบกับท่านก็จะสั่งสอนให้เป็นไปในความสงบทั้งให้รู้จักความดี ความชั่ว เมื่อดำเนินตามท่าน ก็จะตั้งตนไว้ในที่สมควรได้ การที่จะดำเนินชีวิตให้เป็นไปอย่างนี้ได้ ก็ต้องอาศัยการที่ได้ทำความดีไว้ในก่อน ธรรม ๔ อย่าง ย่อมหมุนส่งต่อกันไปอย่างนี้ จึงนำไปสู่ความเจริญได้ ท่านจึงเรียกว่าจักร เปรียบเหมือนล้อรถที่หมุนไปจะนั่น.

ส. ป.

ถ. ประเทศเช่นไร จัดว่าเป็นปฏิรูปเทศ ? ประเทศที่เหมาะสมแก่กิจการงานของตน จัดว่าเป็นปฏิรูปเทศได้หรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?

ต. ประเทศที่มีสัตบุรุษ คือผู้สงบจากบาปนั้นแล จัดเป็นปฏิรูปเทศ. ประเทศที่เหมาะสมแก่กิจการงานนั้น ถ้ามีสัตบุรุษอยู่ ก็จัดเป็นปฏิรูปเทศ ถ้าเหมาะสมแก่กิจการงานอย่างเดียว แต่ไม่มีสัตบุรุษอยู่จะจัดเป็นปฏิรูปเทศไม่ได้ เพราะขาดผู้รู้ที่จะคอยตักเตือนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ.

ส. ป.

ถ. วุฑฒิธรรมข้อ ๑ กับจักรข้อ ๒ โดยความก็คือการคบสัตบุรุษ

นั่นเอง แต่ทำไมท่านจึงวางบาลีไว้ในอุทติธรรมกับในจักรต่างกัน ?

ด. โดยใจความก็คบบุรุษด้วยกันจริง แต่ท่านประสงค์การคบบต่างกัน. การคบบในอุทติกรรม หมายถึงไปสู่โดยฐานแขกมาหา เยี่ยมเยือน ส่วนในจักร ท่านหมายถึงการคบบอย่างสนิทสนมโดยฐานศิษย์อาจารย์ เช่นนี้ท่านจึงวางบาลีไว้ต่างกัน.

ส.ป.

ด. ประพฤติอย่างไร เรียกว่า อุตตสัมมาปณิธิ (คือตั้งตนไว้ชอบ).

ด. ตั้งตนอยู่ในธรรมสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือละชั่ว ประพฤติดี ตั้งแต่ทำตนให้เป็นไท ไม่มีหนี้สินติดตัว ทำตนให้เป็นหลักฐาน เป็นที่พึ่งของตนและคนอื่นได้ รู้จักวางตนสมภูมิชั้น และเพศตามเหตุการณ์ ปราศจากอคติ ๔ มีความเคารพผู้ใหญ่ มีความรักใคร่ผู้น้อย ประพฤติประโยชน์ตนไม่ขาด ประโยชน์ท่านก็ไม่เสื่อม เหล่านี้เป็นต้น เรียกว่า อุตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบ.

๒๔๖๕-๒๔๗๐

ด. จงแสดงให้เห็นว่า จักร ๔ เนื่องถึงกันอย่างไร ?

ด. เนื่องถึงกันอย่างนี้ การได้อยู่ในประเทศอันสมควร ย่อมเป็นปัจจัยให้ได้คบหาสมาคมกับท่านผู้เป็นสัตบุรุษ เมื่อได้คบหาสมาคมกับท่านผู้เช่นนั้น ย่อมเป็นปัจจัยให้ตั้งตนไว้ในที่ชอบได้ การอยู่ในประเทศอันสมควรก็ดี คบหาสมาคมกับท่านผู้เป็นสัตบุรุษก็ดี การตั้งตนไว้ในที่ชอบได้ก็ดี เหล่านี้ย่อมสืบเนื่องมาจากการที่ได้ทำความดีไว้ใน

ปางก่อน:

๒๕/๗/๕๔

ถ. จักร ๔ เนื่องถึงกันอย่างไร ?

ต. อันผู้ได้อยู่ในประเทศอันสมควรแล้ว แต่ไม่ได้คบกับสัตบุรุษ หรือได้คบกับท่านแล้วแต่ตั้งตนไว้ผิด หรือตั้งตนไว้ถูกแล้วแต่เป็นชั่ว คราว ไม่ได้ความเจริญเต็มที่. ฝ่ายผู้ได้อยู่ในประเทศอันสมควร แล้ว ต้องเสพสัตบุรุษ ตั้งตนไว้ดีโดยเชื่อคำสอนของท่าน และได้อบรม แล้วความดีให้สม่าเสมอไป ก็ย่อมถึงความเจริญฝ่ายเดียว คุณธรรม ๔ ข้อนี้ เนื่องถึงกันอย่างนี้.

๒๕/๗/๕๔-๗/๑๑/๕๗

ถ. ผู้ปรารถนาจะแสวงหาเกียรติคุณ ในทางดำเนินกิจการตาม หน้าที ไม่อยากให้มีอริธรรมเกิดขึ้น จำต้องประคองตนด้วยอุบาย อย่างไร ?

ต. ด้วยอุบายเว้นจากอกติ ๔ ที่ท่านแสดงไว้ดังนี้ :-

๑. ถ้าเอียงเพราะรักใคร่กัน เรียกฉันทาคติ.
๒. ถ้าเอียงเพราะไม่ชอบกัน เรียกโทสาคติ.
๓. ถ้าเอียงเพราะเขลา เรียกโมหาคติ.
๔. ถ้าเอียงเพราะเกรียงกลัว เรียกภยาคติ.

๒๕๖๕

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

ถ. จงแสดงตัวอย่างคนลู่อ่านาจอโศกาคติ.

ต. เช่นอาจารย์มีศิษย์ ๒ คน คนหนึ่งอาจารย์เกลียดชัง คนหนึ่งอาจารย์รักใคร่ เมื่อศิษย์ ๒ คนไปทำความผิดมาด้วยกัน และความผิดก็เสมอกัน อาจารย์ลงโทษผู้ที่ตนเกลียดมากกว่าผู้ที่ตนรัก กิริยาที่ลงโทษมากด้วยอำนาจความเกลียดเช่นนั้น เรียกว่าลู่อ่านาจอโศกาคติ.

๑๕/๑๑/๕๔

ถ. จงแสดงความลู่อ่านาจอโศกาคติ ยกตัวอย่างด้วย.

ต. ความประพฤตินี้ไม่เที่ยงธรรมด้วยอำนาจแห่งความเขลา เช่น ผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ ไม่รู้จักฟังคำพยานและตัดสินผิด เพราะเหตุนี้ อย่างนี้ชื่อว่าลู่อ่านาจอโศกาคติ.

๑๕/๑๑/๕๖

ถ. การลำเอียงเพราะรักใคร่กัน เพราะไม่ชอบกัน เพราะกลัว ท่านถือว่าเป็นกิจไม่สมควรประพฤติก็นชอบอยู่ เพราะเป็นข้อที่ผู้ทำ ๆ ด้วย จงใจ ส่วนการลำเอียงเพราะเขลา ผู้ทำ ๆ ด้วยไม่มีเจตนาลำเอียงเลย มิใช่หรือ ? ไฉนท่านจึงปรับเป็นอกติด้วยเล่า ?

ต. จริงอยู่ การลำเอียงเพราะเขลา ผู้ทำ ๆ ด้วยไม่มีเจตนาจะให้ผิด แต่ถึงดังนั้น ก็ยังควรติไว้ว่าเป็นคนไม่รอบคอบ อันจะเป็นเหตุเสียหายแก่คนอื่น ด้วยไม่ได้ความยุติธรรมเสมอกัน เหตุนี้ ท่านจึง

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

ปรับเป็นอคติด้วยเหมือนกัน.

๑๒/๓/๖๒

- ถ. ประพจน์อย่างไร เรียกว่า ลุอำนาจแก่ภยาคติ ?
- ต. ประพจน์ลำเอียงเพราะกลัว เรียกว่า ลุอำนาจแก่ภยาคติ.

๘/๓/๕๖

ถ. อันตรายของภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่ ๔ อย่างนั้น เป็นอันตรายได้เฉพาะผู้บวชใหม่เท่านั้นหรือ ท่านจึงไม่พูดถึงผู้บวชเก่าด้วย ?

ต. มิใช่เป็นอันตรายเฉพาะแต่ผู้บวชใหม่เท่านั้น แม้ผู้บวชเก่าก็เป็นอันตรายด้วยเหมือนกัน ที่ท่านไม่พูดถึงผู้บวชเก่าไว้โดยตรงก็พึงทราบว่าเป็นอันตรายได้โดยปริยาย เพราะผู้บวชเก่าก็มาจากผู้บวชใหม่นั้นเอง คือเคยเป็นผู้บวชใหม่มาแล้ว. อนึ่ง ท่านผู้บวชใหม่ก็เป็นผู้พึ่งสละมาจากเพศกฤหัสถ์ นิสัยของกฤหัสถ์ยังติดอยู่มาก ยากที่จะฝ่าอันตรายมาจนกว่าจะถึงเป็นผู้เก่าได้ ท่านจึงกล่าวว่าเป็นอันตรายของภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่.

ส. ป.

ถ. ภิกษุสามเณรเช่นไร ได้ชื่อว่า มีอันตรายอย่างยิ่ง เมื่อเป็นดังนี้ ควรปฏิบัติอย่างไรหรือไม่ ?

ต. ภิกษุสามเณรผู้อดทนต่อคำสอนไม่ได้ จึงเกียจทำตาม เป็นคนเห็นแก่ปากแก่ท้อง ทนความอดอยากไม่ได้ เพลิดเพลินในกามคุณ ทะยานอยากได้สุขยิ่ง ขึ้นไป รักผู้หญิง แม้แต่อย่าไคอย่างหนึ่ง ได้ชื่อว่า มีอันตรายอย่างยิ่ง. ควรเป็นผู้อดทนต่อคำสอน ทนความอดอยาก

ไม่เปล็ดเปล็นในกามคุณ ไม่รักผู้หญิง.

๒/๑๑/๖๐

ถ. จงอธิบายให้เห็นว่า อันตรายของภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่ ๔
อย่างนั้น อาจเป็นอันตรายแม่แก่ชายหนุ่มและหญิงสาวด้วยเหมือนกัน ?

ต. อันตรายของภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่นั้น อาจเป็นอันตราย
แม่แก่ชายหนุ่มและหญิงสาวได้เหมือนกัน คือชายหนุ่มหญิงสาวเป็นผู้
อยู่ในวัยคะนอง ถ้าเป็นคนอดทนต่อคำสอนของผู้ใหญ่ไม่ได้ จี้เกียดทำ
ตาม ก็จะประพฤติอะไรตามใจตนเอง ไม่มีเขตจำกัด ปราศจากความ
ยับยั้งความชั่ว เพราะเป็นผู้เยาว์ขาดความรอบคอบ ก็จะเสียคน
ถ้าเป็นคนอดทนต่อความอยากไม่ได้ ก็จักปล่อยไปตามอำนาจความ
อยากไม่รู้จักประมาณ คือความพอดิพองาม จักเป็นคนเลียงยาก สุรุ่ย
สุร้ายฟุ่มเฟือย เพื่อในการกิน จักฉิบหาย ถ้าเป็นคนไม่รู้จักสำรวมใจ
ปล่อยใจให้เปล็ดเปล็นในกามคุณ ก็จักเป็นคนระเริงมัวเมาในการสนุก
เสเพลประพฤติอบายมุข ตั้งตัวไม่ได้ ถ้าเป็นคนลู่อำนาจความรักใน
เพศที่ตรงกันข้าม ก็จักเป็นคนชิงสุกก่อนห่าม ชิงงามก่อนแต่ง รู้ได้
แต่สิ่งไม่ดีไม่เป็นหลักฐาน จักพากันเสื่อมทรามช่วยตัวไม่ได้ เพราะ
ไม่เลือกเสียก่อน หรืออาจเสียคนไม่มีใครปรารภจะแต่งงานด้วย
รวมความว่าผู้ตกอยู่ในอันตราย ๔ อย่างนี้ จักเป็นผู้เสียคน เสียใจ
เดือดร้อนในภายหลัง.

๒๔๗๖

ถ. ในอันตรายของภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่ ๔ อย่างนั้น ท่าน

เห็นข้อไหนเป็นสำคัญ ? ไฉนจึงตอบอย่างนั้น ?

ด. เห็นข้อ ๓ คือเพติดเพลินในกามคุณเป็นข้อสำคัญ เพราะกามคุณเป็นส่วนใหญ่ จะเป็นอันตราย ข้อไหนก็ตาม ผลที่สุดก็มารวมอยู่ที่กามคุณทั้งสิ้น เช่นนี้จึงเห็นว่าข้อ ๓ เป็นสำคัญ.

ส. ป.

ถ. พอใจในอะไรจัดว่าดี ? พอใจในอะไรจัดว่าไม่ดี ?

ด. พอใจในการละบาปบำเพ็ญบุญจัดว่าดี. พอใจในการละบุญเจริญบาปจัดว่าไม่ดี.

๒๕/๓/๕๔

ถ. ในพรรษา ถึงวันพระ ตั้งใจฟังเทศน์ไม่ให้ขาด ตั้งใจจัดเข้าในปธานฐานไหน?

ด. จัดเข้าในภาวนาปธาน เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน.๒

๒๕/๓/๕๔

ถ. คนเสพสุราติด เพียรจะอดให้ได้ เรียกว่าตั้งอยู่ในสังวรปธานหรือในปหานปธาน ?

ด. เรียกว่าตั้งอยู่ในปหานปธาน เพราะเพียรเพื่อจะละ.๓

๑๑/๑๑/๕๕

ถ. ปธาน ๔ อาศัยกันอย่างไร ? ถ้าจะย่อให้สั้นที่สุดจะคงเหลือสักเท่าไร ?

ด. ปธาน ๔ อาศัยกันเช่นนี้ สังวรปธาน เพียรระวังไม่ให้

๑. ๒. ๓. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

ความชั่วเกิดขึ้นเท่านั้น ข้อนี้เป็นหน้าที่ระวังความชั่วใหม่ไม่ให้เกิดขึ้น
เท่านั้น ส่วนความชั่วเก่าที่เป็นของคุ้นแก่สันดานแล้ว ถ้าไม่ใช่ปหาน-
ปธานก็คงเป็นอย่างนั้น เพราะมิใช่หน้าที่ของสังวรปธาน เหตุนั้น
จึงต้องอาศัยปหานปธาน สำหรับละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป
ถ้าจะใช้แต่ปหานปธาน ไม่ใช่สังวรปธาน ความชั่วก็ไม่มีเวลาหมด
เหมือนกัน เก่าก็ละไป ใหม่ก็เกิดขึ้น เมื่อไรจะหมดลงได้ เพราะ
ฉะนั้น จึงเห็นว่าสังวรปธานกับปหานปธาน อาศัยกันและกันฝ่ายหนึ่ง.
อีกฝ่ายหนึ่ง ภาวนापธาน เพียรทำความดีให้เกิดขึ้น ถ้าเป็นแต่ทำ
แล้ว ๆ ไป ความดีก็ไม่สะสมอยู่ จำต้องใช้อนุรักษนาปธาน รักษา
ความดีที่ได้ทำไว้แล้วอย่าให้เสื่อมสูญ ถ้าจะมีแต่อนุรักษนาปธาน
ไม่มีภาวนापธาน ก็ไม่รู้จะไปรักษากับอะไร จึงเห็นว่าอาศัยกันและกัน
อีกฝ่ายหนึ่ง ถ้าจะย่อให้สั้นที่สุด คงเป็น ๒ คือ ไม่ทำความชั่ว
ทำความดีเท่านั้น."

๘/๑๑/๕๘

ถ. ปธาน ๔ ถ้าจะย่อให้เหลือ ๒ ก็ย่อได้ แต่ไม่ต้องการให้ย่อ
ต้องการให้อธิบายว่าต่างกันอย่างไร ? จงอธิบาย.

ต. ปธาน ๔ ต่างเป็นกำลังหนุนกันอย่างนี้ สังวร เป็นกำลังช่วย
ปหานให้เบาแรง คอยละแต่บาปเก่า ปหาน เป็นกำลังช่วยภาวนาให้
ช่องเจริญบุญขึ้นได้ ภาวนา เป็นกำลังช่วยอนุรักษนาให้ได้รับรักษาความดี
คือบุญ.

๑. ปหาน. ๒. ภาวนา. ส. ป.

อีกอย่างหนึ่ง อนุรักษนาเป็นกำลังช่วยภาวนา เพื่อมิให้บุญที่
'เจริญขึ้นแล้วสูญหายไป ภาวนา เป็นกำลังแก้ปหาน เพื่อมิให้บาป
ที่ละแล้วกลับมาเข้าที่อีก ปหาน เป็นกำลังแก้สังวร ในเมื่อระวัง
ไม่ไหว.

๒๔๖๘

ถ. อธิษฐานธรรม ๔ อะไรบ้าง ?

ต. อธิษฐานธรรม ๔ คือ :-

๑. ปัญญา รอบรู้สิ่งที่ควรรู้.

๒. ตั้งใจ ความจริงใจ คือประพฤติสิ่งใดก็ให้ได้จริง.

๓. จาคะ สละสิ่งที่ เป็นข้าศึกแก่ความสมจริงใจ.

๔. อุปสมะ สงบใจจากสิ่งที่ เป็นข้าศึกแก่ความสงบ.

๘/๑๒/๕๔

ถ. อธิษฐานธรรมข้อ ๑ ว่า รอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้นั้น ท่าน
ประสงค์เอารู้อย่างไร ? รู้อันเป็นทางโหราศาสตร์ จัดเป็นอธิษฐานธรรม
ได้หรือไม่ ?

ต. ท่านประสงค์ความรู้ซึ่งเกิดจากการเจริญวิปัสสนาพิจารณาให้
รู้แจ้งเห็นจริง ตามความเป็นจริงในสิ่งทั้งปวง อันสัมปยุตด้วยสมาธิจิต
หรือความรอบรู้อันเป็นส่วนเบื้องต้น แห่งการที่ยังตนให้สำเร็จพระ
อรหัตผล อันเป็นทางที่จะให้พ้นจากทุกข์ทั้งปวง ส่วนความรู้ในทาง
โหราศาสตร์นั้น ไม่จัดเป็นอธิษฐานธรรมเพราะแม้จะรู้อย่างไรก็ตาม

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส.ป.

ก็ไม่สามารถจะนำตนให้พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.

ส. ป.

ถ. จงอธิบายอริชฐานธรรม ๔ ให้เนื่องถึงกัน.

ต. ใช้ปัญญาพิจารณาสภาวธรรมอยู่เสมอ จนรู้ตามเป็นจริง
อย่างไร แต่นั่นจักละโทหะและกิเลสอันเป็นฝ่ายเดียวกัน อันเป็นข้าศึก
แก่การรู้จริงเสียแล้ว เช่นนี้ใจย่อมสงบเป็นอุปสมะ.

๕/๑๒/๕๔-๓/๗/๖๐

ถ. ผู้ประกอบกิจสำเร็จก็มี ไม่สำเร็จก็มี เหตุนี้เป็นด้วยอะไร ?

ต. ผู้ประกอบกิจสำเร็จนั้น ย่อมเป็นได้ด้วยปริบูรณ์ด้วยคุณธรรม
๔ ซึ่งเรียกว่าอิทธิบาท คือ ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งที่ทำ วิริยะ
เพียรหมั่นประกอบในสิ่งที่ทำ จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งที่ทำไม่วางธุระ
วิมังสา หมั่นตริตrongใคร่ครวญเหตุผลในสิ่งที่ทำ. ส่วนผู้ประกอบกิจ
ไม่สำเร็จนั้น ย่อมเป็นด้วยขาดคุณธรรมเช่นนั้น.

๑๕/๑๑/๕๓-๓/๑๑/๕๘-๑๔/๑๑/๖๒

ถ. อันผู้เรียนปริยัติธรรม ควรตั้งอยู่ในคุณธรรมเช่นไร เพื่อจะ
ได้สำเร็จสมประสงค์ ?

ต. อันผู้เรียนปริยัติธรรม ควรตั้งอยู่ในคุณธรรม ๔ ประการ
ซึ่งเรียกว่าอิทธิบาท คือ ๑. ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒. วิริยะ
เพียรประกอบสิ่งนั้น ๓. จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้น ไม่วางธุระ
๔. วิมังสา หมั่นตริตrongพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น.

๑๕/๑๑/๕๔

๑. เต็มไม่มีเฉลย. ส. ป.

ถ. กุลบุตรบางคนเป็นผู้รักการศึกษา ทั้งอุตสาหะก็มีมาก แต่เรียนมีรู้หรือรู้ไม่ดี จะเป็นเพราะขาดธรรมอะไร ?

ด. ขาดอิทธิบาท ข้อวิมังสาเป็นข้อสำคัญ.

๑๒/๗/๖๒

ถ. ขอให้สงเคราะห์อิทธิบาท ๔ ลงในไตรสิกขา จงชี้ด้วยว่าทำไมจึงสงเคราะห์ลงได้ ?

ด. ฉันทะ วิริยะ จิตตะ สงเคราะห์เข้าในสมาธิ เพราะทำกิจในทางทำจิตให้มั่น วิมังสา สงเคราะห์เข้าในปัญญา เพราะเป็นฝักฝ่ายแห่งปัญญา.

๒๔๖๕

ถ. คนเช่นไร เรียกว่าตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ?

ด. คนที่มีสติสัมปชัญญะอยู่ทุกเมื่อ คอยพยายามประพฤติกปฏิบัติเพื่อละกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต ประพฤติกายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต และเพื่อละความเห็นผิด ทำความเห็นให้ถูก. อีกอย่างหนึ่งคอยระวังใจไม่ให้กำหนัด ชัดเคือง หลง มัวเมา ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ชัดเคือง หลง และมัวเมาผู้เช่นนี้ ชื่อว่าตั้งอยู่ในความไม่ประมาท.

๑๕/๑๑/๕๔

ถ. การทำความไม่ประมาทในที่ ๔ สถาน ข้อ ๓ มีว่า ในการละมโนสุจริต ประพฤติมโนสุจริต นั้นเป็นอันละความเห็นผิด ทำ

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

ความเห็นให้ถูกอยู่แล้วมิใช่หรือ ? โฉนจึงมีข้อ ๔ ซ้ำเข้ามาอีกเล่า ?

ต. ในข้อ ๓ เป็นอันละความเห็นผิดทำความเข้าใจถูกอยู่แล้ว
จริง แต่ที่ซ้ำเข้ามาอีกนั้น เพื่อจะแสดงให้เห็นว่าในมโนทุจริตทั้ง ๓
ความเห็นผิดเป็นสำคัญ ในมโนสุจริตทั้ง ๓ ความเห็นชอบก็เป็นสำคัญ
เหมือนกัน

๘/๑๑/๕๘

ถ. เมตตาในอารักขกัมมัฏฐาน ทำคนผู้เจริญให้มีอหยาตัย
อย่างไร ?

ต. ทำคนผู้เจริญให้มีอหยาตัยกว้างขวางอ่อนโยน มีความเอ็นดู
กรุณา เป็นผู้ไม่มีภัยแก่สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ และจะเป็นผู้ที่
'สัตว์ทั้งหลายรักใคร่ทชอบใจอยู่เสมอ เป็นเครื่องแก้พยาบาทตลอดถึง
โทสะด้วย.'

๑๕/๑๑/๕๔

ถ. ความปรารถนาไม่มีภัยแวกกับใคร ๆ เป็นมโนกรรม ผู้ที่รู้
ทั้งหลายจำนงกัน แต่ข้อนั้นจะสำเร็จได้เพียงเท่านั้นหรือ ๆ ต้องอาศัย
ยัตถธรรมอะไรช่วยอุดหนุน จึงจะทำสำเร็จได้ ?

ต. เพียงปรารถนาเท่านั้นเห็นจะสำเร็จไม่ได้ ต้องอาศัยยัตถธรรม
คือเมตตาเป็นหลักช่วยอุดหนุน ไม่เช่นนั้นก็จะเหมือนได้ไม้ลำเดียว
ไม่มีอะไรยึด ซึ่งแม้ไม่ปรารถนาจะตก ก็รับรองไม่ได้ว่าจะไม่ตก
เพราะอาจตกด้วยไม่มีอะไรยึด.

๒๔๖๘

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส.ป.

ถ. เมตตาในอารักขกัมมัฏฐานกับในพรหมวิหาร ต่างกันหรือ เหมือนกันอย่างไร ?

ต. เมตตาในอารักขกัมมัฏฐานกับในพรหมวิหาร เหมือนกัน โดยพยัญชนะ ต่างกันโดยอรรถ เมตตาในอารักขกัมมัฏฐานกินความ กว้างกว่าในพรหมวิหาร เพราะท่านประสงค์การแผ่ทั่วไปในสัตว์ไม่มี ประมาณ ที่เรียกว่าอนทิสสพรณา, ส่วนในพรหมวิหารโดยตรงท่าน ประสงค์การแผ่ไปในหมู่คณะของตน เช่นมารดาบิดาแผ่เมตตาแก่นบุตร ธิดาเป็นต้น เมตตาชนิดนี้เรียกว่าไอทิสสพรณา.

ส. ป.

ฉ. นึกถึงความตายอันจะมีแก่ตน เป็นความได้อย่างไร ? ท่าน แสดงไว้ในที่ไหนบ้าง ?

ค. เป็นความคืออย่างนี้ คือ ทำผู้เจริญให้ปรารถนาความเพียรไม่ ย่อท้อ เมื่อพิจารณาถึงความตายอันจักมีแก่ตนแล้ว แต่นั่นจะได้รับแรง ขวนขวานทำกิจอันเป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น ให้เต็มความสามารถ ในเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่ และมีประโยชน์ในเมื่อถูกอุทัจจกุกุจะคือความ พุงซ่านและรำคาญใจครอบงำ อีกประการหนึ่งผู้เจริญมรณัสสติจนคุ่น แล้ว ย่อมรู้ตามเป็นจริงของความตาย จักเป็นคนกล้าไม่กลัวตาย แม้ ความตายจักมาถึงเข้า ก็อาจยังสติสัมปชัญญะให้ถึงพร้อม ซึ่งเป็นของ ต้องประสงค์ในเวลาเช่นนั้น. ท่านแสดงไว้ในอารักขกัมมัฏฐาน ๔ และอนุสสติ ๑๐.

ถ. จงอธิบายให้เห็นว่า เจริญอารักขกัมมัญฐาน ๔ ดีแล้ว มี
อานิสงส์อย่างไร ?

ค. อานิสงส์อย่างนี้ เจริญพุทธานุสสติ ย่อมทำให้เกิดศรัทธา
ปสาทะในพระพุทธรเจ้าและละเสียซึ่งความเชื่อง่าย คือเชื่อโดยไม่มีเหตุ
ผล. เจริญเมตตา ย่อมทำให้มีความเห็นคุณสงสารในผู้อื่น ตัดเสียซึ่ง
พยาบาทและโทสะ. เจริญเมตตา ย่อมทำให้มีจิตคลายเสียซึ่งความรักสว
รักงาม กำจัดราคะเสียได้. เจริญมรณัสสติ ย่อมทำให้มีความไม่ประมาท
ต่อความตาย และให้รีบเร่งขวนขวายนบำเพ็ญคุณงามความดี.

ส. ป.

ถ. พรหมวิหาร ๔ อะไรบ้าง เหตุใดจึงเรียกว่าพรหมวิหาร ?

ค. พรหมวิหาร ๔ คือ :-

๑. เมตตา ความรักใคร่ ปราบปรามจะให้เป็นผู้สุข.
๒. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์.
๓. มุทิตา ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี.
๔. อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึง

ความวิบัติ.

๕. นี้ ชื่อว่าพรหมวิหาร เพราะเป็นธรรมเครื่องอยู่ของท่าน
ผู้ใหญ่.

๑๑/๑๑/๕๕

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

ถ. การแสดงน้ำใจเพื่อแผ่ช่วยผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก ท่านว่าเป็น การเจริญพรหมวิหารอย่างหนึ่ง คุณก็ชอบ แต่การที่เข้าใจเป็นอุเบกขา วางเฉย ไม่แสดงช่วยเหลือเพื่อแผ่ใคร ท่านก็จัดเป็นพรหมวิหารด้วย นั้น ข้อนี้ดูกระไรอยู่ไม่ใช่หรือ ๆ ท่านประสงค้อย่างไร ? ขอฟัง อธิบาย.

ต. อุเบกขาในพรหมวิหารนั้น ท่านมิได้ประสงค์ความวางเฉย อย่างคนที่เขาเรียกว่าใจจืด หรือใจดำ ซึ่งถึงจะเห็นใครตกทุกข์ได้ยาก อย่างไม่ใยดีจะเป็นไป ตัวของตัวเองสบายแล้วก็พอแล้ว ท่านประสงค์ เอาความวางเฉย ในเมื่อแสดงพรหมวิหารในข้อต้น ๆ ไม่สำเร็จ แล้ว จึงให้วางเฉย แต่ก็ไม่ใช่เฉยโดยไร้ญาณ ต้องเฉยโดยประกอบด้วย กัมมัฏสกตาญาณ จึงจะเป็นอุเบกขาพรหมวิหารโดยถูกต้อง.

๒๔๖๘

ถ. เมตตาได้ชื่อว่าพรหมวิหาร เพราะอรรถว่าอย่างไร ?

ต. เมตตาได้ชื่อว่าพรหมวิหาร เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องอยู่ ของท่านผู้ใหญ่ที่จัดว่าเป็นพรหมสมมติ.

๓/ ๓/ ๖๐

ถ. ทำความไม่ตั้งใจไม่เสียใจ ในเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ มีจิตว่า ขาดกรุณาต่อเขาหรือ ? ถ้าเช่นนั้น จะสมเป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ กระไรได้เล่า ?

ต. ไม่จัดว่าขาดกรุณา เพราะกรุณาคงมีอยู่ แต่ไม่ใช่โอกาสที่จะ ฟังใช้ในอารมณ์เช่นนั้นเท่านั้น เพราะคำว่า วิบัติ ในที่นี้ หมายความว่า

ว่า เหตุที่จะช่วยด้วยกำลังกรุณาไม่ได้ หรือไม่ควร. อันลักษณะผู้ใหญ่อย่อมรู้จักเหตุ รู้จักผล และรู้จักรักษาตนเองเป็นอย่างดีมาก่อนแล้ว เพราะฉะนั้น เหตุใดที่ทราบว่าจะนำทุกข์โทษมาสู่ โดยปราศจากประโยชน์ตนประโยชน์ท่านเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน ท่านย่อมไม่ทำเลย การที่ไม่ยอมทำในเหตุเช่นนี้แล เรียกว่าทำความไม่ดีใจไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ จัดเป็นอุเบกขาพรหมวิหาร จึงควรเป็นธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้ใหญ่แท้.

๒๔๓๓

ถ. อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ เป็นไปโดยอาการอย่างไร ท่านจึงเรียกว่าพรหมวิหาร ? ถ้าไม่เช่นนั้น จะเป็นคนใจดำไปกระมัง ?

ค. อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ เป็นไปโดยอาการที่มีเมตตากรุณาหรือมุทิตามาก่อนแล้ว วางเฉยด้วยอำนาจกัมมัศกตาญาณ ท่านจึงเรียกว่าพรหมวิหาร ถ้าไม่เช่นนั้น ก็เป็นคนใจดำ.

๑๔/๑๑/๖๓

ถ. ผู้ใหญ่ควรมีธรรมอย่างไรเป็นเครื่องอยู่ ?

ค. ผู้ใหญ่ควรมีพรหมวิหาร ๔ เป็นเครื่องอยู่ คือควรเป็นผู้มีเมตตาปรารถนาสุขแก่ผู้น้อย เมื่อเห็นผู้น้อยได้ทุกข์ ควรมีกรุณาสงสาร ช่วยปลดเปลื้องทุกข์เสีย เมื่อเห็นผู้น้อยได้ดี ควรมีมุทิตาพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้วิบัติควรมีอุเบกขา ไม่แข่งง้ำ.

๑๑/๑๒/๕๓

ถ. ถ้าท่านจักเป็นผู้ใหญ่บ้าง ท่านจักน้อมนำธรรมอะไรบ้าง มาเป็นเครื่องปฏิบัติ จึงจักสมกับภูมิของผู้ใหญ่ ?

ค. จักน้อมนำธรรมเหล่านี้เป็นเครื่องปฏิบัติ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ซึ่งเรียกว่าพรหมวิหาร และเว้นจากอกติ ๔ คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยาคติ.

ส. ป.

ถ. จงอธิบายพรหมวิหาร ๔ ให้เนื่องกัน.

ค. เนื่องกันดังนี้ เมตตารักใคร่ปรารถนาจะให้มีความสุข เมื่อมีเมตตาแล้ว เวลาผู้อื่นได้รับทุกข์ ก็หวังจะให้เขาพ้นจากทุกข์นั้น แล้วชวนช่วยตามสามารถ ผลที่ได้รับนั้นเนื่องมาจากเมตตา เมื่อเขาพ้นจากทุกข์ได้สุขสำราญก็พลอยยินดีด้วย ซึ่งเรียกว่ามุทิตา แต่นั้นกิจที่จะต้องแก้ไขไม่มี ก็มีใจมัธยัสถ์ หรือกิจที่ช่วยผู้อื่นเป็นการเกินสามารถ เช่นคนถูกจำในพันธนาการ เป็นต้น ตนช่วยไม่ได้ก็วางใจเฉยเสีย ด้วยเห็นว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน เรียกว่าอุเบกขา เนื่องกันมาเป็นลำดับดังนี้แล

๒๔๖๔

ถ. จงแสดงสติปัญญา ๔.

ค. สติปัญญา ๔ คือ:-

๑. สติกำหนดพิจารณากายเป็นอารมณ์ว่า กายนี้ก็สักว่ากาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เรียกว่ากายานุปัสสนา.

๒. สติกำหนดพิจารณาเวทนา คือ สุขทุกข์และไม่ทุกข์ไม่สุข

เป็นอารมณ์ว่า เวทนานี้ก็สักว่าเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา
เรียกเวทนานุปัสสนา.

๓. สติกำหนดพิจารณาจิตที่เศร้าหมอง หรือฟุ้งแผ่วเป็น
อารมณ์ว่า จิตนี้ก็สักว่าจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เรียก
จิตตานุปัสสนา.

๔. สติกำหนดพิจารณาธรรมที่เป็นกุศล หรืออกุศลที่บังคับเกิดกับ
ใจเป็นอารมณ์ว่า ธรรมนี้ก็สักว่าธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา
เรียกธัมมุปัสสนา.

๕/๑๒/๕๔

ถ. อะไรเป็นอารมณ์ของสติปัฏฐาน ?

ค. กาย เวทนา จิต ธรรม ๔ ประการนี้แล เป็นอารมณ์ของ
สติปัฏฐาน.

๒๔๖๓

ถ. สติปัฏฐาน มีอะไรเป็นอารมณ์

ค. สติปัฏฐานที่ ๑ มีกายเป็นอารมณ์ ที่ ๒ มีเวทนาเป็นอารมณ์
ที่ ๓ มีจิตเป็นอารมณ์ ที่ ๔ มีธรรมเป็นอารมณ์.

๒๓/๘/๓๓

ถ. จะนอนจะนั่งหรือจะขบจะฉัน นึกก่อนจึงค่อยทำ สงเคราะห์
เข้าในสติปัฏฐานข้ออะไรได้หรือไม่ ?

ค. สงเคราะห์เข้าในกายานุปัสสนาสติปัฏฐานได้ เพราะทำอย่าง

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

นั่นเป็นอาการของกาย.

๑๑/๑๑/๕๕

ถ. ไปเห็นซากศพในป่าช้า นึกพิจารณาว่าไม่งาม แล้วน้อมเข้ามาในตนว่า จะต้องเป็นเช่นนั้น จัดเข้าในสติปัญฐานข้อไหนได้หรือไม่? เพราะเหตุใด?

ต. จัดเข้าในกายานุปัสสนาสติปัญฐานได้. เพราะเป็นการพิจารณากายภายนอกและภายใน.

๒๔๖๔

ถ. การพิจารณาตามสติปัญฐานนั้นชื่อว่าพิจารณาตามไตรลักษณ์ด้วย ถูกหรือผิด? จงอธิบาย.

ต. ถูกแล้วผู้ใดยังเห็นว่า กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เป็นเรา เป็นเขาอยู่ ผู้นั้นชื่อว่ายังเห็นเป็นของเที่ยง เป็นสุข เป็นตัวตน ผู้ที่เป็นว่าสักแต่ว่าเป็นเช่นนั้น ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ชื่อว่าเห็นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จึงจัดว่าพิจารณาตามไตรลักษณ์ด้วย.

๕/๑๒/๕๔-๖๓

ถ. เจริญสติปัญฐานชื่อว่าเจริญไตรลักษณ์ได้หรือไม่? อย่างไร?

ต. ได้. อย่างนี้ กาย เวทนา จิต ธรรม จัดเป็นสังขารซึ่งมีลักษณะ ๓ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ประจำอยู่ เมื่อพิจารณาเห็นสักว่าเป็นกาย เวทนา จิต ธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ก็ย่อมเห็นไตรลักษณ์ด้วย จึงมีความเห็นเช่นนั้นได้.

๑/๑๐/๓๖

ก. เมื่อธรรมบังเกิดกับใจ ก็มีสติรู้สึกตัวดังนี้ จัดเป็นธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน หรือจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ?

ค. ถ้ามีสตಿಯู่ที่จิต เป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ถ้ามีสตಿಯู่ที่ธรรม เป็นธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

๒๓/๘/๓๒

ก. พิจารณาเห็นว่า เป็นเหตุให้เกิดตัณหา คือทะยานอยากได้อารมณ์ที่น่ารักน่าใคร่พอใจเป็นต้น ได้ชื่อว่าเจริญสติปัฏฐานอะไร ?

ค. ได้ชื่อว่า เจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน.

๒๔/๘/๓๕

ก. อารมณ์ของสติปัฏฐาน ที่ท่านจัดไว้เพียง ๔ ประการนั้น ท่านมีความประสงค์อย่างไร ? เมื่อเจริญดีแล้ว มีอานิสงส์อย่างไร ?

ค. อารมณ์ของสติปัฏฐาน ที่ท่านจัดไว้เพียง ๔ ก็เพื่อประสงค์จักให้เหมาะสมกับจริตของผู้เจริญ เพราะธรรมคาจริต คือความประพฤติที่ติดเป็นอาภิมของบุคคล เมื่อรวมกล่าวโดยย่อก็มีเพียง ๒ (จัดตามมหาสติปัฏฐาน) คือ ตัณหาจริต ๑ ทิฏฐิจริต ๑ เมื่อจำแนกตามชนิดของจริตเป็น ๔ คือ ตัณหาจริตหยาบ ๑ ตัณหาจริตละเอียด ๑ ทิฏฐิจริตหยาบ ๑ ทิฏฐิจริตละเอียด ๑ ถ้าเจริญดีแล้วย่อมมีอานิสงส์ คือทำลายจริตเหล่านี้เสียได้ เจริญกายานุปัสสนา ทำลายตัณหาจริตหยาบ เจริญเวทนานุปัสสนา ทำลายตัณหาจริตละเอียด เจริญจิตตานุปัสสนา ทำลายทิฏฐิจริตหยาบ เจริญธัมมานุปัสสนา ทำลาย

ทิวฏฐิจริตละเอียด ทั้งนี้เป็นเครื่องบรรเทาอภิขมาโทมนัส ทำให้จิตไม่
ยึดถืออะไรๆในโลก.

ส. ป.

ก. สติปัฏฐาน ๔ ถ้าย่นลงเป็น ๒ จะได้หรือไม่? ถ้าได้
ก็ลองย่นมาดู?

ค. สติปัฏฐานทั้ง ๔ ถ้าย่นลงเป็น ๒ ก็ได้ คือ กายานุปัสสนา
สติกำหนดกายเป็นฝ่ายรูป ควรย่นลงเป็นรูปกัมมัฏฐาน ส่วนเวทนา-
นุปัสสนา สติกำหนดเวทนา และ จิตตานุปัสสนา สติกำหนดใจ และ
ชัมมานุปัสสนา สติกำหนดธรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศล สติปัฏฐานทั้ง
๓ นี้เป็นฝ่ายนาม ควรย่นลงเป็นอรูปกัมมัฏฐาน ดังนี้.

๑๖/๑๑/๕๓

ก. ผู้เจริญสติปัฏฐาน จะได้อานิสงส์เห็นประจักษ์อย่างไร?

ค. ผู้เจริญสติปัฏฐาน ย่อมได้อานิสงส์เห็นประจักษ์ คืออาจ
บรรเทาเสียได้ซึ่งอภิขมาและโทมนัสที่บังเกิดขึ้น เช่นผู้เจริญเวทนา-
นุปัสสนา มีทุกข์บังเกิดขึ้น ก็จะเห็นตามทุกข์นั้นว่าเป็นสักแต่ว่าเวทนา
ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา
จิตก็พ้นจากอุปาทานความยึดถือ เมื่อไม่มีความยึดถือแล้ว อภิขมา
และโทมนัสก็ย่อมหมดไป ผู้เจริญสติปัฏฐาน ย่อมได้อานิสงส์โดย
เหตุผลอย่างนี้.

๑๔/๑๑/๖๓

ก. ควรกำหนดพิจารณาภายใน ให้เห็นว่าเป็นแต่เพียงธาตุ ๒

คือ อากาศและวิญญาณประชุมกันอยู่ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา จะเรียกว่าธาตุกัมมัญฐานได้ไหม ? เพราะเหตุไร ?

ด. ไม่ได้เพราะธาตุกัมมัญฐาน ท่านหมายเฉพาะกำหนดพิจารณาภายใน ให้เห็นเป็นเพียงธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เป็นส่วนรูป จึงให้สำเร็จเป็นอย่างสูง คือยังวิปัสสนาปัญญาให้เกิดขึ้น เพื่อละความยึดถือว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวของเรา.

๓/๕/๗๔

ด. กระดูก โลหิต ไออุ่น ลมหายใจ จัดว่าเป็นธาตุอะไร ? เหตุไฉนจึงจัดว่าเป็นธาตุอย่างนั้น ?

ด. กระดูก จัดเป็นปฐวีธาตุ เพราะมีลักษณะที่แข็ง แข็ง โลหิต จัดเป็นอาโปธาตุ เพราะมีลักษณะเอิบอาบ ไออุ่น จัดเป็นเตโชธาตุ เพราะมีลักษณะร้อน ลมหายใจ จัดเป็นวาโยธาตุ เพราะมีลักษณะพัดไปมา.

๕/๑๒/๕๔

ด. เจริญธาตุกัมมัญฐาน เจริญอย่างไร ? มีอานิสงส์อย่างไร ?

ด. เจริญโดยยกขึ้นภาวนา เช่นภาวนาว่า ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง หรือว่า เกสา โลมา ทันตา ตโจ เช่นนี้ ย่อมมีอานิสงส์ ทำให้จิตเป็นสมาธิ สงบจากนิวรณ์ได้ชั่วขณะเจริญ ถ้าเจริญโดยพิจารณา แยกออกให้รู้จักตามสภาพความเป็นจริง พร้อมทั้งกำหนดให้เห็นความสิ้นความเสื่อมของธาตุนั้นๆ เช่นนี้ ย่อมมีอานิสงส์

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

อย่างต่ำย่อมกำจัดความเข้าใจผิดได้ อย่างสูงย่อมทำให้จิตหลุดพ้นจากกิเลสเป็นที่สุด."

๘/๑๒/๕๔

ถ. จงแสดงอริยสัจ ๔ อะไรเป็นทุกข์? อะไรเป็นสมุทัย? อะไรเป็นนิโรธ? อะไรเป็นมรรค?

ต. ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ เป็นทุกข์. ตัณหาความทะยานอยาก มีทะยานอยากในกามเป็นต้น เป็นสมุทัย. ความสละ ความวาง ความปล่อย ความไม่พัวพันซึ่งตัณหา คือความอยากนั้นๆ รวมความว่า ความดับตัณหาได้โดยสิ้นเชิง เป็นนิโรธ. ปัญญาอันเห็นชอบว่าสิ่งนี้ทุกข์ สิ่งนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนี้เป็นความดับทุกข์ สิ่งนี้เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เป็นมรรค."

๑๕/๑๑/๕๔

ถ. รู้อริยสัจจัดเป็นความรู้อย่างสูงในพระศาสนานี้ รู้อย่างไร เรียกว่ารู้อริยสัจ?

ต. รู้ชาติขรามรณะเป็นต้นเป็นทุกข์จริง ตัณหาเป็นสมุทัยให้เกิดทุกข์จริง ความที่ตัณหาดับปราศจากไปโดยไม่เหลือ เป็นความดับทุกข์ได้หมดจริง. รู้แบบนี้แหละที่เรียกว่ารู้อริยสัจ.

๒๔๖๘

ถ. ทุกขอริยสัจ กับทุกขลักษณะ ต่างกันหรือเหมือนกัน

อย่างไร ?

ด. ต่างกัน ทุกขอริยสัง พังเอาภาวะอันบีบคั้นไม่ให้รู้สึกเป็นสุข ซึ่งมีเฉพาะแก่อุปาทินนสังขารอย่างเดียว. ส่วนทุกขลักษณะ พังเอาสถานะที่แปรปรวน คงที่อยู่ไม่ได้ของสังขารทั่วไป ทั้งส่วนที่เป็นอุปาทินนสังขารและอนุปาทินนสังขาร.

๒๔๖๓

ด. ปรารถนาสิ่งใด ไม่ได้สมหวัง จัดเป็นทุกข์หรือเป็นสมุทัยอย่างไร ?

ด. จัดเป็นทั้ง ๒ อย่าง คือ ตอนปรารถนาเป็นสมุทัย เพราะเป็นความทะยานอยาก ซึ่งเป็นเหตุให้ทุกข์เกิด. ตอนไม่ได้สมหวังเป็นทุกข์ เพราะเป็นความไม่สบายใจ ซึ่งเป็นสิ่งทนได้ยาก.

๒๓/๕/๗๗

ด. มีคู่แล้ว อยากเลิกมีใหม่ เป็นตัณหาอะไร ?

ด. อยากเลิกเป็นวิภวตัณหา อยากมีใหม่ เป็นกามตัณหา.

๒๔๗๓

ด. อยากข้าว อยากน้ำ จัดเป็นตัณหาอะไรหรือไม่ ? เพราะเหตุอะไร ?

ด. ไม่จัดเป็นตัณหาอะไร ? เพราะความอยากเช่นนั้น ย่อมเป็นไปตามธรรมดาของสังขาร ซึ่งต้องการความบำรุงเช่นนั้น เพื่อ

๑. ตามรูปคำถามเป็นปัญหาตอนเดียว ได้ในคำว่า "ขมฺปิ จุณฺ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ" ถือเอาความว่า ปรารถนาไม่สมหวังเป็นทุกข์. ศรี ฯ

ความทรงอยู่ แม้พระอริยเจ้าผู้สิ้นค้นหาแล้ว ท่านยังต้องบำรุงสังขาร ด้วยการบริโภคอาหารเป็นต้น เช่นเดียวกับสามัญชน เพราะฉะนั้น ความอยากที่เป็นไปตามธรรมดา นั้น จึงไม่จัดเป็นค้นหา.

๒๔๗๖

ก. จะปฏิบัติในอริยสัจทั้ง ๔ จะต้องทำอย่างไร ?

ค. ในเบื้องต้นต้องกำหนดรู้จักทุกข์. เมื่อรู้จักทุกข์เช่นนั้นแล้ว ต้องเพียรละสมุทัย คือเหตุที่ให้ทุกข์เกิด. เมื่อละสมุทัย คือเหตุที่จะให้ทุกข์เกิดแล้ว พึงเจริญมรรค คือปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เมื่อเจริญมรรคเช่นนั้นเสมอๆ แล้ว ก็ทำให้แจ้งซึ่งนิโรธ.

๑๒/๗/๕๖

ก. การรู้อริยสัจ จัดเป็น ฆมมณฺญ หรือ อตุณฺญ หรือทั้ง ๒ อย่างได้หรือไม่ ? ถ้าได้ลองจัดดู.

ค. ได้ทั้ง ๒ อย่าง รู้ว่าค้นหาเป็นสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ มรรค เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกว่ารู้จักเหตุ จัดเป็น ฆมมณฺญ. รู้ว่าทุกข์เกิดจากสมุทัย อันเป็นเหตุ ความที่ค้นหาดับปราศจากไปโดย ไม่เหลือได้ เป็นผลมาจากมรรค เรียกว่ารู้จักผล จัดเป็น อตุณฺญ.

๒๔๕๖-๖๘

ก. การรู้เหตุผลตามความเป็นจริง มีประโยชน์อย่างไร ? จง แสดงทั้งทางโลกและทางธรรม.

ค. มีประโยชน์ให้รู้เท่าถึงการณ์ สามารถนำตนให้พ้นความ

ติดขัดบรรลุความสวัสดิได้ คนที่ตั้งตัวได้ในโลกนี้ เพราะเขาารู้เหตุผล
รู้ว่าอะไรเป็นเหตุแห่งความเสื่อมให้ผลร้ายแก่ตนและคนอื่น งดเว้น
เสีย. รู้ว่าอะไรเป็นเหตุแห่งความเจริญผลิผลงาน รีบทำรีบประกอบ
สิ่งนั้น. พระอริยบุคคลท่านทำใจให้หมัดจดจากเครื่องเศร้าหมองใจ
ได้ เพราะท่านรู้เหตุผล คือ อริยสัจ ๔ รู้ว่าสิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็น
เหตุให้เกิดทุกข์ และรู้ว่าสิ่งนี้เป็นความดับทุกข์ สิ่งนี้เป็นข้อปฏิบัติ
ให้ถึงความดับทุกข์.

๕/๑๑/๕๘

ก. จงลงย่นอริยสัจ ๔ ให้ลงใน ๒ ประการ.

ข. สมุทัยกับมรรค ย่นลงเป็น ๑ เรียก เหตุ เพราะสมุทัยเป็น
ตัวค้นหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ มรรคเป็นตัวปัญญาเป็นเหตุให้ถึงความ
ดับทุกข์. ทุกข์กับนิโรธ ย่นลงเป็น ๑ เรียกผล เพราะเกิดแต่เหตุนั้น.

๓/๑๑/๕๘

หมวด ๕

ก. ในพระพุทธศาสนา กล่าวอะไรว่าเป็นบาปหนักที่สุด ?

ข. ในพระพุทธศาสนา กล่าวอนันตริยกรรม ๕ ว่าเป็นบาป
หนักที่สุด. อนันตริยกรรม ๕ นี้คือ ฆ่ามารดา ๑ ฆ่าบิดา ๑ ฆ่าพระ
อรหันต์ ๑ ทำร้ายพระอทธเจ้า โดยที่สุดเพียงฟกซ้ำ ๑ ทำลายสงฆ์ ๑.

๑๑/๑๑/๕๔-๑๑/๑๒/๕๓

ก. ทำลายสงฆ์ให้แตกกันซึ่งจัดเป็นอนันตริกรรมนั้น มี
กำหนดกันอย่างไร ? ถ้าทำให้ฝ่ายหนึ่ง ๒ รูป ฝ่ายหนึ่ง ๕รูปให้

แตกต่างกัน จะจัดเป็นสังฆเภทได้หรือไม่อย่างไร ?

ด. ทำลายสงฆ์ให้แตกกันนั้นมิ่งค์กำหนดว่า สมมติสงฆ์ตั้งแต่ฝ่ายละ ๔ รูปขึ้นไป จึงจัดเป็นอนันตริยกรรม. ถ้าทำให้ฝ่ายหนึ่ง ๒-๓ รูป ฝ่ายหนึ่ง ๔-๕ รูปเป็นต้นให้แตกกัน ไม่จัดเป็นสังฆเภท ไม่เป็นอนันตริยกรรม. ถ้าฝ่ายละ ๔ รูปขึ้นไปจึงจะจัดเป็นอนันตริยกรรม.

ส.ป.

ฉ. บุตรจากมารดาไปตั้งแต่เยาว์ ต่อมาเจริญวัยขึ้นจำมารดาไม่ได้ ภายหลังฆ่ามารดาตาย โดยไม่รู้ว่าเป็นมารดา จะจัดว่าเป็นอนันตริยกรรมด้วยหรือไม่ ?

ด. จัดว่าเป็นอนันตริยกรรมด้วย เพราะว่าฆ่ามารดา. การฆ่ามารดาที่จัดเป็นอนันตริกรรมในที่นี้ ท่านมิได้ประสงค์แต่เพียงรู้ว่าเป็นมารดาแล้วฆ่าเท่านั้น ตนจะจำได้หรือไม่ก็ได้ก็ตาม รู้ว่าเป็นมารดาหรือไม่รู้ก็ตาม เมื่อทำให้ตายก็ต้องจัดเป็นอนันตริกรรม.

ส.ป.

ค. ที่เรียกว่า อภินหปัจจเวกขณะ หมายความว่าอย่างไร ?
หมายอย่างนั้นมีประโยชน์อย่างไร ?

ด. หมายความว่า ควรพิจารณาทุก ๆ วัน หรือพิจารณา
เนื่อง ๆ มีประโยชน์จะได้แก้กันความเมาและตัดความเข้าใจผิด.

๒๘/๘/๗๓

ฉ. ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ก็เป็นธรรมดา คือต้อง
ได้ประสบด้วยกันทุกคน ไม่สำคัญอะไร แต่เหตุไฉนท่านจึงสอน

ให้นึกถึงทุกวันด้วยเล่า ?

ต. เป็นธรรมดาจริง แต่ทุก ๆ คนไม่อยากแก่ เจ็บ ตาย
มัวเมาอยู่ในวัยเป็นหนุ่ม เป็นสาว ในความไม่มีโรคและในชีวิต เมื่อ
พิจารณาให้เห็นเป็นธรรมดาเช่นนั้น ก็จะบรรเทาความเมา ๓ ประการ
นั้นเสียได้ แม้ความตายจักมีมา ก็จักไม่มีความหวาดกลัวหรือ
ทุกข์โศกมันส์ เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้นึกถึงทุกวัน.

๒๔๖๔

ถ. อันความตายย่อมเป็นภัยอย่างใหญ่หลวง ถ้านึกว่าเราจะ
ตายจริง ๆ แล้ว อาจทำให้ใจอ่อนเพลียไม่เป็นอันทำงานก็ได้ เมื่อ
เป็นเช่นนี้ ในอธิกขณปิณฑกขณช่อ ๓ ท่านสอนไว้เพื่อประโยชน์
อะไร ?

ต. จริงอยู่ อันความตายนั้น ถ้าสำหรับผู้ที่ยังไม่เคยนึกถึง
เสียเลย และผู้ที่ยังมัวเมาอยู่ ถ้านึกขึ้นมาได้ในครั้งแรกว่า จะต้อง
ตายเข้าจริงแล้ว คงทำให้กลัวและใจให้เหี่ยวแห้งบางคนเลยทอด
อาลัยในชีวิต ท้อถอยในการประกอบกิจเสียก็ได้ มิแต่รอท่าความ
ตาย ก็แต่ความตายนั้นแล ถ้าพยายามนึกถึงอยู่ทุกวันแล้ว ความ
กลัวตายนี้ ค่อย ๆ หายไปทุกที จนกลายเป็นคนกล้าหาญไม่ครั่นคร้าม
ต่อความตาย เหมือนการเดินไปในป่าเปลี่ยวคนเดียว ในคราว
แรก ย่อมจะรู้สึกหวาดหวั่นต่อภัยอันตราย แม้ในที่สุดไม่มีอะไรก็ยัง
กลัวความเจ็บเขิบเขิบของป่า แต่ถ้าเดินไปหลายคราวเข้า ความ
หวาดหวั่นก็ค่อยน้อยลงทุกทีจนไม่กลัวเลย การนึกถึงความตายก็

เหมือนกัน เมื่อนึกบ่อยๆ เข้า ความหวาดหวั่นต่อความตายก็น้อย
ไปทุกที อันตรายย่อมเป็นภัยอย่างใหญ่หลวง ทุก ๆ คนเมื่อ
เกิดมาแล้วจะต้องตายในคราวหนึ่งเป็นแท้ ไม่เร็วก็ช้า แม่ตัวของเรา
เองจะยังไม่เคยตาย ก็มีเครื่องพิสูจน์อันแน่นอนว่าจะต้องเป็นเช่น
นั้นในคราวหนึ่ง คือ คนที่เกิดมาแล้วมีรูปร่างลักษณะประกอบด้วย
ธาตุทั้ง ๔ และอย่างอื่น ๆ เหมือนกับเราทุกอย่าง ได้ตายไปแล้วจน
นับไม่ถ้วน เพราะฉะนั้นเราคนหนึ่งก็ต้องตายเหมือนกัน เมื่อเป็นอัน
เข้าใจแน่นอนว่าจะต้องตายเช่นนี้แล้ว นึกถึงความตายทุกวันจนชิน
กับความตายแล้ว เมื่อถึงคราวประสบความตายแท้เข้าจริง ๆ ก็
ปราศจากความครั่นคร้ามหวาดหวั่น ในเวลาเช่นนั้นจะได้ทำกิจของ
คนกล้าได้เรียบร้อย อนึ่งเมื่อรู้สึกตัวอยู่เสมอว่าจะต้องตาย ก็จะได้
รีบทำกิจธุระเสียให้เรียบร้อยไม่ประมาทมัวเมา คนที่ลืมความตาย ไม่ได้
นึกถึงเสียเลย มักเป็นคนประมาทระเริงหลง ไม่ทำกิจธุระอันควร
จะทำ ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ จึงสอนให้พิจารณาทุกวันว่า เรา
มีความตายเป็นธรรมดา.

๒๔๖๖

ถ. การพิจารณาในอภินิหารปัจเจกขณะทั้ง ๕ ข้อนั้น มีประโยชน์
อย่างไร ?

ต. พิจารณาอภินิหารปัจเจกขณะข้อ ๑ เพื่อจะกำจัดความ
เมาในรูป มีรักสวรักรักงามเป็นต้นเสียได้. พิจารณาตามในข้อ ๒
เพื่อจะกำจัดความสำคัญในความไม่มีโรค ถึงแม้โรคเกิดขึ้นแล้วก็มี

หนทางที่จะรักษาพยาบาล เพื่อแก้โรคนั้นให้หาย แม้โรคยังไม่เกิด ก็จะได้ป้องกันรักษาไว้. พิจารณาตามในข้อ ๓ เพื่อจะกำจัดความ เมาในชีวิต จะได้คิดทำการงานที่เป็ฯประโยชน์ทั้งส่วนตนและผู้อื่น ไม่ให้เป็นผู้ที่อยู่นิ่ง ๆ ในเวลาที่มีชีวิตอยู่. พิจารณาตามในข้อ ๔ เพื่อจะป้องกันความทุกข์โทมนัสแค้นเคือง ในเวลาเมื่อตนต้องวิโยค พลัดพรากจากของที่ตนรักและชอบใจ และข่มความยินดีไม่ให้เป็นผู้ทะเยอทะยานจนเกินไป. พิจารณาในข้อ ๕ เพื่อจะให้ละสิ่งชั่ว ประพฤติปฏิบัติแต่กรรมที่ดีงาม. การพิจารณาตามอภิณหปัจจเวกขณะ ทั้ง ๕ ข้อนั้นมีประโยชน์อย่างนี้

๑๒/๗/๕๖

ถ. อภิณหปัจจเวกขณะข้อ ๕ ถ้าพิจารณาอยู่เนื่อง ๆ จะเป็น เรื่องเกื้อกูลให้เกิดคุณอะไรบ้าง ? จงอ้างมาแสดงให้พอฟังได้.

ค. ให้เกิดคุณคือศรัทธา ได้แก่เชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน แต่นั่นย่อมมั่นคงในสัมมาทิฐิ และอุตสาหะพยายามตามปธาน ๔ ได้แก่เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว และเพียรให้กุศลเกิดขึ้น เพียรรักษากุศล ที่เกิดขึ้นแล้วไม่เสื่อม.

๒๔๖๕

ถ. พิจารณาว่า "เรามีกรรมเป็นของตัว ทำดีได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว" ดังนี้ มีประโยชน์อย่างไร ?

ค. มีประโยชน์ในอันจะให้มั่นคงในสัมมัตตปธาน ๔ คือ ระวัง

บาปอันยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น และเพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้วให้หมด
ไป อุตสาหะยังกุศลอันยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และรักษากุศลอันเกิด
ขึ้นแล้วไว้มิให้เสื่อม.

๑๑/๑๑/๕๕

ถ. มีผู้เห็นว่า การพิจารณาภิกขุปัจเจกชนเนื่อง ๆ เป็นเหตุ
ตัดอัสสาหะความแหม่มชื่นในชีวิต และชักให้ทอดอโยในการปฏิบัติกิจ
พระศาสนา ดังนี้ ท่านได้ศึกษาธรรมเรื่องนี้มาแล้ว จะค้านหรือยอม
เป็นตามอย่างไร ?

ต. ที่ว่าตัดอัสสาหะความแหม่มชื่นในชีวิตนั้น ย่อมเห็นด้วยแต่
เฉพาะความแหม่มชื่นที่ชักให้เพลินให้เมา เพราะนั่นเป็นข้อประสงค์
ของการที่ให้พิจารณาภิกขุปัจเจกชนโดยตรง แต่ที่ให้ทอดอโย
ในการปฏิบัติกิจพระศาสนา นั้น ขอด้าน เพราะการพิจารณาภิกขุ
ปัจเจกชน ย่อมส่งเสริมความไม่ประมาทในการปฏิบัติชอบอันเป็น
กิจพระศาสนาโดยตรง จะเห็นได้ดังนี้ เมื่อพิจารณาเห็นจริงว่า เรา
จะต้องแก่ เจ็บ ตาย จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น
และเห็นจริงว่า เรามีกรรมเป็นของตน เราทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้
ชั่ว ดังนี้ ย่อมไม่คิดในสภาพภายในที่เคียดถือว่าเรา และภายนอก
ที่เคียดถือว่าของรักของชอบใจของเรา พยายามละกรรมชั่วร้าย ทำแต่
กรรมที่ดี ซึ่งจัดว่าบำเพ็ญกรณีกิจในพระศาสนาให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น
ดังนี้.

๒๔๓๓

ถ. เมื่อเราอยากเป็นคนมีสง่าและอาจหาญในที่ประชุมทั้งปวง

ควรปฏิบัติอย่างไร จึงจะเป็นไปได้เช่นนั้น ?

ค. ควรประพฤติธรรมทำความกล้าหาญ ซึ่งเรียกว่า เวสาร์ชกรณธรรม ๕ อย่าง ๑. ศรัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ ๒. ศีล รักษา กายวาจาให้เรียบร้อยปราศจากโทษ ๓. พหุสัจจะ ความเป็นผู้ศึกษา มาก ๔. วิยารัมภะ ปรารถนาความเพียร ๕. ปัญญา รอบรู้ที่ควร รู้. ประพฤติธรรม ๕ อย่างนี้แล้ว จึงจะเป็นผู้มีสง่าและอาจหาญในที่ ประชุมทั้งปวง.

๒๐/๘/๕๕

ด. จงแสดงให้เห็นว่า เวสาร์ชกรณธรรม ๕ ประการ เป็น ธรรมทำความกล้าหาญได้อย่างไร ?

ค. เวสาร์ชกรณธรรม ๕ ประการ เป็นธรรมทำความกล้าหาญ ได้จริงดังจะอธิบายต่อไปนี้ คือ :-

ข้อ ๑ ศรัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เช่นเชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว เป็นต้น แล้วทำแต่กรรมที่ดี ไม่ทำกรรมชั่ว ก็มีความกล้าหาญ ไม่กลัวจะต้องรับผลที่ชั่ว เพราะไม่ได้ทำกรรมที่ชั่วไว้ ทั้งกล้าหาญในการให้ เพราะเชื่อว่าผลของการให้มิจริง.

ข้อ ๒ ศีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อยนั้น ก็เป็นธรรมทำความกล้าหาญ เวลาที่เข้าประชุมกษัตริย์ เสนาอมาตย์ คฤหบดี พราหมณ์ ย่อมมีความกลัวกล้า เพราะความหระพฤติทางกาย ทางวาจาของตนเรียบร้อย ไม่ต้องกลัวที่ใครจะยกโทษ โจมท้วงจู้ เพราะความประพฤติเสียหายอย่างใดอย่างหนึ่งได้.

ข้อ ๓ พหุสัจจะ ความเป็นผู้ศึกษามากนั้น ก็เป็นธรรมทำให้
กล้าหาญได้ คือ ถ้าได้ศึกษาความรู้อะไรไว้มากแล้ว แกล้วกล้า
ในการปลดปล่อยความสงสัยของคนมากได้ พุคสัน ๆ ว่า ถามอะไร
ไม่จน ก็เกิดความกล้าหาญอยู่เอง.

ข้อ ๔ วิริยัมภะ ปรารถนาคความเพียร ธรรมข้อนี้เป็นคุณ
ทำความกล้าหาญไม่ย่อท้อ กล้าออกกำลังทางกายที่ปราศจากโทษ ทำ
ประโยชน์ของคนทั่วไปและกำลังความคิดดำริจิตคิดการนั้น รวม
พุคสัน ๆ ว่า ประกอบความเพียรกล้าหาญทำการที่ชอบ ไม่เห็นแก่
หนาวและร้อนเป็นต้น ให้สำเร็จไปโดยลำดับ ดังนี้.

ข้อ ๕ ปัญญา ความรอบรู้ถึงที่ควรรู้ ข้อนี้ก็เป็นคุณทำให้
กล้าหาญอันสำคัญ คนบางคนเข้าที่ประชุมมักนั่งนิ่ง ๆ เพราะขาด
ข้อนี้ ที่ได้มีปัญญารอบรู้อะไรไว้มาก ก็มีความองอาจแกล้วกล้า
โต้ตอบแก้ไขแคล่วคล่องรวดเร็วไม่ขัดขวาง ก็เพราะสมบูรณ์ด้วย
ปัญญา.

ธรรมทั้ง ๕ ประการดังพรรณนามารแล้วนี้ ต่างก็มีคุณอาจทำ
ให้เกิดความกล้าหาญในการประกอบกิจนั้น ๆ ดังนี้.

ธ/๑๒/๕๔-๑๒/๓/๕๖-๑๖/๑๑/๕๓

ถ. เวสัชชกรณธรรม ๕ อะไรบ้าง ?

ต. เวสัชชกรณธรรม ๕ คือ ๑. ศรัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ
๒. สีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย ๓. พหุสัจจะ ความเป็นผู้
ศึกษามาก ๔. วิริยัมภะ ปรารถนาคความเพียร ๕. ปัญญา รอบรู้

สิ่งที่ควรรู้:

ธ/๑๒/๕๔

ถ. องค์แห่งภิกษุใหม่ ๕ คืออะไรบ้าง ? และมีความจำเป็นอย่างไร ท่านจึงสอนให้ภิกษุใหม่ตั้งอยู่ในองค์ ๕ อย่างไร ?

๑. สำรวมในพระปาฏิโมกข์.
๒. สำรวมในอินทริย์.
๓. ความเป็นคนไม่เอิกเกริกเฮฮา.
๔. อยู่ในเสนาสนะอันสงบ.
๕. มีความเห็นชอบ.

มีความจำเป็นอย่างไร :-

๑. พระปาฏิโมกข์ เป็นระเบียบที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้เป็นพระพุทธานุญาต ความเป็นภิกษุเนื่องด้วยพระปาฏิโมกข์ ถ้าประพฤติด้อย่างรุนแรง ถึงปรับโทษไม่มีทางแก้ไขได้.
๒. ทวารทั้ง ๖ เป็นทางเกิดความยินดีและยินร้ายถ้าไม่สำรวมอาจประพฤติชั่ว.
๓. ความเอิกเกริกเฮฮา ไม่ใช่กิจของสมณะผู้สงบระงับ เป็นเหตุชั่วให้เกิดความฟุ้งซ่าน.
๔. การอยู่ในเสนาสนะอันสงบ เป็นข้าศึกแก่ความเอิกเกริกเฮฮา เป็นไปเพื่อทำจิตให้สงบ.
๕. ความเห็นชอบ เป็นเหตุแห่งความประพฤติปฏิบัติชอบ.

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

นวกภิกษุเป็นผู้มาใหม่ ยังไม่รู้ทั่วถึงธรรมวินัยดี และยังเป็น
ผู้ไม่มั่นคง ถ้าไม่ตั้งอยู่ในองค์เหล่านี้อย่างเคร่งครัดแล้วจะเป็นภิกษุ
อยู่ไม่ได้ หรือเป็นอยู่ได้ก็ไม่ใช่เป็นภิกษุที่ดี อันเป็นศรีของพระพุทธ-
ศาสนา เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้บวชหวังความศรัทธาหวังความเจริญในทางพระ
ศาสนา จำต้องตั้งอยู่ในองค์ของภิกษุใหม่ทั้ง ๕ นั้น.

๒๔๓๐

ถ. อินทริยสังวร คืออะไร ? มาในธรรมหมวดไหนบ้าง ?
ผู้ปฏิบัติในอินทริยสังวรนี้ จักเป็นเหตุให้ปฏิบัติเนื่องถึงธรรมหมวดอื่น
ได้อย่างไรบ้าง ?

ต. คือระวังใจไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง คม
กลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณด้วยใจ. มาใน
อปัลลภกปฏิบัติข้อ ๑ ในปาริสุทธิศีลข้อ ๒ ในองค์แห่งภิกษุใหม่
ข้อ ๓ ผู้ปฏิบัติในอินทริยสังวรนี้ได้แล้ว ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีกายและ
ใจคงที่ ไม่หวั่นไหวด้วยอำนาจยินดียินร้ายในอัญญารมณและ
อนิฏฐารมณ เป็นอันปราศจากอกิขณาและโทมนัส เมื่อเป็นเช่นนี้
การที่จะต้องประพฤติสุจริต เพราะเหตุแห่งความยินดียินร้ายก็เป็น
อันไม่มี แต่นั่นเขาจักมีใจน้อมไปในสุจริต เมื่อยังสุจริตให้บริบูรณ์
แล้ว แม้จักกำหนดพิจารณาสภาวธรรม เช่น สติปัญฐาน ๔ ประการ
สติอันเป็นเครื่องกำหนดพิจารณาก็ปรากฏแจ่มแจ้ง เพราะเป็นผู้มี
อหยาสัยปราศจากอกิขณาและโทมนัสเป็นพื้นอยู่แล้ว.

๒๔๖๕

ก. ธรรมกถึก จะแสดงธรรมแก่คนอื่นควรตั้งอยู่ในคุณสมบัติ
เช่นไรบ้าง ?

ค. ควรตั้งตนในคุณสมบัติ ๕ ประการ คือ ๑. แสดงธรรม
ไปโดยลำดับไม่ตัดลัดให้ขาดความ ๒. อ่างเหตุผลแนะนำให้ผู้ฟัง
เข้าใจ ๓. ตั้งจิตเมตตาปรารถนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ๔. ไม่
แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภ ๕. ไม่แสดงธรรมกระทบตนและผู้อื่น
คือว่าไม่ยกตนเสียคดียุอื่น.

๑๕/๑๑/๕๔-๘/๓/๕๖

ก. ตั้งใจฟังธรรมเทศนา จะได้อานิสงส์อย่างไร ?

ค. ตั้งใจฟังธรรมเทศนา ย่อมได้อานิสงส์ ๕ ประการ คือ
๑. ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๒. สิ่งใดได้เคยฟังแล้ว แต่ยังไม่เข้าใจชัด
ย่อมเข้าใจสิ่งนั้นชัด ๓. บรรเทาความสงสัยเสียได้ ๔. ทำความเห็น
ให้ถูกต้องได้ ๕. จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส.

๑๕/๑๑/๕๔-๑๑/๑๑/๕๕

ก. ธรรมกถึกนั้น ควรมุ่งให้คนฟังได้รับอานิสงส์เช่นไรบ้าง ?

ค. อานิสงส์ ๕ ประการ คือ ๑. ผู้ฟังธรรมย่อมได้ฟังสิ่งที่ยัง
ไม่เคยฟัง ๒. สิ่งใดได้เคยฟังแล้ว แต่ไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจสิ่งนั้น
ชัด ๓. บรรเทาความสงสัยเสียได้ ๔. ทำความเห็นให้ถูกต้องได้
๕. จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส.

๘/๓/๕๖

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

ถ. จงหาตัวอย่างบุคคลมาประกอบขันธ์มัสสวนานิสงส์ข้อ ๒ ให้
สมจริงอย่างนั้น ?

ด. พระยสกุลบุตร ฟังเทศนาคราวแรก ได้บรรลุโศดาปัตติ
ผลภายหลังฟังกัณฑ์นั้นอีก ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เศรษฐีผู้เป็นบิดา
ติดตาม ได้สำเร็จพระอรหัตผล.

๒๔๓๓

ฉ. ผู้ระวางใจไม่ให้กำหนด ขัดเคือง หลง มัวเมา เชื่อว่ามีผละ
คือ (คือธรรมเป็นกำลัง) ข้อไหนได้หรือไม่? จงอธิบาย.

ค. เชื่อว่ามีผละ ข้อ ๓ คือ สติ. การระวางใจในฐานะเช่นนั้น
เป็นอาการแห่งความไม่ประมาท และความไม่ประมาทโดยเนื้อความ
ก็คือความมีสตินั่นเอง.

๒๕ / ๘ / ๓๕

ด. ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เมื่อไรจึงควรเรียกว่า
ผละ? เมื่อไรจึงควรเรียกว่าอินทรีย์.

ด. ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ขณะเมื่อทำหน้าที่
บารบ ควรเรียกว่าผละ ขณะเมื่อทำหน้าที่บำรุง ควรเรียกว่าอินทรีย์
เปรียบเหมือนยานานเดียวเข้าเครื่องยา ๕ สิ่ง ทำหน้าที่ชูกำลังด้วย
บำบัดโรคด้วย.

๑๔ / ๑๑ / ๖๓

ด. จงแสดงผละ ๕ ให้เห็นว่า แม้ในการประกอบกิจทางคดี

๑. ผู้ได้รับอนิสงส์ตามข้อ ๒ ในโลกนี้ ไม่ใช่คนเดียวเท่านั้น. ศรี ฯ

โลก ก็อาจเป็นประโยชน์ได้เหมือนกัน.

ด. บุคคลผู้ประกอบการทำงานในทางคติโลก ถ้าขาดพละ ๕ การงานก็สำเร็จไม่ได้ เช่นการศึกษาศิลปะหรือวิทยา ก็ต้องเชื่อว่าการศึกษานั้นเป็นการดี เป็นศรัทธา, แม้เช่นนั้นถ้าขาดความบากบั่น ก็จักไม่เริ่มต้นศึกษา หรือเริ่มต้นแล้ว แต่ทอดธุระหรือย่อหย่อนเสีย ในระหว่าง ไม่มุ่งมั่นความสำเร็จก็จักไปไม่ตลอด จึงต้องอาศัยความบากบั่นเริ่มต้นไม่ทอดธุระ มุ่งความสำเร็จ นี้เป็นวิริยะ, ถ้าขาดการระลึกลู่ในการศึกษานั้น ก็จะเลอะเลือนจำไม่ค่อยได้ ต้องอาศัยระลึกลู่ในการศึกษานั้น จึงจะจำได้ไม่เลอะเลือน นี้เป็นสติ, ถ้าไม่ตั้งจิตมั่นในการศึกษานั้น จิตก็จะฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ต่าง ๆ เป็นเหตุให้มีกำลังอ่อน เหมือนน้ำที่ป่าไหลไปหลายทาง จึงต้องอาศัยความตั้งใจมั่นในการศึกษานั้น ทำให้มีกำลังแรงขึ้น เหมือนน้ำที่ไหลไปในทางเดียว ย่อมมีกำลังแรงกว่าป่าไปหลายๆทางฉะนั้น นี้เป็นสมาธิ, และถ้าขาดความสอดส่องพิจารณาในศิลปะหรือวิทยานั้น ก็จะยังไม่ได้รับความรู้ความเข้าใจ จึงต้องอาศัยความสอดส่องพิจารณาให้เกิดความรู้ความเข้าใจขึ้น นี้เป็นปัญญา, พละ ๕ มีประโยชน์ในทางคติโลกเช่นนี้.

๑๒/๗/๖๒

ก. พละ ๕ มีเหตุผลเนื่องกันอย่างไร ?

ด. คนเราจะประกอบกิจการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องมีศรัทธาความเชื่อเป็นเบื้องต้นก่อน คือเชื่อว่าทำอย่างนั้นจักได้รับผล

อย่างนั้น เมื่อเชื่อในทางที่จะให้ได้รับผลดีแล้ว ก็เป็นเหตุให้ลงมือประกอบกิจการนั้นด้วยความเพียรและความบากบั่น มุ่งเฉพาะผลที่หมายเป็นเบื้องหน้า แต่วิริยะ ถ้าขาดสติกำกับมักไม่ตรงทาง เหตุนั้น จึงต้องอาศัยสติช่วยควบคุม ไม่ให้พลั้งๆผิดๆ แต่เพียงสติเท่านั้น เป็นแต่คุมเอาไว้ไม่ให้พลั้งพลาด ยังไม่แน่นแฟ้น ต้องอาศัยสมาธิ หนุนเป็นกำลังอีกแรงหนึ่ง เพื่อป้องกันการรวนเร่ให้กิจนั้นๆยึดขวามั่นคง แล้วใช้ปัญญาสอดส่องใคร่ครวญค้นหาเหตุผลในกิจนั้น.

๔/๑๒/๕๘

ถ. อินทรีย์กับพลังที่ธรรม ๕ ชื่อเดียวกันนั่นเอง เหตุใดจึงต้องแยกออกเป็น ๒ หมวด ?

ค. ก็เพราะธรรมทั้ง ๕ อย่างนั้นเป็นธรรมสามัคคี คือ เป็นกำลังและเป็นใหญ่ในกิจของตน เช่น ศรัทธา ความเชื่อ คนเราเมื่อมีความเชื่อแล้ว จะทำกิจอะไรก็ทำโดยแข็งแรง เพราะศรัทธานั้นชักพาให้เป็นไป นี้เป็นพลัง และไม่ทอดยอกิจนั้นด้วย เพราะศรัทธานั้นควบคุมอยู่ นี้เป็นอินทรีย์ ด้วยเหตุนี้แล ท่านจึงได้แยกเป็น ๒ หมวด.

๘/๓/๕๖

ด. ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เหล่านี้ บางคราวเรียกอินทรีย์ บางทีเรียกพลัง จะถือเอาความอย่างไร ?

ค. ถือเอาความอย่างนี้ ชั้นแรกต้องเรียกอินทรีย์ เพราะเป็น

ใหญ่ในกิจที่ตนจะพึงทำก่อน ในลำดับแห่งอินทรีย์นั้นเรียกผล เพราะ
ช่วยหนุนอินทรีย์ให้มีกำลังแรงกล้าขึ้น. เช่น ศรัทธาเชื่อสิ่งที่ควร
เชื่อ แล้วประกอบประพฤติลง สำเร็จลง จึงเรียกว่าเป็นใหญ่ ใน
ลำดับนั้น ความเชื่อมีกำลังเรียวแรงขึ้น สำเร็จเป็นผลมาแต่สัทธาอินทรีย์
นั้น จึงเรียกศรัทธาผล.

๑๑/๑๑/๕๕-๖๕

ก. ธรรมอะไรบ้าง ซึ่งกันใจไม่ให้บรรลุความดี ?

ข. กามฉันทะ พอใจรักใคร่ในอารมณ์มีรูปเป็นต้น ๑ พยาบาท
ปองร้ายผู้อื่น ๑ ถีนมิทธะ ความที่จิตหดหู่เคลิบเคลิ้ม ๑ อุทธัจจ-
กุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญ ๑ วิจิกิจจา ความลังเลไม่ตกลงได้ ๑
รวมเรียกว่านิวรณฺ์ๆนี้ ย่อมกันใจไม่ให้บรรลุความดี.

๓/๑๑/๕๘

ก. นิวรณฺ์ ๕ มีอะไรบ้าง ? มีลักษณะต่างกันอย่างใด ?

ข. นิวรณฺ์ ๕ คือ กามฉันทะ ๑ พยาบาท ๑ ถีนมิทธะ ๑
อุทธัจจกุกกุกจะ ๑ วิจิกิจจา ๑. กามฉันทะ ให้หมกมุ่นในอารมณ์ที่
ชอบใจ พยาบาท ให้คิดทำลายล้างผลาญ ถีนมิทธะ ให้หดหู่ อุทธัจจ-
กุกกุกจะ ให้คิดพล่าน วิจิกิจจา ให้ลังเล ไม่แน่นอนลงไป มีลักษณะ

๑. น่าจะเฉลยว่า "ถือเอาความว่าในขณะที่ธรรมเหล่านี้เป็นกำลังในการต่อสู้กิเลส เช่นศรัทธา
ต่อสู้อสังขะ. วิริยะต่อสู้โกตฺขะเป็นต้น เรียกว่าเป็น 'ผละ' เมื่อครอบงำกิเลสเหล่านั้นได้
แล้ว จึงถึงความเป็นใหญ่ เหมือนได้ชนะศัตรู จึงเรียก 'อินทรีย์.' ศรี ฯ

ต่างกันเช่นนี้.

๒๓/๑๒/๕๘

ถ. จงอธิบายให้เห็นว่า อย่างไรกามฉันทะจึงจัดเป็นนิวรรณ์ คือ กัณจิตไม่ให้บรรลุความดี ?

ต. ความใคร่ ความพอใจในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่งาม ที่ไพเราะเป็นต้น ซึ่งเรียกว่ากามคุณ ย่อมเกิดมีแก่บุคคล ผู้มีราคะ กามคุณเหล่านี้ เป็นเครื่องล่อให้ติด หากเกิดขึ้นแก่ผู้ใด ผู้นั้นมักพอใจนึกคิด หมกมุ่นและติด เมื่อใจไปติดในอารมณ์เช่นนั้น ย่อมทำให้ลืมหรือทอดทิ้งคุณอื่นๆเป็นอันมาก เช่น ผู้ยังศึกษาเล่าเรียน แต่พอมีกามคุณเข้ามาแทรกอยู่ในใจแล้ว ย่อมทำให้ทอดทิ้ง การศึกษาเล่าเรียนได้โดยง่าย ถ้ายังเป็นกิจการที่จะต้องทำทางใจ ก็ ยิ่งช้าร้าย จะนึกคิดอะไร จะให้ละเอียดสุขุมไม่ได้ มักแต่จะไปพะวง ติดอยู่แต่ในทางกาม เช่นนี้ ท่านจึงว่าเป็นเครื่องกัณจิตไม่ให้บรรลุ ความดี.

๕/๑๒/๕๔

ถ. จิตอันนิวรรณ์เข้าครอบงำ เป็นไปโดยอาการต่างกัน อย่างไร ? ให้ผลต่างกันอย่างไร ?

ต. เป็นไปโดยอาการที่แตกต่างกัน คือ จิตที่ตกอยู่ในกามฉันทะ มักพอใจนึกคิดในอารมณ์ที่เป็นไปในทางกาม. ที่ตกอยู่ในพยาบาท

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

มักนึกคิดแต่จะเบียดเบียนผู้อื่น, ที่ตกอยู่ในถีนมิทระ มักมีความง่วงงุนไม่ร่าเริง, ที่ตกอยู่ในอุทัจจกุกุจะ มักฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ จะคิดอะไร ก็มักจะคิดจนເລິงเกินกว่าเหตุ, ที่ตกอยู่ในวิจิจฉา มักมีความลังเลสงสัย จะคิดจะทำ ก็ไม่มีความแน่นอนใจ. ทั้ง ๕ อย่างนี้ ต่างกันโดยอารมณ์ แต่ผลที่สุด ย่อมให้ผลเป็นอย่างเดียวกัน คือเป็นเครื่องป้องกันจิตไม่ให้บรรลุความดีทั้งสิ้น.

ธ/๑๒/๕๔

ถ. นีวรณ ๕ เมื่อเกิด เกิดขึ้นจากอะไร ? ในขณะจิตเดียวกัน เกิดขึ้นพร้อมทั้ง ๕ หรืออย่างไร ?

ค. นีวรณ ๕ กามฉันทะ เกิดจากสุภัตถุญา คือ ความสำคัญหมายว่าเป็นของงาม. พยาบาท เกิดจากปฏิมะ คือ ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ได้แก่ความหงุดหงิด. ถีนมิทระ เกิดจากอรติ คือ ความไม่เพ็ดเพลินยินดี. อุทัจจกุกุจะ เกิดจากเจตโสอุปสมะ คือ ความไม่สงบแห่งจิต. วิจิจฉา เกิดจากอโยนิโสมนสิการ คือ ความกระทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย. นีวรณ ๕ นี้ ในขณะจิตเดียวกัน ย่อมเกิดขึ้นได้แต่อย่างเดียว จะเกิดขึ้นพร้อมกันทั้ง ๕ หามิได้.

ด. ป.

ด. นีวรณทั้ง ๕ เมื่อเกิดขึ้นกับจิตแล้ว จะพึงเปลื้องให้หมดไป ได้ด้วยอาการอย่างไร ?

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ด. ป.

ด. ฟังเปลื้องให้หมดไปได้ ด้วยการเจริญธรรมที่เป็นคู่ปรับ
ของกันและกัน. เมื่อกามฉันทะเกิดขึ้น ฟังเจริญอุสุภกัมมัฏฐาน
พิจารณากายของตนและของคนอื่นให้เห็นเป็นของไม่งาม. พยาบาท
เกิดขึ้น ฟังเจริญเมตตากรรณามูทิตา คิดถึงคุณธรรมความดีของเขา
จนให้จิตเกิดรักใคร่สงสาร และพลอยยินดีในคุณธรรมของเขา. ถีน-
มิตระเกิดขึ้น ฟังเจริญอุสุภกัมมัฏฐานเป็นต้น ให้ใช้พิจารณา
โดยอาการกว้างๆยังอัสสาทะคือความยินดีให้เกิดขึ้น. อุทัจจกุกกุจจะ
เกิดขึ้น ฟังเจริญกสิณ ๑๐ มีปฐวีกสิณเป็นต้น เพื่อผูกใจไว้ในอารมณ์
อันเดียว. วิจิกิจฉาเกิดขึ้น ฟังเจริญธาตุกัมมัฏฐาน หรือ กัมมัฏฐานอื่น ๆ
ซึ่งเป็นอุบายที่ให้ผู้รู้จักความเป็นจริง.

ส. ป.

ด. จงจัดนิวรรณ์ ลงในอกุศลมูล ๓ เหตุไหนจึงจัดอย่างนั้น ?

ด. จัดกามฉันทะลงในโลภะ พยาบาทลงในโทสะ ถีนมิตระ
อุทัจจกุกกุจจะ วิจิกิจฉา ๓ นี้ลงในโมหะ. ที่จัดอย่างนั้น เพราะว่า
มีลักษณะใกล้เคียงกัน. กามฉันทะ มีลักษณะให้พอใจรักใคร่ใน
อารมณ์ที่ชอบใจต่างๆ ความรักใคร่อย่อมเป็นเหตุให้อยากได้อันเป็น
ตัวโลก, พยาบาท มีลักษณะให้คิดปองร้ายอันเป็นเหตุเนื่องมาจาก
โทสะ คือความคิดประทุษร้ายเขานั่นเอง, ถีนมิตระ มีลักษณะให้
หดหู่เคลิบเคลิ้ม, อุทัจจกุกกุจจะ มีลักษณะให้ฟังชานและรำคาญ
วิจิกิจฉา มีลักษณะให้ลังเลไม่ตกลงได้, เมื่อนิวรรณ์ทั้ง ๓ นี้เข้า
ครอบงำจิต ใจนั้นจักมีปัญญาหยั่งรู้ความจริงได้ ก็ย่อมทำให้จิตหลง

ไม่รู้เท่าตามความจริงอันเป็นตัวโมหะ, จัดนิวรรณ์ ๕ ลงในอกุศลมูล
ได้อย่างนี้.

๘/๑๑/๕๘

- ถ. ชั้น ๕ อะไรบ้าง ? แบ่งมาจากอะไร ?
- ต. รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แบ่งมาจากกายกับใจ.

๘/๓/๕๖

- ถ. กายกับใจนี้ แบ่งเป็นชั้นเท่าไร ? อย่างไหนเรียกว่าอะไร ?
- ต. กายกับใจแบ่งออกเป็นชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ. ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ประชุมกันขึ้นเป็น
กาย เรียกว่า รูป, ความรู้สึกอารมณ์ว่าเป็นสุขเป็นทุกข์ ไม่สุขไม่ทุกข์
เรียกว่าเวทนา ความจำได้หมายรู้มีจํารูปเป็นต้น เรียกว่าสัญญา
ความคิดเรื่องราวต่างๆ ที่เรียกว่าธรรมารมณฺ์ เรียกว่าสังขาร
ความรู้้อารมณ์ในเวลาเมื่อรูปมากกระทบตาเป็นต้น เรียกว่าวิญญาณ.

๑๑/๑๑/๕๕

- ถ. ท่านหมายประโยชน์อย่างไร ? จึงแจกชั้น ๕ ไว้.
- ต. ท่านหมายประโยชน์ ที่จะให้รู้ตามสภาวะของธรรมคำว่า
ร่างกายนี้ ไม่ใช่ตัวตนสัตว์บุคคลเราเขา เป็นแต่เพียงชั้น ๕ ประชุม
กันเข้าเท่านั้น เมื่อรู้ตามความจริงเป็นอย่างไรแล้ว จะได้ละความยึด
มั่นถือมั่นเสียได้ ไม่หลงไปตามอำนาจความแปรปรวนของเบญจชั้น.

๑๑/๑๑/๕๕-๘/๓/๕๖

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

ถ. รูปในเบญจขันธ์คือรูปอะไร ? เป็นอะไรในอริยสัจ ?

ต. รูปในเบญจขันธ์ คือรูปที่มีวิญญาณ. เป็นทุกข์ในอริยสัจ.

๒๓/๕/๗๗

ถ. สัญญาขันธ์ ย่อมเกิดขึ้นในลำดับแห่งขันธ์อะไร ?

ต. ย่อมเกิดขึ้นในลำดับแห่งเวทนาขันธ์.

๒๔๖๕

ถ. ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ จัดเข้าในขันธ์ ๕ ข้อไหนได้บ้าง ?
เพราะเหตุไร ?

ต. ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ จัดเข้าในสังขารขันธ์ได้ เพราะ
ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ เป็นอารมณ์ที่เกิดกับใจ.

๒๔๖๕

ถ. สังขารในไตรลักษณ์กับสังขารในขันธ์ ๕ เหมือนกันหรือ
ต่างกันอย่างไร ?

ต. ต่างกัน. สังขารในไตรลักษณ์ หมายถึงสิ่งต่างๆที่ปรุง
แต่งเป็นรูปขึ้น ทั้งที่เป็นส่วนอุปาทินนกสังขาร คือสังขารที่มีใจครอง
เช่นคนหรือสัตว์เป็นต้น ทั้งที่เป็นส่วนอุปาทินนกสังขาร คือสังขาร
ที่ไม่มีใจครองมีเรือนภูเขเป็นต้น ส่วนสังขารในขันธ์ ๕ ท่าน
ประสงค์ความคิดเรื่องราวที่เรียกว่าธรรมะหรือธรรมารมณ์.

ส. ป.

ถ. อะไรเป็นเหตุให้เจตสิกธรรม คือสังขารเกิดขึ้น ? จงแสดง

๑. ความฟุ้งซ่านรำคาญใจเป็นกิเลส คือ นีวรณ, ส่วนสังขารเป็นวิบากขันธ์ไม่ใช่กิเลส
จึงเห็นว่านิวรณไม่ใช่ตัวสังขารขันธ์ : ถึงแม้จัดความฟุ้งซ่านเข้าในขันธ์ นีวรณก็ชื่อว่าไม่ใช่
สังขารขันธ์ พระอรหันต์ซึ่งไม่มีนิวรณยังชื่อว่ามิขันธ์ ๕ เพราะฉะนั้น จึงเห็นว่าการจัดนิวรณ
เข้าในสังขารขันธ์นั้น ฟังดูอย่างไร ๆ อยู่. ศรี ฯ

แต่ต้นจนถึงความเกิดขึ้นแห่งเจตสิกธรรมนั้น.

ค. ความประชุมพร้อมแห่งอารมณ์ทั้งปวง เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร. อายตนะภายในมีนัยน์ตามเป็นต้น อายตนะภายนอกมีรูปเป็นต้น วิญญาณมี จักขุวิญญาณเป็นต้นกระทบกัน เรียกว่าสัมผัสๆ นั้น เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนาเป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง อุเบกขาบ้าง. เวทนานั้น เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร.*

๑๒/๗/๕๖

ด. จงซักตัวอย่างอารมณ์ที่เกิดกับใจ ซึ่งเรียกว่าสังขาร ทั้งที่เป็นส่วนกุศลและอัพยากถุต ?

ค. ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เป็นสังขารส่วนบุคคล ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นสังขารส่วนอกุศล ความตริภิก ความตรอง เป็นสังขารส่วนอัพยากถุต.*

๕/๑๑/๕๘

หมวด ๖

ด. การแสดงความเคารพในพระธรรม ไม่ชื่อว่าแสดงความเคารพในความไม่ประมาทด้วยดอกหรือ? โฉนทานจึงสอนให้ทำความเคารพในความไม่ประมาทไว้อีกด้วย?

๑. สัญญาและเวทนาเป็นจิตตสังขาร คือเข้าปรุงจิต ควรเฉลยว่าสัญญาและเวทนาเป็นเหตุให้สังขารเกิดขึ้น. ศรี ๑ ๒. ความคิดความนึกชื่อว่าสังขาร นึกดีเป็นกุศล นึกชั่วเป็นอกุศล นึกที่ไม่ดีไม่ชั่วเป็นอัพยากถุต. ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เป็นกุศลมูล, ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นอกุศลมูล ความตริภิกตรอง เป็นวิจิสังขาร อาจเป็นได้ทั้งดีและชั่ว ทั้งไม่ดีไม่ชั่ว เพราะฉะนั้น เฉลยข้อนี้จึงไม่ชอบ. ศรี ๑

ต. ตามจริง เมื่อพิจารณาดูในอากตสถานนที่มากโดยมากแล้ว
ธรรมกับอัปมาทก็อย่างเดียวกันนั่นเอง คืออัปมาทก็เป็นธรรม
แต่ในคราวะ ๖ นี้ ธรรมกับอัปมาทมาด้วยกัน เมื่อเป็นเช่นนี้
ธรรมกับอัปมาทต้องต่างกัน ความที่ธรรมกับอัปมาทมีความต่าง
กันนั้นพึงทราบดังนี้ ธรรมโดยตรง ได้แก่ความดีความชอบ ความ
ถูกตามคลองธรรม นี้กินความกว้าง ในฝ่ายพระพุทธศาสนาซึ่งเป็น
ส่วนปริยัติ ได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา. อัปมาท ได้แก่ความมีสติ
ไม่เลินเล่อ เป็นอุปการะให้ตั้งใจศึกษาพระปริยัติ และให้ปฏิบัติตาม.
อัปมาทเป็นธรรมส่วนหนึ่งจริง แต่เป็นอุปารธรรม. (อนึ่ง
ความที่ธรรมกับอัปมาทมีความต่างกัน พึงเห็นพระพุทธรจรรยาเป็น
อุทาหรณ์ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว เชื่อว่าทรงมี
พระสติเต็มที หมดความประมาท แต่ถึงอย่างนั้น ยังทรงเลือกหา
หนทางที่จะแสดงความเคารพในธรรม เช่นทรงเคารพในธรรม คือ
สัตตูปการกิจเป็นต้น นี้แสดงให้เห็นว่าธรรมกับอัปมาทมีความ
ต่างกันอยู่ เมื่อได้ความชัดว่า ธรรมกับอัปมาทมีความต่างกัน
เช่นนี้แล้ว การแสดงความเคารพในธรรม ก็ยังไม่เชื่อว่าแสดงความ
เคารพในอัปมาทด้วย เช่นบุคคลผู้เล่าเรียนศึกษาธรรมวินัย รักษา
ศีล นี้เชื่อว่าแสดงความเคารพในธรรม แต่การศึกษา บางเวลา
ก็ไม่ศึกษา บางเวลาสืลขาดหรือค้างพร้อยเป็นต้น กิริยาที่เล่าเรียน
ศึกษาธรรมวินัยและศึกษาศีล เชื่อว่าแสดงความเคารพในธรรม แต่
กิริยาที่ปฏิบัติไม่จริงมีความย่อหย่อน เชื่อว่าเผลอเลอเสีย ประพฤติ

ให้จริงๆ จึงชี้ว่าความไม่เคารพในความไม่ประมาท.

๒๔๓๐

- ก. เคารพในศึกษา จัดเข้าในอริยทรัพย์อะไรได้หรือไม่?
- ข. เคารพในศึกษา จัดเข้าในอริยทรัพย์ข้อ ๕ พาหุสัจจะได้.

๕/๑๒/๕๔

- ก. เคารพในปฏิสังขารมีอานิสงส์อย่างไร?
- ข. มีอานิสงส์อย่างไร ธรรมดาของคนที่เป็นญาติที่ดี ไม่ใช่ญาติที่ดี ก็ที่อยู่ใกล้หรือไกล ที่จะคบหาสมาคมกันได้ยืดยาวก็เพราะต่างไปมาหาสู่กัน ในเวลาที่ไปมาหาสู่กันนั้น ผู้เข้าถิ่นก็ต้องทำการต้อนรับ ซึ่งเรียกว่าปฏิสังขาร การทำปฏิสังขารก็ต้องทำให้พอเหมาะพอดีกับผู้ที่มา ฝ่ายผู้ที่มา เมื่อได้รับรองดีแล้ว ย่อมมีความรักใคร่เคารพนับถือยิ่งขึ้น การคบก็ยืดยาว หากเจ้าถิ่นรับรองไม่เหมาะหรือไม่ดี ก็พาให้ขาดความรักใคร่เคารพนับถือ ที่สุดก็มักจะแตกจากกัน และบางคราวก็อาจให้เกิดความพินาศอันยิ่งใหญ่ พึงเห็นตัวอย่างที่พระเจ้าศากยะต้อนรับวิฑูทกกุมาร^๑ นั่นก็เพราะทำการต้อนรับไม่เหมาะไม่ดี เพราะฉะนั้น ผู้ที่หนักอยู่ในปฏิสังขาร ย่อมได้รับความรักใคร่เคารพนับถือจากแขกผู้มาในอานิสงส์.

๑๑/๑๑/๕๕

- ก. ทำเช่นไรเรียกว่าเคารพในปฏิสังขาร ? และจงแสดงให้

๑. ๓. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป. ๒. เรื่องวิฑูทกกุมาร มีปรากฏในอรรถถาธรรมบท ภาค ๓.

เห็นว่าจำเป็นที่จะต้องทำ

ต. เคารพในปฏิสันถาร คือไม่เพิกเฉยในแขกที่มาหา ย่อมต้อนรับปราศรัยโดยสมควรด้วยอามิสและธรรม. อามิสปฏิสันถาร คือจัดหาสิ่งของเครื่องค้ำเครื่องบริโภคนั้นเป็นต้นพอสมควรให้ ธรรมปฏิสันถาร คือต้อนรับด้วยแสดงอาการอันสมควรแก่ฐานะของบุคคลผู้มาหา ไม่แสดงอาการอันเลวทรามหรือคูหมิ่น. ในปฏิสันฐานทั้ง ๒ ธรรมปฏิสันถารเป็นสำคัญ พึงเห็นเมื่อคราวศากยราชรับวิฑูทก-กุมาร นั้นเป็นเพราะขาดธรรม ปฏิสันถารจึงพากันถึงความพินาศใหญ่ อันธรรมคาบคุณด้อยไม่สามารถจะอยู่ตามลำพังได้ ย่อมต้องอาศัยพึ่งพากันและกัน ผู้ขาดปฏิสันถาร แม้ไม่ร้ายถึงตัวอย่างที่ชักมา ก็ไม่สามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจคนไว้ได้ ย่อมคับแคบ เพียงเท่านั้น ก็เห็นได้ว่าจำเป็นเพียงไร.

๒๕/๓/๕๔-๘/๑๑/๕๘

ถ. ภิกษุสามเณรบำเพ็ญในสาราณียธรรม ๖ ข้อที่ ๔ ที่ ๕ จะถือว่าเป็นทางให้ถือเอาเป็นนิมิตสำหรับเจริญอนุสติ ๑๐ ข้อไหนได้บ้าง ?

ต. ภิกษุสามเณรบำเพ็ญสาราณียธรรมข้อ ๔ ความว่า แบ่งปันลาภที่ตนได้แล้วโดยชอบธรรมให้แก่เพื่อนภิกษุสามเณร ไม่หวังไว้บริโภคาจำเพาะผู้เดียว ถือเอาเป็นนิมิตสำหรับเจริญจาคานุสติได้ บำเพ็ญในสาราณียธรรมข้อ ๕ ความว่า รักษาศีลบริสุทธิเสมอกันกับ

๑. โดยธรรมปฏิบัติ น่าจะเห็นการรู้จักต้อนรับอารมณีก็นับเป็นปฏิสันถารด้วย. สรี ๙

เพื่อนภิกษุสามเณรอื่น ไม่ทำตนเป็นที่รังเกียจของผู้อื่น ดังนี้ ถือเอา
เป็นนิमितสำหรับเจริญสติทานุสสติได้.

๒๔๖๕

ถ. ในสาราณียธรรม ๖ อันทำผู้ประพฤติให้เป็นที่รักที่เคารพ
ของผู้อื่น เป็นไปเพื่อสงเคราะห์ เพื่อไม่วิวาท เพื่อพร้อมเพียง
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ข้อไหนเป็นสำคัญ ? ยกข้อนั้นเราเพราะเหตุไร ?

ต. ในข้อ ๖ เป็นสำคัญ เพราะทิวฐิสามัญญตา ย่อมพาให้ตั้ง
มั่นในสามัคคีให้มีเมตตาอารีเอื้อเพื่อเผื่อแผ่กัน ประพฤติดีเสมอกัน
อันเป็นทางตัดการวิวาท สามารถควบคุมสาราณียธรรมอื่น ๆ
ให้ยั่งยืนอยู่ได้.

๒๔๖๕-๒๔๗๕

ถ. ทางพระศาสนานิยมสมภาพ คือความเสมอกันเช่นไร ?

ต. นิยมเพียงความเป็นผู้เสมอกันโดยศีล ซึ่งเรียกว่า สิล-
สามัญญตา และความเป็นผู้เสมอกันโดยความเห็น ซึ่งเรียกว่า
ทิวฐิสามัญญตา อันมาโดยนัยแห่งสาราณียธรรมข้อ ๕ ข้อ ๖ โดย
ลำดับกัน.

๒๕/๘/๘๕

ถ. ถ้าเพ่งดูสาราณียธรรมข้อ ๕ ให้ตลอดแล้ว อาจรู้ได้หรือ
ไม่ว่า การถือวินัยทุกวันนี้ เป็นไปด้วยอะไร ?

ต. การรักษาวินัยทุกวันนี้ เพื่อให้ศีลบริสุทธิ์ ไม่ให้ขาดต่าง

พร้อม ให้เสมอกันกับเพื่อนภิกษุและสามเณรอื่นๆ ธรรมเนียมของ
ภิกษุที่อยู่ด้วยหมู่คณะหรือบุคคล ได้ทำอยู่ทุกวันนี้ตามปวารณาถา
อันพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เมื่อถึงวันออกพรรษาใช้เปล่งวาจา
กะกันและกันว่า ได้เห็นหรือได้ยินหรือรังเกียจ จงอนุเคราะห์ช่วย
ตักเตือนกัน แม้ถึงในพระสาราณียธรรมข้อ ๖ นั้น ท่านก็หมายความว่า
ให้รักษาศีลให้บริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนภิกษุและสามเณรอื่นๆ.

๒๐/๘/๕๘

ถ. ทำตนให้เป็นที่รักใคร่นับถือของเพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกัน ควร
ตั้งอยู่ในธรรมประเภทอะไร ? จงจาระไน.

ค. ควรตั้งอยู่ในสาราณียธรรม ๖ คือ เข้าไปตั้งเมตตาทกาศ-
กรรม ๑ เมตตาวจกรรม ๑ เมตตามโนกรรม ๑ เฉลี่ยลาก ๑
มีศีลเสมอกัน ๑ มีความเห็นร่วมกัน ๑.

๒๕/๓/๕๔-๑๑/๑๑/๕๕-๓/๓/๖๐

ถ. เราเป็นคนเนื่องในหมู่เพื่อจะให้ความประพฤติเป็นประโยชน์
ตนและเป็นประโยชน์ผู้อื่น เป็นที่รักใคร่นับถือของหมู่ สมควรตั้งอยู่
ในธรรมประเภทไหน ? จงจาระไน.

ค. สมควรตั้งอยู่ในสาราณียธรรม ๖ คือ เข้าไปตั้งเมตตาทกาศ-
กรรม ๑ เมตตาวจกรรม ๑ เมตตามโนกรรม ๑ เฉลี่ยลาก ๑
มีศีลเสมอกัน ๑ มีความเห็นร่วมกัน ๑

๒/๑๑/๖๐

ถ. ภิกษุสามเณรจะต้องทำอย่างไรบ้าง จึงจะอยู่พร้อมเพรียง

กันได้ ?

ต. ต้องทำตามสาราณียธรรม ๖ คือ ๑. เข้าไปตั้งกายกรรม ประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนภิกษุสามเณรทั้งต่อหน้าและลับหลัง. ๒. เข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนภิกษุสามเณรทั้งต่อหน้าและลับหลัง. ๓. เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนภิกษุสามเณรทั้งต่อหน้าและลับหลัง. ๔. แบ่งปันลาภที่ตนได้มาโดยชอบธรรมให้แก่เพื่อนภิกษุสามเณร. ๕. รักษาศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนภิกษุสามเณร. ๖. มีความเห็นร่วมกันกับเพื่อนภิกษุสามเณร. อย่างนี้จึงจะอยู่พร้อมเพรียงกันได้.

๑๔/๑๑/๖๒

ถ. ทุกคนชอบให้เขารัก ไม่ชอบให้เขาชัง เมื่อเป็นเช่นนี้ ควรตั้งตนไว้ในธรรมหมวดไหน ? อะไรบ้าง ? แสดงแต่ใจความ.

ต. ควรตั้งตนไว้ในสาราณียธรรม ๖ คือ เมตตากายกรรม ๑ เมตตาวจีกรรม ๑ เมตตามโนกรรม ๑ เกลี้ยลาภ ๑ มีศีลบริสุทธิเสมอกัน ๑ มีความเห็นชอบร่วมกัน ๑.

๑๒/๕/๓๘

ถ. สาราณียธรรม [คือ] อะไรบ้าง ? ถ้าประพฤติตาม จะมีอานิสงส์อย่างไร ?

ต. สาราณียธรรม ๖ คือ ช่วยขนขวายกิจธุระของกันด้วยกาย ด้วยวาจา และช่วยคำริธุระกัน ล้วนเป็นไปด้วยเมตตานั้นเป็น ๓ แบ่งปันลาภให้กัน ไม่หวงแหน ๑ มีความประพฤติไม่

เลกว่าเพื่อเขา ๑ มีความเห็นปองคองเข้าหากันได้ ๑ รวมเป็น ๖
ธรรม ๖ ประการนี้เรียกว่าสาราณียะ เป็นเครื่องทำให้ปอง-
คองกัน เป็นเครื่องสมานสามัคคีให้ยั่งยืน เป็นเพื่อสงเคราะห์กัน
และกัน ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์.

๒๑/๓/๕๖

ถ. อินทรีย์เป็นชื่อเรียกอะไรบ้าง ? อินทรีย์ในคำว่าอินทรีย์-
สังวร เป็นชื่อของอะไร ?

ค. อินทรีย์เป็นชื่อของศรัทธาเป็นต้นก็มี เป็นชื่อของอายตนะ
ภายใน มีจักขุเป็นต้นก็มี. ในคำว่าอินทรีย์สังวรเป็นชื่อของอายตนะ
ภายใน.

๒๓/๑๒/๕๘

ถ. อินทรีย์สังวร คืออะไร? มาในธรรมหมวดไหนบ้าง ? ผู้
ปฏิบัติในอินทรีย์สังวรนี้ จักเป็นเหตุให้ผู้ที่ปฏิบัติเนื่องถึงธรรมหมวด
อื่นนั้นอย่างไรบ้าง ?

ค. คือระวางใจไม่ให้ยินดียินดีร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง คมกลิ่น
ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณด้วยใจ มาในอปนิสกปฏิบัติ
ข้อ ๑. ในปาริสุทธิศีลข้อ ๒. ในองค์แห่งภิกษุใหม่ข้อ ๓. ผู้ปฏิบัติ
ในอินทรีย์สังวรนี้ได้แล้ว ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีกายและใจคงที่ ไม่หวั่นไหว
ด้วยอำนาจความยินดียินดีร้ายในอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณ เป็นอันปราศ
จากอกิขณาและโทมนัส เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่จะต้องประพฤตินุจริต
เพราะเหตุแห่งความยินดียินดีร้ายก็เป็นอันไม่มี แต่นั้นเขาจักมีใจนุ่มไป

ในสุจริต เมื่อยังสุจริตให้บริบูรณ์แล้ว แม้จักกำหนดพิจารณาสภาวะธรรม เช่น สติปัญญา ๔ ประการ สติอันเป็นเครื่องกำหนดพิจารณา ก็ปรากฏแจ่มแจ้ง เพราะเป็นผู้มีอหยาศัยปราศจากอกิขณาและโทมนัส เป็นพื้นอยู่แล้ว.

๒๔๖๕

ถ. อินทรีย์เป็นชื่อของอะไรบ้าง ? ในบทว่าอินทรีย์สังวรเป็นชื่อของอะไร ?

ค. เป็นชื่อของศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา. และเป็นชื่อของอายตนะภายใน เป็นชื่อของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

๑๔/๑๑/๖๒

ด. มีอินทรีย์ ๖ บริบูรณ์แล้ว แต่ไม่ปฏิบัติธรรมอย่างอื่นด้วยหรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?

ค. ไม่ได้. เพราะอินทรีย์ ๖ ซึ่งเป็นชื่อของอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ย่อมเป็นสิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด ไม่ต้องประกอบบำเพ็ญก็มีได้. ส่วนอินทรีย์ ๕ ซึ่งได้แก่คุณธรรมหมวด ๑ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เป็นคุณที่ต้องประกอบทำขึ้นจึงจะมีได้. เหตุฉะนั้น ถึงแม้จะมีอินทรีย์ ๖ บริบูรณ์แล้ว แต่ไม่ได้บำเพ็ญธรรมอีก ๕ ประการ มีศรัทธาเป็นต้นให้เกิดขึ้น อินทรีย์ ๕ จึงเป็นอันมีไม่ได้.

๑๕/๓/๖๑

ถ. อายตนะภายใน ๖ ถูกเปลี่ยนชื่อเป็นอินทรีย์ก็มี ถ้าเปลี่ยนแล้วก็ต้องเปลี่ยนอธิบายกันใหม่จากชื่อเดิม จะอธิบายว่าอย่างไร ? ขอได้โปรด.

ค. อธิบายดังนี้ อินทรีย์นั้นแปลว่าใหญ่ คือเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตนๆ เช่นตาเป็นใหญ่ในการดู หูเป็นใหญ่ในการฟัง จะเอาตาไปฟัง หูไปดู ย่อมสำเร็จสวณกิจและทัสสนกิจไม่ได้ เพราะไม่ใช่หน้าที่ของตนๆ ไม่ได้เป็นใหญ่ในหน้าที่นั้น เพราะเหตุนี้ จึงเรียกอินทรีย์แต่ละอย่างๆ ทั้งตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

๒๔๖๘

ถ. อะไรเรียกว่าอารมณ์ ? เป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกขึ้นได้ด้วยอาการอย่างไร ?

ค. อายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมคือ สิ่งที่ใจคิด เรียกว่าอารมณ์ เมื่ออารมณ์ ๖ นั้นมากระทบ ตา หู จมูก กาย ใจ ก็เกิดความรู้สึกขึ้น เรียกว่าวิญญาณ.

๒๔๖๘

ถ. กายกับรูปที่มาในหมวดอายตนะ ต่างกันอย่างไร หรือเหมือนกัน ?

ค. กายกับรูปในที่นี้ เล็งความต่างกัน กายประสงค์แต่ที่รู้สึกสัมผัส เช่นกายมนุษย์กับกายสัตว์ที่มีใจครอง. ส่วนรูปประสงค์อารมณ์ที่ตาเห็น ไม่ว่าจะรูปคนหรือรูปสัตว์หรือสิ่งของอะไรที่เป็นอารมณ์แห่งตาเรียกว่ารูปทั้งสิ้น.

ถ. อายุตะนะ ๑๒ จะจัดเป็นนามเป็นรูปได้หรือไม่? ถ้าได้
ต้องจัดดู.

ต. จัดได้. ส่วนอายุตะนะภายใน ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นรูป
ใจเป็นนาม. ส่วนอายุตะนะภายนอก รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
เป็นรูป. ธรรมารมณ์ เป็นนาม.

๑๔/๑๑/๖๒

ถ. หูกับเสียงกระทบกัน ให้เกิดผลอย่างไรได้บ้าง? จงแสดง
ให้ตลอดสาย.

ต. หูกับเสียงกระทบกันเกิดความรู้สึก เรียกวินยญาณ รวม
ธรรม ๓ ประการนี้กระทบกัน เรียกว่าสัมผัส ๑ เป็นปัจจัยให้เกิด
เวทนา เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง เรียกว่าโสต-
สัมผัสสชาเวทนา.*

๕/๑๒/๕๔

ถ. ผงเข้าตาเกิดความรู้ขึ้น เรียกว่าอะไรกระทบกับอะไร?
เรียกว่าอะไรวิญญาณ?

ต. เรียกว่าโผฏฐัพพะกระทบกาย. และเรียกว่ากายวิญญาณ.

๒๓/๘/๖๒

ถ. ก่อนที่กายสัมผัสสชาเวทนาจะเกิด ย่อมอาศัยธรรมอะไร
บ้างเกิดขึ้น?

ต. อาศัยโผฏฐัพพะกระทบกาย เกิดกายวิญญาณขึ้น รวม ๓

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

อย่างนั้น เป็นกายสัมผัส ความเสวยอารมณ์เกิดจากกายสัมผัส
เรียกกายสัมผัสสชาเวทนา เป็นสุข ทุกข์ อุเบกขา ด้วยอำนาจ
โณฏฐัพพะเป็นที่พอใจ ไม่พอใจ หรือเฉย ๆ.

๓/๑๑/๕๘

ถ. รูปกับโณฏฐัพพะในหมวดอายตนะ ต่างกันหรือเหมือนกัน ?
เหตุไฉนจึงเฉลยอย่างนั้น.

ต. ต่างกัน เหตุที่เป็นอารมณ์แห่งอายตนะต่างกัน. เหมือนกัน
เหตุที่เป็นรูปด้วยกัน.

๒๔๖๓

ถ. คนเสียดักษุ จักษุสัมผัสสชาเวทนาอาจเกิดขึ้นได้หรือไม่ ?
เพราะเหตุไร ?

ถ. เกิดไม่ได้. เพราะขาดอายตนะภายในคือจักษุซึ่งเป็นปัจจัย
ให้เกิดวิญญาณ สัมผัส เวทนา เหมือนอย่างเครื่องจักร เมื่อจักร
ตัวใหญ่หยุดแล้ว จักรตัวเล็ก ๆ ก็เดินไม่ได้ฉะนั้น.

๑๒ / ๓ / ๖๒

ถ. จักษุสัมผัสสชาเวทนาเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างไร ?

ต. เกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้ จักษุเห็นรูปเกิดวิญญาณ ประชุม
ธรรม ๓ ประการเป็นสัมผัส ๆ เป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เป็นสุขบ้าง
ทุกข์บ้าง ไม่ทุกข์ไม่สุขบ้าง เรียกว่าจักษุสัมผัสสชาเวทนา.

๒๕ / ๓ / ๕๔

ถ. จิบน้ำชาซึ่งกำลังร้อนจัด ลื่นรู้สึกร้อนถึงต้องงดจิบ ความ

รู้สึกร้อนที่ลิ้นนั้นเรียกว่าอะไร ? มีชื่อตามอายตนะภายในว่าอะไร ?

ด. เรียกว่า ทุกขเวทนา. มีชื่อตามอายตนะภายในว่า กาย-
สัมผัสสชาเวทนา.

๓/๕/๖๕

ถ. ถ้าใจจะรู้อะไรได้ก็เพราะเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส
ถูกต้องโณภูฏัพพะนั่นเอง ชื่อที่ว่า รู้ธรรมารมณด้วยใจนั้นอย่างไร ?

ด. อารมณทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โณภูฏัพพะ เมื่อ
มากระทบทวารทั้ง ๕ เป็นอารมณของทวารทั้ง ๔ แล้ว ผ่านเข้าไป
เป็นธรรมารมณติดใจอยู่ เมื่อภายหลังใจนึกขึ้นมากรู้อารมณทั้ง ๕ นั้น
ได้ นี้เรียกว่ารู้ธรรมารมณด้วยใจ.

๒๔๖๓

ถ. เมื่อนึกถึงสถานที่ได้เคยรับความวิเวกขึ้นคราวไร เป็นต้อง
เกิดความสบายใจ และเลยนึกไปถึงการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะแทบ
ทุกคราว ความสบายใจในที่นี้ก็คือสุขเวทนานั่นเอง ต่างจะมีผู้ถาม
ว่า สุขเวทนานั้นเกิดจากอะไร ? เรียกชื่อว่าอะไร ท่านจะตอบเขาอย่างไร ?

ด. ก็ต้องตอบว่าเกิดจากมโนสัมผัส. เรียกว่ามโนสัมผัสสชา-
สุขเวทนา.

๒๔๖๔

ถ. จงแสดงมโนสัมผัสสชาเวทนา (เวทนาที่เกิดเพราะมโน-

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

สัมผัส) ว่าเกิดมาอย่างไร ตั้งแต่ต้น.

ด. อาศัยอายตนะภายในคือใจ กับอายตนะภายนอกคือธรรม
กระทบกัน เกิดมโนวิญญาณ ความรู้ทางใจ. ใจ ธรรม และ
มโนวิญญาณ ประชุมกันเข้า เรียกมโนสัมผัส ในลำดับนั้นจึง
เกิดมโนสัมผัสสชาเวทนา เป็นสุขเพราะชอบใจบ้าง เป็นทุกข์เพราะ
ไม่ชอบใจบ้าง เป็นอุเบกขาเพราะเฉย ๆ อยู่บ้าง.

๑๕/๗/๖๑

ด. นึกถึงกลิ่นดอกกุหลาบที่เคยดม รู้สึกหอม กลิ่นดอกกุหลาบ
ที่ปรากฏในความนึกนั้น เป็นธรรมารมณ์ ความหอมที่รู้สึกนั้น
เป็นเวทนาอะไร ในเวทนา ๖ ?

ด. นึกถึงกลิ่นดอกกุหลาบที่เคยดม รู้สึกหอม กลิ่นดอกกุหลาบ
ที่ปรากฏในความนึกนั้น เป็นธรรมารมณ์ ความหอมที่รู้สึกนั้น เป็น
มโนสัมผัสสชาเวทนา ในเวทนา ๖ ?

๒๓/๘/๗๗

ด. เราจะได้เสวยเวทนา คือ เป็นสุขดี เป็นทุกข์ก็ดี เป็น
อุเบกขาก็ดี เพราะอย่างไร ? จงอธิบายให้กระจ่าง.

ด. อายตนะภายในกับอายตนะภายนอกประสมกันเข้า เกิด
วิญญาณ ประจวบแห่งธรรม ๓ ประการนั้น เป็นสัมผัสๆเป็นปัจจัย
ให้เกิดเวทนา เป็นสุขบ้าง ทุกข์บ้าง อุเบกขาบ้าง ตามอายตนะ
ภายนอก เป็นที่ตั้งแห่งเวทนาอย่างใด ย่อมได้เสวยเวทนาอย่างนั้น
แสดงตัวอย่าง หูได้ยินเสียง เกิดวิญญาณและสัมผัสโดยลำดับกัน

เสียงนั้นไพบรา หรือสรรเสริญเรา ย่อมได้เสวยสุข ไม่ไพบรา หรือ
นินทาว่าเรา ย่อมได้เสวยทุกข์ พ้นจากนั้นย่อมได้เสวยอุเบกขา.

๓/๘/๖๐

ถ. จงอธิบายทางเกิดแห่งสุขเวทนา ?

ด. อายตนะภายนอกมีรูปที่พอใจเป็นต้น มากระทบอายตนะ
ภายในมีจักขุเป็นต้น เกิดความรู้สึกขึ้น เรียกจักขุวิญญาณ รวม
ธรรมทั้ง ๓ นี้ เรียกสุขสัมผัสฯ เป็นปัจจัยให้เกิดสุขเวทนา.

๘/๓/๕๖

ถ. จงย่ออายตนะภายใน ๖ เข้าเป็นนามรูป ?

ด. ตา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นรูป ใจ เป็นนาม.

๒๕/๓/๕๔

ถ. ธาตุ ๖ คืออะไรบ้าง ? ความฉลาดในธาตุทั้งที่เป็นภายใน
และภายนอก มีประโยชน์อย่างไร ?

ด. ธาตุ ๖ คือ ธาตุดิน เรียกว่าปฐวีธาตุ ๑ ธาตุน้ำเรียกว่า
อาโปธาตุ ๑ ธาตุไฟ เรียกว่าเตโชธาตุ ๑ ธาตุลม เรียกว่าวาโยธาตุ ๑
ช่องว่างที่มีในกาย เรียกว่าอากาศธาตุ ๑ ความรู้อะไรได้ เรียกว่า
วิญญาณธาตุ ๑ คนผู้ฉลาดในธาตุ รู้จักเอาธาตุภายนอกมาประกอบ
เข้าใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ เช่น ไฟฟ้า โทรเลข โทรศัพท์ เป็นตัว
อย่าง. แพทย์สามารถรักษาโรคต่างๆ ให้หายได้ ก็เพราะฉลาดใน
ธาตุภายใน จึงนำเอาสรรพคุณต่างๆ มาประกอบเป็นยาแก้โรค

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

นั้นๆให้หายได้ อนึ่ง ในพระพุทธศาสนานิยมวิมุตติว่าเป็นผลที่สุด
คนฉลาดในธาตุทั้งภายในและภายนอก รู้เห็นความเป็นจริงอย่างไร
เมื่ออายตนะภายนอกกระทบกับอายตนะภายใน หาทวนใจไปตาม
อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความยินดีหรือยินร้ายหรือไม่ ย่อมรักษาใจให้เป็น
ปรกติอยู่ได้ ความฉลาดในธาตุมีประโยชน์อย่างนี้.

๒๓/๑๒/๕๘

- ก. ธาตุกับสังขาร ต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ?
- ค. ต่างกันอย่างไร ธาตุ ได้แก่สิ่งที่ทรงตัวอยู่ตามปรกติ เช่น
ดิน น้ำ ไฟ ลม. ส่วนสังขาร ได้แก่สิ่งที่ถูกปรุงขึ้นจากธาตุเป็นต้น.

๒๔๖

- ก. จงย่นธาตุ ๖ ให้ลงในธรรม ๒ ประการ ?
- ค. ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วายุธาตุ อากาศธาตุ ๕ นี้
ย่นลงเป็นรูปธรรม. วิญญาณธาตุ เป็นนามธรรม.

๑๕/๑๑/๕๔-๑๑/๑๑/๕๕

- ก. ธาตุ ๔ ประชุมกัน ท่านนับว่าเป็นกาย ถ้าธาตุ ๖ ประชุม
กันเล่า จะเป็นอะไร ?
- ค. เป็นกายกับใจ ธาตุดิน ธาตุไฟ ธาตุลม อากาศธาตุ
ประชุมกันเป็นกาย, วิญญาณธาตุเป็นใจ.

๒๔๓๔

หมวด ๓

- ก. พวกบรรพชิต จะไม่ให้มีความเสื่อม มีแต่ความเจริญฝ่าย

เดี่ยว จะควรประพฤติอย่างไร ?

ด. ต้องประพฤติในอธิกานิยธรรม ๗ คือ :-

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์

๒. เมื่อประชุมพร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงกันช่วยทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ.

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติ ไม่ถอนสิ่งที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ สมาทานศึกษาในสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้.

๔. เคารพนับถือเชื่อด้อยฟังคำของพระภิกษุ ที่เป็นใหญ่เป็นประธานในสงฆ์.

๕. ไม่ลุอำนาจแห่งความอยากที่เกิดขึ้น.

๖. ยินดีในเสนาสนะป่า.

๗. ตั้งใจอยู่ว่าเพื่อนภิกษุสามเณรซึ่งเป็นผู้มีศีล ซึ่งยังไม่มาสู่อาวาสขอให้มา ที่มาแล้วขอให้อยู่เย็นเป็นสุข.

ธรรม ๗ อย่างนี้ ทำให้ผู้ประพฤติตามไม่มีความเสื่อม มีแต่ความเจริญฝ่ายเดียว.

๑๔/๑๑/๖๒

ถ. ในอธิกานิยธรรม ข้อต้น ท่านสอนให้หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ แต่ข้อ ๖ ท่านสอนให้ยินดีในเสนาสนะป่า ไม่แย้งกันหรือ ? จงอธิบาย.

ด. ไม่แย้งกัน. อันคนเราต้องรวมกันอยู่เป็นหมวดเป็นหมู่ จะอยู่ตามลำพังไม่ได้ ต้องเนื่องด้วยการปกครองของหมู่ และหมู่หรือ

ขณะที่จำเริญอยู่ได้ ก็เพราะอาศัยการติดต่อกันไปมาถึงกัน มีเหตุ-
การณ์เปลี่ยนแปลงอย่างไร รู้ทั่วถึงกัน หรือเมื่อมีกรณีะเกิดขึ้น
ซึ่งผู้เป็นอธิบดีของหมู่จะต้องเรียกประชุมปรึกษาหารือกัน เพื่อความ
เจริญและความพร้อมเพรียงของหมู่ ท่านจึงสอนให้หมั่นประชุม
กันเนื่องนิตย์ ครั้นถึงคราวที่จะบำเพ็ญประโยชน์ส่วนตน เป็นต้นว่า
บำเพ็ญสมณธรรม หรือจะดำริปัญหาข้อขัดข้องที่จะต้องการที่สังค
ท่านจึงสอนให้ยินดีในเสนาสนะป่าที่ไม่มีคนพลุกพล่าน สามารถจะคิด
อะไรได้จับใจ เพราะเป็นที่สังคทั้งกายและใจ ด้วยเหตุฉะนี้ ธรรม ๒
ข้อนี้จึงไม่แย้งกัน.

๒๓/๑๒/๕๘

ด. ในอธิหานิยธรรมสรรเสริญการหมั่นประชุม ในที่อื่นดิ
ความคลุกคลี ไม่แย้งกันดอกหรือ ?

ต. ไม่แย้งกันดอก ความคลุกคลีที่ท่านดินั้น ก็อยู่ด้วยกัน
อันหาประโยชน์มิได้ เช่นนั่งคุยกันด้วยดิรัจฉานกถาเป็นตัวอย่าง ส่วน
การหมั่นประชุมกันในอธิหานิยธรรมนั้น เพื่อสั่งสนทนาธรรม สั่ง
สนทนาวินัย หรือเพื่อปรึกษาหารือถึงกิจธุระของสงฆ์.

๑๑/๑๒/๕๓-๖๖

ด. ในอธิหานิยธรรม ข้อที่ ๑ สอนให้ประชุมกัน ก็แปลว่า
คลุกคลีกับหมู่คณะได้ ส่วนข้อ ๖ สอนให้ยินดีในเสนาสนะป่า ก็
แปลว่า ให้อยู่ในที่เงียบ ในหมวดธรรมเดียวกันก็ยิ่งเถียงกันอยู่ เช่นนี้
จะให้ปฏิบัติอย่างไรจึงจะถูกต้อง ?

ต. ถูกอย่างที่ว่า แต่เมื่อจะปฏิบัติให้ถูกต้อง ก็อาศัยเลือกเวลา ที่สมควรว่า เวลานี้ควรประชุมปรึกษาหารือในธรรมวินัย ข้อวินิจฉัย อธิกรณ์และกิจการงานอย่างอื่น ก็ทำอย่างนั้น ๆ เวลานอกนั้นก็ควร อยู่ในที่เงียบ เพื่อพิจารณาอรรถธรรม หรือบำเพ็ญกัมมัฏฐานตามควร ทำอย่างนี้จึงจะถูกต้อง.

๒๔๖๔

ถ. ความเคารพนับถือเชื่อฟังคำสั่งสอนของท่านผู้ใหญ่โดยลำดับ เป็นธรรมดาในหมวดชื่อไร ? โฉนจึงได้ชื่ออย่างนั้น ?

ต. มาในหมวดชื่ออปริหานิยธรรม. เพราะเป็นธรรมไม่เป็นที่ ตั้งแห่งความเลื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว จึงได้ชื่ออย่างนั้น.

๒/๑๑/๖๐

ถ. อปริหานิยธรรมข้อ ๔ ที่ตรัสสำหรับภิกษุ หากจะโอนไป ใช้สำหรับพวกคฤหัสถ์บ้างจะได้หรือไม่ อย่างไร ? ถ้าได้ จะเป็น อปริหานิยธรรมแก่พวกคฤหัสถ์อย่างไร ?

ต. ได้. อย่างนี้ คือ ท่านผู้ใด เป็นผู้ใหญ่เป็นประธานในสกุล หรือในครอบครัว หรือในหมู่คณะ เช่นหมู่ นักเรียน หรือหมู่ ข้าราชการเป็นต้น เคารพนับถือท่านผู้นั้น เชื่อฟังถ้อยคำท่าน เมื่อทำเช่นนั้น ต่างก็จะเป็นผู้มีความประพฤติดีเสมอกัน มีความยำเกรง ในกันและกัน ผู้น้อยก็จะเป็นที่รักของผู้ใหญ่ๆ ก็จะเป็นที่เคารพนับถือ ของผู้น้อย เช่นนี้ ก็จะมี ความปรองดองกัน อยู่เป็น สำราญ.

๒๔๓๔

ถ. เคารพนับถือท่านผู้ใหญ่มากผู้เป็นประธานในสงฆ์ เป็นไปเพื่อความเจริญอย่างไร ?

ด. พระศาสนาที่ตั้งถาวรมาได้จนบัดนี้ ก็ต้องอาศัยท่านผู้ใหญ่มากผู้เป็นประธานในสงฆ์ ช่วยปกครองหมู่คณะสืบ ๆ กันมาตามยุคตามสมัย ทั้งได้อาศัยภิกษุบริษัทพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน นับถือท่านผู้ใหญ่มากผู้เป็นประธานในสงฆ์ ทำตามบังคับบัญชา ถ้าต่างคนต่างจะทำตามใจชอบแล้ว ศาสนาคงไม่ยั่งยืนอยู่ได้นาน เพราะเหตุนี้ การเคารพนับถือท่านผู้ใหญ่มากผู้เป็นประธานในสงฆ์ จึงเป็นไปเพื่อความเจริญ.

๒๔๕๔-๕๕-๕๘

ถ. ความเคารพในท่านผู้เป็นประธานแห่งสงฆ์ จัดว่าเป็นอุปทานิยธรรม ถ้าสงเคราะห์เข้าในบุญกิริยาวัตถุ ๓ จะโอนเข้าในอย่างไรได้ ? เพราะเหตุไร ?

ด. โอนเข้าในศีลได้ เพราะความเคารพเป็นอุปจายนกรรม เป็นจาริตศีล.

๒/๑๑/๕๔

ถ. วัดก็ดี บ้านก็ดี เมืองก็ดี เว้นอุปทานิยธรรมข้อไหนเสียแล้ว ย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะเหตุไร ?

ด. เว้นอุปทานิยธรรมข้อ ๔ เสียแล้วเป็นไปไม่ได้. เพราะว่ามีบุคคลผู้ที่อยู่เป็นหมู่นั้น จำเป็นที่จะต้องรักษาระเบียบขนบธรรมเนียมของหมู่ บุคคลผู้น้อยต้องเคารพนับถือผู้ใหญ่ อันเป็นประธาน

ในที่นั้นๆ เชื้อถ้อยฟังคำของท่าน จึงจะเป็นไปเพื่อความเจริญ ถ้าบุคคลผู้น้อยไม่เคารพนับถือต่อท่านผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นประธานในที่นั้นๆ แล้ว ย่อมเป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อมอย่างเดียว.

๒๐/๘/๕๘

ถ. การเคารพในพระเถระผู้ใหญ่ เป็นอธิทานิยธรรมได้อย่างไร?

ต. เป็นอธิทานิยธรรมได้ดังนี้ ทุกหมู่ต้องมีหัวหน้า ถ้าไม่มีหัวหน้าก็ไม่มีระเบียบ แม้เมื่อมีหัวหน้า ถ้าคนในหมู่ไม่เคารพและทำตาม ก็เท่ากับไม่มีหัวหน้า คงยุ่งเหยิง ข้อนี้ก็พึงเห็นประเทศที่กำลังจลาจลอยู่ในบัดนี้เป็นตัวอย่าง อนึ่ง พระเถระผู้ใหญ่ย่อมเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เมื่อกุลบุตรเคารพนับถือ ย่อมได้รับคำสั่งสอนให้เว้นจากความชั่วประพฤติกวามดี เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้นั้นเชื่อว่ามีคุณเจริญด้วยการศึกษา เจริญด้วยคุณวุฒิ เจริญด้วยคุณความดี เพราะปราศจากโทษเป็นต้น.

๒๔๗๐

ถ. เมื่อกล่าวด้วยอำนาจหมู่หรือแม่เฉพาะบุคคล ถ้าปฏิบัติอยู่เสมอในอธิทานิยธรรม ๗ ประการ ความเจริญก็ไพศาลยิ่งขึ้น ถ้าตรงกันข้ามก็เสื่อมทรามโดยลำดับ ควรนับข้อไหนเป็นสำคัญ? จงอธิบาย.

ต. ควรนับข้อ ๕ เป็นสำคัญ ความอยากคือค้นหา เมื่อพิจารณาความตามบาลีในพระสูตรแล้ว ยิ่งเห็นว่าข้อนั้นเป็นสำคัญ

เพราะว่าบุคคลผู้ไม่ไปสู่อำนาจแห่งตัณหาแล้ว ย่อมทำอธิกปริหานิยธรรม
ข้ออื่นๆให้โพล่งได้ ไซ้แต่เท่านั้น แม้ปฏิบัติที่สูงสุดถึงอริยมรรค
ก็มุ่งผลเช่นนี้.

๒๔๖๕-๖๕

ถ. ประพฤติอย่างไร ชื่อว่าลู่อำนาจแก่ความอยาก ? ไม่
ประพฤติเช่นนั้น จะได้รับผลอย่างไร ?

ค. ปล่อยใจให้เข้าไปตามอำนาจความอยาก ในอารมณ์ที่น่ารัก
ใคร่ เช่นรักหญิงเป็นต้น ชื่อว่าลู่อำนาจแก่ความอยาก ไม่ประพฤติ
เช่นนั้น จะได้รับผลคือความเจริญด้วยความรู้และความปฏิบัติ.

๒๔๖๖

ถ. ผู้ที่ปฏิบัติตามอธิกปริหานิยธรรม ข้อที่นับว่าเป็นสำคัญอย่าง
นั้นแล้ว จัดได้ว่าบำเพ็ญอริยมรรคข้อไหนได้โดยเฉพาะ ?

ค. จัดว่าได้บำเพ็ญอริยมรรคข้อสัมมาทิฐิ.

๒๔๖๕-๖๕

ถ. ทรัพย์อย่างประเสริฐในทางพระพุทธศาสนา คืออะไร ?
เพราะเหตุไร จึงกล่าวว่าดีกว่าทรัพย์ภายนอก ?

ค. คือ ศรัทธา เชื่อสิ่งควรเชื่อ, ศีล รักษากายวาจาให้
เรียบร้อย, หิริ ละอายต่อบาปทุจริต, โอตตัปปะ สะดุ้งกลัวต่อ
บาปทุจริต, พาหุสัจจะ ความเป็นคนได้ยินได้ฟังมาก, จาคะ สละ
ให้ปันสิ่งของ ๆ ตนแก่คนที่ควรให้ปัน, ปัญญา รอบรู้สิ่งที่เป็น
ประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ เรียกว่าอริยทรัพย์ ทรัพย์อย่างประเสริฐ.

ที่คิดว่าทรัพย์ภายนอกนั้น เพราะเป็นสมบัติติดเนื่องอยู่ในตน ไม่มีใคร
อาจแย่งชิงเอาไปได้ และจ่ายเท่าไรก็ไม่รู้จักหมด ทั้งเป็นเหตุและ
เป็นเครื่องอุดหนุนโภคทรัพย์ภายนอกด้วย. คนบางคนมีแต่ทรัพย์
ภายนอกอย่างเดียว ขาดสมบัติเป็นหลักอยู่ภายในแล้ว ย่อมทำความ
เสียหาย ตั้งตัวไม่ได้ พลอยให้ทรัพย์สินเงินทองภายนอกหมดไปด้วย
เช่นถูกริบเป็นต้น เพราะขาดหลักภายในคือคุณธรรมนั่นเอง ส่วน
อริยทรัพย์ไม่ได้เป็นดั่งนั้น มีแต่เพิ่มความเจริญให้แก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของ
เข้าอุดหนุนทรัพย์ภายนอกให้ถาวรหรือทวีมากขึ้นได้ด้วย เพราะฉะนั้น
ท่านจึงว่าอริยทรัพย์ดีกว่าทรัพย์ภายนอก.

๑๔/๑๑/๕๖-๕/๑๑/๕๘

ถ. พาหุสัจจะมิคุณอย่างไรบ้าง ? จงอ้างหมวดธรรมอันเป็นที่มาด้วย.

ต. มีคุณ คือนำตนให้ประพฤติดี เมื่อเข้าสู่ที่ประชุมก็กล้าหาญ
องอาจ และสามารถเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้ ทั้งเป็นทรัพย์ภายใน
อย่างประเสริฐ ให้เกิดนิยมเป็นการอบรมคุณธรรมอื่น ๆ อีกต่อไป.
หมวดธรรมอันเป็นที่มาของพาหุสัจจะ คือ ๑. เวสัชชกรณธรรม
๒. อริยทรัพย์ ๓. สัพปุริสธรรม ๔. นาคกรณธรรม.

๒๔๖๕

ถ. จาคะ จัดเป็นทรัพย์ได้อย่างไร ? จงอธิบาย.

ต. จาคะ จัดเป็นทรัพย์ได้ โดยอาการที่ต้องอาศัยใช้สอยจาคะ
เป็นทุน เป็นเครื่องรักษา เป็นเครื่องปกครอง เป็นเครื่องชำระ

เป็นต้น จริงอยู่ ผู้จะหาทรัพย์ไม่สละทรัพย์ออกเป็นทุนทำงานก็คงหา
ไม่ได้ ผู้จะปกครองบริวารไว้ได้ ผู้จะบริหารรักษาเหย้าเรือน ถ้าไม่
สละทรัพย์ออกทำการบูรณะซ่อมแซม ก็ไม่อาจรักษาให้ถาวรต่อไปได้
ผู้ปราถนาจะชำระสันดาน ให้บริสุทธิ์ถึงวิมุตติธรรม ถ้าไม่สละ
ตัณหานิสัยและทิฏฐินิสัย ก็ไม่อาจจะถึงวิมุตติหลุดหลุดพ้นมลทินได้ จาคะ
จัดเป็นทรัพย์ได้โดยนัยคั่งพรรณนามาจะนี้.

๑๔/๑๑๖๓

ถ. จาคะ หมายความว่าสละทรัพย์ของตนให้แก่ผู้อื่น ซึ่งเป็นการ
ทำทรัพย์ของตนให้หมดไปมิใช่หรือ ? แต่เหตุไฉนในทางพระศาสนา
ท่านกลับสรรเสริญว่า เป็นทรัพย์อย่างหนึ่ง คั่งในอริยทรัพย์ ๘ ?

ต. เพราะเหตุว่า การสละทรัพย์สมบัติของตนให้เป็นประโยชน์
แก่ผู้อื่นนั้น มีประโยชน์เพื่อจะตัดมัจฉริยะ โลกะเป็นเบื้องหน้า ไม่
เฉพาะเป็นปาฏิปุคคลิกภาพ คือ เจาะจงบุคคลนี้ บริจาค
สาธารณะ คือทั่วไปไม่เลือกบุคคล แสดงพอเป็นนิตัสสนะ เช่นออก
ทรัพย์ที่เขาเรียไร สร้างถนน ขุดคลอง ทำสะพาน เพื่อเป็นทางสัญจร
สะดวก ตั้งหรือบำรุงโรงพยาบาลที่รักษาไข้เจ็บ อุคหนุนการศึกษา
อุปถัมภ์พระศาสนา อันสั่งสอนให้ประพฤติดีประพฤดีชอบ นี่เป็น
นิตัสสนะแห่งการบริจาคเป็นสาธารณะ. อนึ่ง บุคคลผู้จะปกครองบริษัท
บริวารเอาไว้ได้. เมื่อไม่สละทรัพย์ออกเจือจาน ก็ไม่สามารถยึดเหนี่ยว
น้ำใจปกครองบริษัทบริวารไว้ได้ บุคคลผู้จะบริหารรักษาเหย้าเรือน
ก็ดี ถ้าไม่สละทรัพย์สมบัติออกทำการบูรณะซ่อมแซม ก็ไม่อาจรักษา

ให้ถาวรต่อไปได้.

บุคคลผู้ปรารถนาจะชำระสันดานให้บริสุทธิ์ถึงวิมุตติธรรม ถ้าไม่
สละตนหानิสัย และทิฏฐินิสัย ก็ไม่อาจถึงวิมุตติหลุดพ้นมลทินได้
เพราะเหตุนี้ ในทางศาสนา ท่านจึงได้สรรเสริญจากระการสละทรัพย์
สมบัติของตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นว่า เป็นทรัพย์อย่างหนึ่ง ดังใน
อริยทรัพย์ ๗ ฉะนี้.

๒๔๖๖

ก. จงสงเคราะห์อริยทรัพย์ ๗ ลงในไตรสิกขามาให้ดู.

ข. สील ๑ จากะ ๑ สงเคราะห์ลงในจิตตสิกขา สัทธา ๑
หิริ ๑ โอตตปปะ ๑ สงเคราะห์ลงในจิตตสิกขา พาหุสัจจะ ๑
ปัญญา ๑ สงเคราะห์ลงในปัญญาสิกขา.

ค. ป.

ก. คนเป็นอสังตบุรุษ มีอะไรเป็นเครื่องหมาย? จงอธิบาย

ข. มีความประพฤติเป็นเครื่องหมาย คือคนที่เป็นอสังตบุรุษ
นั้น หาได้ประพฤติตามธรรมของสังตบุรุษ ๗ ประการนั้นไม่ กลับมี
ความประพฤติตรงกันข้ามกับธรรมของสังตบุรุษ ๗ ประการนั้น ๆ.

๒๕/๓/๕๔-๘/๓/๕๖

ก. ถ้าต้องการประพฤติอย่างสังตบุรุษ จะต้องทำอย่างไรบ้าง?
และการที่ทำอย่างนั้น นับเข้าในกองสิกขาอะไร?

ข. ต้องประพฤติตามสัปปริสธรรม คือธรรมของสังตบุรุษ ๗

อย่าง และสัพปุริสธรรมอีก ๗ อย่าง. การที่ทำเช่นนั้น นับเข้าใน
กองสี่ศึกษา.

๑๒/๗/๕๖

ถ. ดีความแห่ง สัพปุริสธรรมให้แตกแล้ว อาจตอบได้หรือไม่ว่า
พระพุทธเจ้าของเราทรงเอื้อเพื่อตามควาสนิยมของโลก รู้แน่ด้วย
ข้อไหน ?

ต. รู้แน่ด้วยข้อ ๖ ซึ่งเรียกว่าปรัสัญญาตา ความเป็นผู้รู้จัก
ประชุมชนนั้น ๆ ว่าหมูนี้อัษตรีย์ เมื่อเข้าไปหาจะต้องทำกริยาอย่างนี้
จะต้องพูดอย่างนี้ หมูนี้อพรหมณ์ หมูนี้อแพศย์ หมูนี้อศูทร เมื่อเข้าไป
หาจะต้องพูดอย่างนี้ จะต้องทำกริยาอย่างนี้.

๒๐/๘/๕๘

ถ. บุคคลที่เข้าไหนเข้าได้ เพราะตั้งอยู่ในธรรมอะไร ?

ต. เพราะตั้งอยู่ในปรัสัญญาตา.

๑๔/๑๑/๖๒

ถ. การปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา นิยมการพูดกริยามารยาท
เป็นไปตามความนิยมของโลกด้วยบ้างหรือไม่ ? มีธรรมอะไรเป็น
ข้ออ้าง ?

๑. การประพฤติตามสัมปุริสธรรม ต้องประพฤติตามด้วยกายวาจาใจ เหตุนี้เห็นว่าการนับเข้า
ในศึกษาทั้ง ๒ ไม่ใช่เพียงศึกษาเดียว. ศรี ฯ

๒. น่าจะเห็นว่า เพราะตั้งอยู่ในอตัตัญญาตา, มัตตัญญาตา, กาลัญญาตาด้วย. เพียงแต่ตั้งอยู่ใน
ปรัสัญญาตา ความเป็นผู้รู้จักบริษัทยอย่างเดียว ขาดความรู้จักตน, รู้จักประมาณ, และรู้จักกาล
น่าจะขัดข้องเข้าไม่ได้ทุกแห่งกระมัง ? ศรี ฯ

ด. นิยมเหมือนกัน. มีสัปประสีธรรมข้อ ๖ คือปริสัณญตา เป็นข้ออ้าง.

ฉ. ให้ทานโดยเคารพ มีกี่อย่าง ? อะไรบ้าง ? มาในธรรมหมวดไหน ? ข้อที่เท่าไร ?

ค. มี ๒ อย่าง คือ เคารพในทาน ๑ เคารพในผู้รับ ๑ มาในสัปปริสัณญตาหมวดหลัง ข้อที่ ๗.

๒๔๗๓

ด. อุเบกขาในพรหมวิหาร และอุเบกขาในโพชฌงค์ ต่างกัน หรือเหมือนกันอย่างไร ?

ค. ต่างกัน อุเบกขาในพรหมวิหาร เป็นไปในสัตว์. อุเบกขาในโพชฌงค์ เป็นไปในธรรม.

๒๘/๘/๗๓

ด. จงอธิบายโพชฌงค์ ๗ ให้เนื่องกัน.

ค. (สติความระลึกได้ เมื่อเกิดขึ้นทำหน้าที่พิจารณา กาย เวทนา จิต และธรรม เป็นอารมณ์ จนตั้งมั่นเป็นสติปัญฐานแล้ว สติอื่นทำหน้าที่พิจารณานั้น ย่อมรู้อารมณ์ที่พิจารณานั้นตามความเป็นจริง เพราะรู้ตามความเป็นจริงเช่นนั้น จึงได้ชื่อใหม่ว่า สติสัมโพชฌงค์ คือสติเป็นองค์ตรัสรู้) เมื่อสติสัมโพชฌงค์เกิดขึ้น ทำหน้าที่รู้อารมณ์ที่พิจารณาตามความเป็นจริง จนเห็นอารมณ์เหล่านั้น

๑. อีกอย่างหนึ่ง อุเบกขาในโพชฌงค์เป็นอุเบกขาญาณ. ส. ป.

ซึ่งเคยเป็นที่ยึดถือว่า ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา แล้ว
ก็คลายความยึดมั่นอารมณ์เหล่านี้แล้ว เกิดเฟ้น ย่อมรู้ว่า อย่างไร
ถูก อย่างไรผิด อย่างไรดี อย่างไรชั่ว ไซ้ทางหรือไม่ใช่ แล้วเป็น
เหตุให้เกิดวิริยะความเพียรละชั่วบำเพ็ญดี ครั้นละชั่วได้และดำเนิน
ตนในทางที่ดีแล้ว ย่อมเกิดปีติอิ่มใจ เมื่ออิ่มใจเกิดขึ้นดับความกระวน
กระวาย ปีศาจทิฐิมานะก็เกิดขึ้น เมื่อจิตสงบเรียบร้อยดีแล้ว ก็ตั้ง
มั่นเป็นสมาธิ เมื่อจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ อุเบกขาความวางเฉยเข้าไป
เพ่งดูย่อมเกิดขึ้น โขชฌงค์ ๗ เนื่องกันเป็นลำดับมาดังนี้.

๒๔๓๐

ก. ในโพชฌงค์ ๗ ข้อไหนเป็นสำคัญ ? เหตุใดจึงเข้าใจ
อย่างนั้น ?

ค. สติสัมโพชฌงค์เป็นข้อสำคัญ เพราะเป็นธรรมที่มีประโยชน์
มาก กล่าวคือ มีอุปการะแก่ธรรมทั้งหลายทั่วไป แม้แก่ธรรมทั้ง ๖
ข้อนั้นด้วย บรรดาโพชฌงค์อันเศษนั้น เป็นไปตามหน้าที่ของตนเท่า
นั้น ส่วนสติสัมโพชฌงค์นั้นย่อมใช้ได้ทั่วไปในกิจทั้งมวล ยิ่งเป็น
ธรรมที่สูงหรือประณีตเช่น โพชฌงค์นี้ สติสัมโพชฌงค์ย่อมเป็นของจำ
ต้องปรารถนามากขึ้น เปรียบด้วยตัวโอสถอันสำคัญฉะนั้น.

๒๔๖๕

ก. จงย่นโพชฌงค์ ๗ ลงในไตรสิกขามาให้ดู.

ค. ถ้าจะย่นโพชฌงค์ ๗ ลงในไตรสิกขานั้น ไม่แต่เพียงจิตต-

๑. เมื่อความอิมใจทรุดตัวลง ความสวาก็เกิดขึ้น, เมื่อมีความสงบ จิตจึงตั้งมั่น. ศรี ฯ

ศึกษาปัญญาลิขิตาเท่านั้น โขฌงค ๖ ประการ คือ :-

๑. สติ ความระลึกได้.
๒. วิริยะ ความเพียร.
๓. ปีติ ความอิมใจ.
๔. ปัสสัทธิ ความสงบใจและอารมณ์.
๕. สมาธิ ความตั้งใจมั่น.
๖. อุเบกขา ความวางเฉย. °

นี้ย่อลงเป็นจิตตสิกขา ส่วน โขฌงค คือ ธรรมวิริยะ ความสอด
ส่องธรรม ย่นลงเป็นปัญญาลิขิตา ดังนี้.

๑๖/๑๑/๕๗-๗๖

ก. จงขยายไตรสิกขาออกเป็น โขฌงค ๗ ให้ฟัง.

ค. ใน โขฌงค นั้น กล่าวแต่เพียงจิตตสิกขากับปัญญาลิขิตาเท่า
นั้นหากกล่าวตลอดถึงศีลสิกขาไม่ เพราะเหตุ นั้น จึงควรยกแต่ ๒ สิกขา
ขยายออกดังนี้ จิตตสิกขาขยายออกเป็น สติ วิริยะ ปีติ ปัสสัทธิ
อุเบกขา, ° ปัญญาลิขิตา เป็นธรรมวิริยะ.

๑๑/๑๑/๕๘

หมวด ๘

ก. โลกธรรม ๘ นั้นอะไรบ้าง ? เหตุใดจึงเรียกว่าโลกธรรม ?

๑. ควรย่นเข้าในปัญญาลิขิตา เพราะอุเบกขาในสัม โขฌงค ย่อมเกิดขึ้นและตั้งอยู่ได้ด้วยการ
พิจารณา จัดเป็นอุเบกขาญาณ มิใช่ว่านี่ก็จะวางเฉยแล้ว ก็วางเฉย โดยไม่มีความรู้. ๒. ด้วย
ปัญญาลิขิตา เพราะอุเบกขาในที่นี้ ท่านประสงค์พิจารณา รู้แจ้งจึงวางเฉย มิใช่วางเฉยด้วยความ
ไม่พิจารณาให้รู้. ส. ป.

ด. โลกธรรม ๘ คือ มีลาภ ๑ มียศ ๑ ไม่มียศ ๑

นินทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑ ที่เรียกว่าโลกธรรม เพราะเป็นธรรมมีสำหรับโลก ย่อมครอบงำสัตว์โลกทุกถ้วนหน้า และเป็นธรรมหมุนเวียนไปตามโลก.*

๑๕/๑๑/๕๔

ฉ. เมื่อโลกธรรมเกิดขึ้น ปล่อยใจไปตามกับพิจารณาข่มใจไว้ มีโทษและคุณต่างกันอย่างไร ?

ด. เมื่อโลกธรรมเกิดขึ้น ปล่อยใจไปตาม กับข่มไว้ มีโทษและคุณต่างกัน ผู้ที่ปล่อยใจไปตาม ก็มักมัวเมาในส่วนที่ดีจนเกินประมาณ ทั้งทำให้ไม่รู้สึกรู้สิดัว แต่พอถึงความเสื่อมก็ยอมทำให้จิตเศร้าหมองยิ่งกว่าปกติ บางคราวก็อาจทำให้ถึงกับเป็นคนเสียจริต บ้างก็มี ถ้าปล่อยให้ใจไปในส่วนที่ไม่ดี ก็มีแต่จะพอกพูนให้ทุกข์ โทมนัสเกิดขึ้น ถ้าข่มไว้ทั้งในส่วนที่ดีและส่วนที่ชั่ว ย่อมจะไม่ให้มัวเมาในส่วนดี และไม่เป็นที่พอกพูนให้ทุกข์ โทมนัสเกิดขึ้น เมื่อประสบเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็บรรเทาหรือดับได้ง่าย.*

๑๕/๑๑/๕๔

ค. เราเกิดมาจะต้องพานพบโลกธรรมอยู่เสมอ จะทำอย่างไร ? เหตุไฉนจึงตอบอย่างนั้น ?

ด. จริงอยู่ เมื่อเกิดมาอยู่ในโลก จำเป็นอยู่เองที่จะต้องได้ประสบโลกธรรม ต่อเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็จักต้องคอยพิจารณาให้รู้เท่าทันต่ออารมณ์ที่เกิดขึ้นว่าจะตั้งอยู่ไม่นาน ชั่วครู่หนึ่งขณะหนึ่งก็จักต้อง

สิ้นไปเสื่อมไป. ที่ตอบอย่างนี้ ก็เพราะว่าโลกธรรมนี้ ย่อมจะต้อง
ได้ประสออยู่ด้วยกันทุกคน ถ้าเมื่อเกิดขึ้นแล้วไม่ค่อยพิจารณาที่ย่อม
จะพาให้มัวเมาในส่วนที่น่าปรารถนา จักต้องได้รับความทุกข์เดือดร้อน
ในส่วนที่ไม่น่าปรารถนา.

๕/๑๒/๕๔

ถ. จงย่นโลกธรรม ๘ เข้าเป็น ๒ ส่วน.

ต. มีลาภ ๑ ยศ ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ย่นเข้าในอริฏฐารมณ
คือส่วนที่น่าปรารถนา. ไม่มีลาภ ๑ ไม่มียศ ๑ นินทา ๑ ทุกข์ ๑ ย่น
เข้าในอนิฏฐารมณ คือส่วนที่ไม่น่าปรารถนา.

๘/๓/๕๖

ถ. เมื่อมีลาภก็ดี ยศก็ดี เกิดขึ้น จะทำอะไรจึงจะไม่ตื่น ?

ต. ควรทำในใจว่า มันไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวนไป
เป็นธรรมดา.

๑๑/๑๒/๓๕

ถ. การปล่อยใจให้ยินดีหรือยินร้ายไปตามโลกธรรม เสียหาย
อย่างไร ? ท่านจึงสอนให้ระวัง.

ต. ถ้าปล่อยจิตใจให้ยินดีไปตามโลกธรรมอันเป็นส่วนอริฏฐารมณ
ครั้งถึงคราวมันวิบัติแปรปรวนไป ย่อมเดือดร้อนเสียใจ ถ้าปล่อย
ให้ยินร้ายในส่วนที่เป็นอนิฏฐารมณ ยิ่งเพิ่มความเดือดร้อนมากขึ้น
เหตุนี้ท่านจึงสอนให้ระวังอย่าให้มันครอบงำจิตใจได้ คืออย่ายินดีในส่วน

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

ที่ปรารถนา อย่ายินดีในสิ่งที่ไม่ปรารถนา.

๑๑/๑๒/๕๔-๒๓/๑๒/๕๘

ถ. คนอยู่ในโลกจะมีธรรมอะไรบ้าง เข้ามาครอบงำ? เมื่อเป็นอย่างนั้น ควรพิจารณาว่าอย่างไร?

ต. มีธรรม ๘ อย่าง คือ ตาก ๑ ความไม่มีตาก ๑ ยศ ๑ ความไม่มียศ ๑ นิินทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑ เข้ามาครอบงำ เมื่อเป็นดั่งนั้น ควรพิจารณาว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้วแก่เราก็คงแต่ว่ามันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา [ควรรู้ตามที่จริง อย่าให้มันครอบงำจิตใจได้].

๒/๑๑/๖๐

ถ. ความสุขย่อมเป็นสิ่งต้องการด้วยกันทุกคน แต่เหตุไรในโลกธรรม ๘ ท่านจึงสอนให้พิจารณาให้เห็นเสียว่าเป็นทุกข์เล่า?

ต. เพราะสุขที่เป็นโลกธรรม เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่ตั้งอยู่ได้ตลอดกาล เป็นของที่เปลี่ยนแปลงกลายเป็นทุกข์และอุเบกขาไปได้ ถ้าบุคคลไม่พิจารณาให้รู้เท่าเสียก่อนแล้ว เมื่อถึงคราวสุขเปลี่ยนแปลงไป ทุกข์ก็จะเกิดมีมา ถ้ารู้เท่าเสียก่อนแล้ว ถึงสุขจะกลับกลายเป็นทุกข์ ก็ไม่สู้จะต้องเป็นทุกข์เพราะสุขเปลี่ยนแปลง ยังเหลือแต่ทุกข์ตามสภาพ อนึ่ง เมื่อรู้ตามเป็นจริงแล้วว่าสุขจะคงที่อยู่ไม่ได้ ก็ไม่สู้จะต้องเป็นทุกข์เพราะกลัวสุขจะเสื่อมไปนัก เหตุฉะนั้น ท่านจึงสอนพิจารณาให้เห็นว่าเป็นทุกข์ล่วงหน้าเสียก่อน เพื่อกันเป็น

๑. ภายในวงเล็บนี้ เกินคำถามกระมัง? ศรี?

ทุกข์ ๒ ต่อ.

๑๕/๗/๖๑

ถ. โลกธรรมส่วนที่ไม่น่าพึงปรารถนา เมื่อเกิดขึ้นท่านสอนมิให้ยินดีก็ช่างเกิด ส่วนโลกธรรมอันน่าปรารถนาท่านห้ามไว้ด้วย เพื่อประโยชน์อะไร ?

ค. จริงอยู่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ เพราะให้ความสุขแก่บุคคลที่ได้รับในกาลบางครั้ง จึงเป็นส่วนที่น่าปรารถนาของบุคคลทั่วไป ก็แต่ธรรมดาโลกธรรมย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ยั่งยืนตลอดกาลนาน ส่วนอันน่าปรารถนานั้น อาจกลับกลายเป็นส่วนที่ไม่น่าปรารถนาได้ในคราวหนึ่ง เมื่อบุคคลยินดีตลอดถึงติดแน่นอยู่ในส่วนอันน่าปรารถนานั้นจนเกินไป เมื่อสิ่งนั้นกลับกลายเป็นอย่างอื่น ย่อมบังเกิดความทุกข์ บางทีทุกข์จนเหลือทน แต่ถ้าทำใจมั่นคงไม่ยินดีจนเกินส่วน เมื่อสิ่งนั้นวิบัติไป หรือกลับกลายเป็นอย่างอื่น ย่อมไม่รู้สึกเดือดร้อนอะไร เพราะเหตุนั้น ท่านจึงสอนไม่ให้ยินดีในส่วนที่น่าปรารถนา.

๒๔๖๖

ถ. คนเช่นไร โลกธรรมครอบงำได้? คนเช่นไร ครอบงำไม่ได้?

ค. คนผู้รู้เท่าทันโลกธรรม ด้วยพิจารณาว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้ว แก่เรา ก็แต่ว่ามันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ให้รู้ตามความจริงเช่นนี้แล้ว ไม่ยินดีในอภิวรรณณ์ ไม่ยินดีร้ายใน

อนิฏฐารมณ์ คนเช่นนี้โลกธรรมครอบงำไม่ได้. คนที่ไม่รู้เท่าทันตามเป็นจริงอย่างนั้น ย่อมยินดีในเมื่อได้ประสบอนิฏฐารมณ์ ย่อมยินร้ายในเมื่อได้ประสบอนิฏฐารมณ์ คนเช่นนี้โลกธรรมครอบงำได้.

๒๔๖๔

ถ. พระพุทธศาสนาก็ล่วงมานานแล้ว หากจะมีใครนำเอาคำของตณมาแอบแฝงไว้ เราจะรู้ได้อย่างไรว่า ธรรมใดเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ธรรมใดไม่ใช่?

ค. รู้ได้อย่างไร ก็ :-

ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความกำหนดข้อมใจ ๑.

เป็นไปเพื่อความประกอบทุกข์ ๑.

เป็นไปเพื่อความสะสมกองกิเลส ๑.

เป็นไปเพื่อความอยากใหญ่ ๑.

เป็นไปเพื่อความไม่สัน โดยยินดีด้วยของที่มีอยู่ คือมีนี้แล้วอยากได้นั้น ๑.

เป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑.

เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน ๑.

เป็นไปเพื่อความเลี้ยงยาก ๑.

ธรรมเหล่านั้นพึงรู้ว่า ไม่ใช่ธรรมไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสั่งสอนของพระศาสดา. ธรรมเหล่าใดไม่เป็นไปเพื่ออย่างนั้น เป็นธรรมเป็นไปตรงกันข้ามกับธรรมเหล่านั้น เป็นกุศลปักษ์ฝ่ายข้างดี. ธรรมเหล่านั้นพึงรู้ว่าเป็นธรรมเป็นวินัย เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา.

๑๒/๓/๕๖

ถ. สังเกตอย่างไรจึงจะรู้ว่า นี่เป็นธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ?

ต. สังเกตได้ดังนี้ โดยลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการ คือ :-

๑. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อคลายความกำหนัด.
๒. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความปราศจากทุกข์
๓. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อไม่สะสมกองกิเลส.
๔. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความอยากอันน้อย.
๕. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความสันโดษโดยยินดีด้วยของที่มีอยู่.
๖. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความสงัดจากหมู่.
๗. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความเพียร.
๘. ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความเลี้ยงง่าย.

ธรรมเหล่านั้น ฟังรู้ว่าเป็นธรรมเป็นวินัย เป็นคำสั่งสอนของ พระศาสดา.

๒๐/๓/๕๘

ถ. ความอยากใหญ่กับความไม่สันโดษ ไม่เป็นอย่างเดียวกัน ดอกหรือ ? จงเฉลย.

ต. ไม่เป็นอย่างเดียวกัน. ความอยากใหญ่ หมายถึงความ มักรมากในปัจจุบัน และความทะยานเอื้อมสูงในภาวะของตน เช่นอยาก เป็นคนใหญ่คนโตขึ้นไปจนไม่มีขีดที่สุด. ความไม่สันโดษ หมายถึง ความไม่เต็มประสงฆ์ด้วยของเท่าที่มีอยู่ คือมีนี้แล้วอยากได้นั้น.

๓/๕/๓๔

ถ. จงย่นองค์แห่งมรรค ๘ เข้าเป็นไตรสิกขา ?

ต. เห็นชอบ คำริชชอบ ย่นเข้าไปในปัญญาสิกขา. วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ ย่นเข้าไปในศีลสิกขา. เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจไว้ชอบ ย่นเข้าไปในจิตตสิกขา.

๒๕/๓/๕๔

ถ. สิกขา ๓ กับมรรค ๘ ต่างกันหรือเหมือนกัน ? ไฉนจึงว่าอย่างนั้น ?

ต. เหมือนกัน ต่างกันแต่สักว่าชื่อและวิธีแจก จัดเอาเหมือนกันได้. เพราะในมรรค ๘ กล่าวโดยอาการลงกันกับไตรสิกขา เช่น ความเห็นชอบ คำริชชอบ เป็นพวกปัญญา ก็จัดเข้าไปในปัญญาสิกขา วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เป็นพวกความประพฤติภายนอก กือทางกายและวาจา ก็จัดเข้าไปในศีลสิกขา. เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจไว้ชอบ เป็นพวกเป็นไปทางใจ ก็จัดเข้าไปในจิตตสิกขา. มรรค ๘ จัดลงได้ในสิกขา ๓ ด้วยประการดังนี้ จึงว่ามรรคกับไตรสิกขาเหมือนกัน ไม่แปลกอะไรกัน เป็นแต่ชื่อและวิธีแตกต่างกันเท่านั้น.

๕/๑๑/๕๘

ถ. ในธรรมวิภาค ท่านกล่าวอะไรว่าเป็นตัวมรรค ? อะไรเป็นองค์ของมรรค ?

ต. กล่าวปัญญาอันเห็นชอบว่า สิ่งนี้ทุกข์ สิ่งนี้เป็นเหตุให้เกิด

๑. เดิมไม่มีเฉลย. ส. ป.

ทุกข์ สิ่งนี้ความดับทุกข์ สิ่งนี้ทางให้ถึงความดับทุกข์ ว่าเป็นตัวมรรค.
กล่าวว่ปัญญาอันเห็นชอบ คำริชอบ เจริญชอบ ทำการงานชอบ
เลี้ยงชีวิตชอบ ทำความเพียรชอบ ตั้งสติชอบ ตั้งใจชอบ ว่าเป็น
องค์ของมรรค.

๒๔๖๓

ถ. ไปนิพพานจะไปทางไหน ?

ต. ต้องไปทางมัชฌิมาปฏิปทา คือมีองค์อริยมรรค ๘.

๒๘/๘/๓๑

ถ. สัมมาทิฏฐิ ในองค์มรรค คือเห็นอริยสัจ ๔ มีมรรคเป็น
ข้อที่ ๔ และในมรรคนี้ก็มีสัมมาทิฏฐิอีก เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมได้ความว่า
สัมมาทิฏฐิเห็นสัมมาทิฏฐินั่นเองมิใช่หรือ ? ถ้ามิใช่ก็แล้วไป ถ้าใช่
โดยอธิบายอย่างไร ?

ต. ใช่. โดยอธิบายว่า ความตรัสรู้หรืออริยสัจนั้น ธรรมย่อม
เห็นธรรม ดังคำว่า ดวงตาเห็นธรรม ได้เกิดขึ้นแก่พระอัญญา-
โกณฑัญญะว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวง
นั้นย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ ในความนี้ได้ความว่า ดวงตา
คือปัญญาเห็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงว่าสัมมาทิฏฐิเห็นสัมมา-
ทิฏฐิ คือปัญญาซึ่งเป็นสัมมาทิฏฐิ ย่อมเห็นสัมมาทิฏฐิซึ่งเป็น
มรรคอันเป็นสิ่งที่ควรเห็น โดยฐานเป็นตัวกรรมที่ปัญญาได้เห็น
จึงจะเป็นความเห็นชอบ คือรู้ตัวเอง เห็นตัวเอง ถ้าไม่เช่นนั้นก็ขาด
สติสัมปชัญญะ ถ้าเห็นสิ่งอื่นนอกจากสัมมาทิฏฐิแล้ว ก็ไม่ใช่มรรค

ตั้งคำที่ว่า เมื่อรู้ชอบ ก็รู้ว่าชอบ ซึ่งหมายความว่า ธรรมชาติ
ผู้รู้ รู้ซึ่งความรู้นั่นเอง.

๒๔๓๔

ถ. สัตถ์ในองค์มรรค ท่านกล่าวกันมาว่า อาจจำแนกออกได้
ถึง ๘ อย่าง ท่านเห็นจริงด้วยหรือไม่ ? จงแสดงหลักคำค้ำนและ
อนุโมทนาไปด้วย.

ต. จริงของท่าน คือนับสัมมาวาจา เว้นวิทจริต ๔ อย่าง
สัมมากัมมันตะ เว้นกายทุจริต ๓ อย่าง บวกกับสัมมาอาชีวะอีก ๑
จึงรวมเป็น ๘.

๒๕/๘/๓๕

ถ. สัมมาสติกับสัมมาสมาธิ อย่างไหนจะสูงกว่ากัน ? อธิบายด้วย.

ต. สัมมาสติสูงกว่า เพราะเป็นสติปัญฐาน สติปัญฐานเป็น
ไปเพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง ส่วนสัมมาสมาธิประสงค์เอาฌานทั้ง ๔
ฌาน ๔ ไม่ทำพระนิพพานให้แจ้งได้.

๑/๕/๓๕

๑. ว่าโดยมรรคสมังคีไม่น่าจะเห็นอะไรสูงกว่าอะไร แต่เมื่อว่าตามปัญหานี้ น่าจะตอบว่าสัมมาสมาธิ
สูงกว่าสัมมาสติ เพราะสัมมาสมาธิที่กล่าวถึงฌานในอเวทียัตตสูตรในอังคุตตรนิกาย นวกนิบาต
มหาวรรค ๒๓/๔๒๕ แสดงว่าส่งถึงพระนิพพานเหมือนกัน และท่านกล่าวว่าองค์ทั้ง ๗ มีสัมมาทิฐิ
เป็นต้น มีสัมมาสติเป็นที่สุด เป็นสมาธิปริกขาร, ถือเอาความว่าสัมมาสติก็เป็นปริกขารของ
สัมมาสมาธิ. นอกจากที่ท่านยังกล่าวว่าปัญญาที่สมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก
จิตที่ปัญญาอบรมแล้ว ย่อมพ้นจากอาสวะโดยชอบ ดังนี้ สติปัญฐานนั้นท่านสรรเสริญเอากายนมรรค
ก็จริงอยู่ แต่คำว่าสติปัญฐาน ก็ไม่ใช่สติแท้ และปรากฏว่ามีสมาธิและปัญญารวมอยู่ด้วย
แม้โพชฌงค์องค์ตรัสรู้ก็มีสมาธิสัมโพชฌงค์อยู่ในข้อ ๖. เพราะฉะนั้น มตินี้จึงแย้งต่อเฉลย ซึ่ง
นักธรรมควรพิจารณา. ศรี ฯ

หมวด ๕

ถ. ธรรมเป็นมลทินก็มีแล้ว ส่วนธรรมหมดจด จะแสดงอย่างไร ?

ต. ส่วนธรรมหมดจด คือ มีใจไม่โกรธง่าย ๑ มีกตัญญู-

๑ กตเวที ๑ มีมุทิตา ๑ มีใจเพื่อแผ่ ๑ ไม่อวดตัว ๑ เป็นคนตรง ๑
พูดได้จริง ๑ มีความปรารถนาในทางที่ดี ๑ มีความเห็นชอบ ๑.

๒๓/๑๒/๕๘

ถ. ถ้ามลทินข้อ ๑ ข้อ ๒ หรือ ข้อ ๓ เกิดขึ้น จะเจริญธรรม
ข้อไหนบ้างเป็นข้อแก้ ?

ต. เจริญเมตตาเป็นเครื่องแก้มลทินข้อ ๑ เจริญกตัญญูเป็นเครื่อง
แก้มลทินข้อ ๒ เจริญมุทิตาเป็นเครื่องแก้มลทินข้อ ๓.

๒/๑๑/๖๐

ถ. ในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าอะไรเป็นมลทินเครื่องหม่น
หมอง ? และหม่นหมองได้อย่างไร ?

ต. ถืออกุศล ๘ ประการ คือ โกรธ ๑ ลบหลู่บุญคุณท่าน ๑
ริษยา ๑ ตระหนี่ ๑ มายา ๑ มัถกวด ๑ พุคปด ๑ มีความปรารถนา
ลามก ๑ เห็นผิด ๑ แต่ละอย่าง ๆ ว่าเป็นมลทินเครื่องเศร้าหมอง
(หรือจะตอบอุปกิเลส ๑๖ ด้วยก็ได้) คำว่าหม่นหมองนั้น คือหม่น
หมองใจ. อันธรรมชาติของใจปกติ ยังไม่มีอะไรมากระทบ ย่อม
ส่องใสสะอาด ต่อเมื่อมีอกุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ใจที่
'สะอาดย่อมเศร้าหมองลงทันที' ข้อนี้อาจแลเห็นได้ง่าย เช่นใจของเรา

เมื่อยังไม่มีวาระหนึ่ง หรือเหตุอันจะให้เกิดความตระหนี่ยังไม่เกิดขึ้น
ใจก็รู้สึกว่ายืนเป็นสุขอยู่ได้ตามปกติ ต่อเมื่อมัจฉริยะเกิดขึ้น รู้สึก
ได้ทันทีว่าใจมันวุ่นวาย ไม่สงบ ไม่เหมือนกับเวลาที่มัจฉริยะไม่ครอบงำ.
ถึงแม้มลทินอย่างอื่น ๆ นอกจากนี้ ก็อาจทำให้เศร้าหมองได้คู่กัน.

๑๕/๗/๖๑

ถ. มลทิน เครื่องเศร้าหมอง ๘ ประการ ถ้าบังเกิดขึ้นใน
จิตสันดาน จะประหารคือละเสียด้วยวิธีใด ?

ค. ละเสียด้วยอุบายอย่างนี้ เจริญเมตตาแก้ความโกรธ บำเพ็ญ
กตัญญูกตเวทิตาคุณ แก้ความลบหลู่บุญคุณท่าน เจริญมูทุตาแก้
ความริษยา บำเพ็ญจากเจตนาหรือทานเจตนา แก้ความตระหนี่ ทำ
ความซื่อตรงไม่มีเล่ห์เหลี่ยมแก้มารยา บำเพ็ญอุปายณะถ่อมตัวแก้
มักอวดทะนงตัว พุทฺธวาจาจริงแก้พูดปด ทำความมักน้อยและสันโดษ
แก้ความปรารถนาลามก ทำความเห็นชอบแก้ความเห็นผิด.

๒๔๖๔

ด. มลทินของกายพร้อมทั้งเครื่องชำระขัดสี เป็นที่รู้จักกันดีแล้ว
จึงมีจำเป็นต้องมีปัญหา ส่วนมลทินของใจ มีบ้างหรือไม่ ถ้ามี
คืออะไรบ้าง ? ใช้สิ่งใดเป็นคู่ปรับสำหรับชำระ ?

ค. มี. คือ บรรดาเจตสิกธรรมที่เป็นอกุศล ล้วนเป็นมลทิน
ของใจสิ้น แต่ที่ท่านกล่าวไว้ในธรรมวิภาคโดยเฉพาะ ได้แก่มลทิน
คือ มลทิน ๘ อย่าง คู่ปรับสำหรับชำระมลทินทั้ง ๘ นั้น คือ ๑. โกรธ
ชำระด้วยเมตตา. ๒. ลบหลู่คุณท่าน ชำระด้วยความกตัญญูกตเวทิตา.

๓. ริษยา ชะระด้วยมุกิตา. ๔. ตระหนี่ ชำระด้วยทาน. ๕. มายา ชำระด้วยสัจจะ. ๖. มกัถวา ชำระด้วยอิตตัญญูตา ความรู้จักตน
๗. พุคปต ชำระด้วยพุทฺจจริง ๘. มีความปรารถนาตามก ชำระด้วย
ตันตฺตญูจิ ความสันโดษ และอปปิจจตา ความมกน้อย. ๙. เห็นผิด
ชำระด้วยปัญญาหรือสัมมาทิฏฐิ.

๒๔๗๗

หมวด ๑๐

ถ. ในกรรมบถ กรรมอะไรเป็นสำคัญ ? เมื่อเกิดขึ้นแล้ว อาจ
เป็นเหตุให้ทำกรรมอื่นได้อีก ?

ต. มโนกรรมเป็นสำคัญ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว เป็นเหตุให้ทำกรรม
อื่นได้.

๑๒/๗/๕๖

ถ. เพ่งดูในกุศลกรรมบถ ข้อห้ามว่า "เว้นจากคิมน้ำเมา" ไม่
ปรากฏ เช่นนั้นผู้สมาทานกรรมบถ เป็นอันคิมน้ำเมาได้ละซี ?

ต. คิมน้ำเมาที่ท่านมิได้นับเป็นหนึ่งในกรรมบถ ๑๐ เพราะไว้ระยะ
เพื่อจะจัดเป็นหนึ่งในโกหคบายมุข ๖ ถึงกระนั้น ท่านก็จัดไว้โดยเป็น
อุปการะแก่กรรมบถ ๑๐ นั้น ๆ คือสงเคราะห์เข้าในกรรมบถทั้งสิ้นได้
เช่นนั้นผู้สมาทานกรรมบถ ไม่มีทางแก้ตัวเพื่อจะคิมน้ำเมาได้เลย.

๑๑/๑๑/๕๘

๑. เห็นว่าการที่ท่านมิได้นับการคิมน้ำเมาเป็นที่หนึ่งในกรรมบถ ๑๐ นั้น ไม่ใช่เพราะไว้ระยะเพื่อจะ
จัดเป็นหนึ่งในโกหคบายมุข ๖ ตามเฉลยนี้ เพราะพระพุทฺธเจ้าย่อมไม่มีพระประสงค์ไว้ระยะ
อย่างนี้เลย หากแต่การคิมน้ำเมาไม่เป็นสังกิลสภายใน จึงมิได้ตรัสไว้ และถ้าเห็นว่าการคิมน้ำเมา
มีประโยชน์ หรือเป็นความดีก็ผิดกรรมบถในข้อว่ามีความเห็นผิด เพราะเหตุนั้น การคิมน้ำเมา
จึงชื่อว่าผิดกรรมบถด้วย. ศรี ฯ

ถ. สุจริต ๓ กับกุศลกรรมบถ ๑๐ โดยประเภทก็ดี โดยอรรถ
ก็ดี ต่างกันหรือไม่?

ต. โดยประเภท เหมือนกัน. โดยอรรถ ยิ่งหย่อนกว่ากัน
กรรมบถหมายถึงเจตนาอันเป็นตัวกรรม ให้สำเร็จผลคือสุคติ ส่วน
สุจริตไม่มีจำกัด.

๑๔/๑๑/๖๒

ถ. ฝ่ายหนึ่งนิยมรักษาศีล ๕ กล่าวว่าการรักษาศีล ๕ ดีกว่า
รักษากุศลกรรมบถ เพราะอาจพูดคำหยาบ คำส่อเสียด และคำเพ้อเจ้อ
ได้ และไม่เกี่ยวกับทางใจ จะโลกหรือพยายามหรือเห็นผิดไปอย่างไร
ศีลก็ไม่ขาด อีกฝ่ายหนึ่งนิยมรักษากุศลกรรมบถ กล่าวว่ารักษากุศล
ดีกว่า เพราะเสพสุราได้ ในความเห็นทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ ท่านเห็นว่าฝ่าย
ไหนถูกและดี ? เพราะเหตุใด ?

ต. เห็นว่าถูกด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่ไม่ชมว่าฝ่ายไหนดีกว่า น่า
ติเจตนาว่าไม่ดีด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เพราะยังมีเจตนาจะหลีกเลี่ยงทำ
ชั่วอยู่. ในศีล ๕ นั้น แม้ไม่มีห้ามการพูดหยาบ พูดส่อเสียด พูด
เพ้อเจ้อไว้ ก็นับเข้าโดยอนุโลม และศีลนั้นมีที่ตั้งอยู่ที่ใจ คือเจตนา
ที่คิดงดเว้นตามองค์นั้น ๆ และเป็นตัวศีล ฉะนั้นในศีล ๕ นั้น แม้ไม่
มีห้ามความโลภ ความพยายาม และเห็นผิดไว้ ก็ชื่อว่าห้ามโดย
นัย เพราะห้ามไม่ให้มาสัตว์ลักทรัพย์เป็นต้น ก็คือห้ามมิให้ลุอำนาจ
กิเลสจนถึงทำลงด้วยกามขวาจา. อนึ่ง ศีลส่วนกายวาจาจะบริสุทธิ์
ก็เพราะจิตเป็นศีล ปราศจากกิเลสมีโลภเป็นต้น. ผู้ที่เว้นตามองค์
ศีล ๕ แต่ใจยังยินดีพอใจในการทำซึ่งมีการละเมิดศีลอยู่ จักว่า

มีศีลไม่บริสุทธิ์ เช่นเว้นการฆ่าสัตว์ แต่ยังยินดีในการฆ่าสัตว์อยู่
ฉะนั้น ส่วนมโนกรรมแม้ไม่มีในศีล ๕ ก็เป็นอันมีอยู่โดยปริยาย.

ส่วนสุรา แม้ไม่ห้ามในกรรมบถโดยตรง ก็นับว่ามีอยู่โดย
ปริยาย เพราะสุราจัดเป็นกามคือรสอย่างหนึ่ง ผู้เสพสุราชื่อว่าประพฤติ
ผิดในกามโดยอนุโลม* เพราะฉะนั้น ความเห็นของทั้ง ๒ ฝ่าย จึง
ชื่อว่าไม่ถูกไม่ดี.

๑๒/๕/๑๘

ถ. พุคอย่างไร จัดเป็นพุดิ คนพุดเช่นนั้น ได้รับผลอย่างไร ?

ต. พุดคินั้น ได้แก่พุดคำสัตย์คำจริงไม่ปด ๑ พุดให้เขาปรองคอง
สามัคคีกัน ไม่ต่อเสียด ๑ พุดคำละเอียดอ่อนหวาน ไม่หยาบคาย ๑
พุดคำที่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เพื่อเจ้อ ๑ อย่างนี้เรียกว่าพุดิ
คนพุดคิมิคนนิยมนับถือ.*

๑/๕/๑๕

๑. พระภิกษุจารย์แสดงไว้ในฎีกาอภิธัมมัตถวินิชาเยว่า สงเคราะห์สุรามรยลงในกามเมสุมิจจาจาร
ตามวินัยฉลยนี้ แต่ในพระบาลีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไม่มีการสงเคราะห์อย่างนี้เลย เพราะ
สุรามรยไม่ใช่สังกิเลสไม่ใช่ตัวอกุศลและไม่ใช่การอกุศล เพราะเป็นวัตถุเครื่องเสพติดให้โทษ
ชนิดหนึ่ง ความประพฤติผิดในกามกับการดื่มสุรามรยก็ต่างกันไกล ถ้าจะสงเคราะห์สุรามรย
ลงในกามเมสุมิจจาจารได้ ก็สงเคราะห์ป่าณาติบาตและอทินนาทานลงได้อีก เพราะฉะนั้นจะ
สงเคราะห์ตามฉลยนี้ไม่ได้เลย อนึ่ง คำฉลยนี้ตอนต้นว่าถูกด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ตอขปลาย
กลับว่าไม่ถูกไม่ดี ดังนี้ยากที่จะถือเอาเป็นประมาณ ขอฝากนักเรียน ครูและกรรมการ พิจารณา
ต่อไป. ศรี ๑ ๒. แสดงผลธรรมปฏิบัติเพียงทำให้คนชอบนิยมนับถือ เป็นโลกจัดเกินไป
ควรแสดงผลในทางชำระสันดานทำให้อริยาศย์ประณีต และได้รับผลตามสมควรแก่ธรรมปฏิบัติ.
ศรี ๑

ถ. สัตว์เป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ เรียกบุญกิริยาวัตถุ ตาม
ความเข้าใจ คืออะไร ? เหตุไฉนโดยย่อจึงมี ๓ โดยพิสดารจึงมี ๑๐.

ต. ตามความเข้าใจว่า บุญกิริยาวัตถุ ก็คือ วิธีหรือหลัก
ของการทำบุญนั่นเอง. โดยย่อมี ๓ กำหนดตามต้นเค้าอันเนื่องด้วย
จิตกับผัสสะซึ่งเป็นทาน ๑ เนื่องด้วยจิตกับกายวาจาซึ่งเป็นศีล ๑
เนื่องด้วยจิตอย่างเดียวซึ่งเป็นภาวนา ๑ โดยพิสดารมี ๑๐ กำหนด
และประเภทที่กระจายออกไปตามอาการที่ทำบุญ ๑๐ โดยสมควรแก่กาล
บุคคลและหน้าที่เป็นต้น แต่อาจสงเคราะห์เข้าในบุญกิริยาวัตถุ นี้ได้
ทั้งหมด.

๑๔/๑๑/๕๓

ถ. ประพฤติตนอ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ ชื่อว่าได้บำเพ็ญบุญ
กุศลได้หรือไม่ ? หากว่าได้ จะชื่อว่าได้บำเพ็ญในข้อทานมัย หรือ
ศีลมัย หรือภาวนามัย.

ต. ได้. ในข้อศีลมัย.

๑๕/๗/๖๑

ถ. จงสงเคราะห์บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ลงใน ๓ ประการ.

ต. ปัตติทานมัย รัชมณฑนามัย ๒ นี้สงเคราะห์เข้าในทานมัย,
อปจายนมัย เวชยาวัจฉมัย ๒ นี้สงเคราะห์เข้าในศีลมัย. รัชมัสสวนมัย
ปัตตานุโมทนามัย ทิฏฐุชุกัมม ๓ นี้สงเคราะห์เข้าในภาวนามัย.

ส. ป.

ถ. ภิกษุสามเณรผู้พิจารณาตามทศธรรมเกิดความรู้สึกว่า บัดนี้

เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์แล้ว กิริยาอาการใด ๆ ของสมณะ เรา
ต้องทำกิริยาอาการนั้น ๆ จะใช้โวหารเรียกว่าสัตบุรุษได้หรือไม่ อ่าง
ข้อไหนเป็นหลัก ?

ด. เรียกว่าสัตบุรุษได้ อ่างสัปประริสธรรมข้อ ๓ อัตตัญญุต
ความเป็นผู้รู้จักตนเป็นหลัก.

๒๔๖๘-๒๔๗๕

ด. ตัวของเราดิตัวของเราไม่ได้ก็แล้วกัน เหตุไฉนพระศาสดา
จึงตรัสสอนให้พิจารณาทศธรรมข้อ ๕ ด้วยเล่า ?

ด. เพราะตัวมองตัวไม่อาจมองเห็นโทษของตัวเองได้ง่าย ด้วย
ว่าคนเรามักประพฤติกว้างกับตัวเองเสียโดยมาก ต่อผู้อื่นที่เป็นผู้รู้ใคร่ครวญ
แล้ว จึงจะเห็นโทษและติเตียนได้ ท่านจึงได้ตรัสสอนไว้เช่นนั้น.

๘/๓/๕๖

ด. ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ข้อ ๗ ท่านสอนว่า
เรามีกรรมเป็นของตัว การทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว ก็หมาย
ความดีหรือชั่วเราต้องทำเอาเอง คนอื่นทำให้ไม่ได้ แต่ส่วน
บุญกิริยาวัตถุข้อ ๖ ท่านสอนให้แผ่ส่วนบุญ เพื่อสำเร็จประโยชน์แก่
ชนอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้คำสอนมีค้ำกันหรือ ? จงอธิบาย.

ด. ไม่ค้ำกัน. เพราะผู้แผ่ส่วนบุญ ก็ชื่อว่าทำความดีให้แก่
ตนเอง ส่วนผู้อื่นทราบแล้วอนุโมทนาของตนเอง ก็ชื่อว่าได้ทำความ
ดีแก่ตน ถ้าตนไม่อนุโมทนาส่วนบุญที่เขาแผ่ให้ก็ไม่ได้ส่วนบุญ เพราะ

เหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า คำสอนไม่ค้านกันเลย.

๒๔๓๖

ถ. อันจะประกอบกุศลทั้งหมด ความมีความเพียรประการหนึ่ง
เข้าเป็นกำลังด้วย แต่คุณข้อนั้นจะเกิดขึ้นได้ ก็ต้องอาศัยความพิจารณา
โดยอุบายที่ชอบก่อน และความพิจารณาอันเป็นเหตุนั้นมีว่าอย่างไร ?
ในธรรมหมวดไหน ?

ต. มีว่า วันคืนล่วงไป บัดนี้เราทำอะไรอยู่ ในหมวดธรรมที่
บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ข้อ ๘.

๒/๑๑/๖๐

ถ. ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ข้อ ๘ มีผลอย่างไร ?

ต. มีผลอย่างนี้ คือผู้พิจารณาจะได้ไม่ประมาทปล่อยให้โอกาส
วันคืนชีวิตล่วงเลยไปเสียเปล่าปราศจากประโยชน์ หรือล่วงไปประกอบ
ด้วยโทษ เมื่อพิจารณาแล้ว จะได้ยังหยุดโทษ ไม่ประพฤติ กลับ
ทำสิ่งเป็นคุณประโยชน์ให้ล่วงไปตามวันคืนนั้นๆ.

๑๒/๓/๕๖-๑๔/๑๑/๖๓

ถ. จงอธิบายทศธรรมข้อ ๘ ให้เห็นว่า เป็นประโยชน์อย่างไร
แก่ภคหัตถ์ ?

ต. ทศธรรมข้อ ๘ นั้น พระบรมศาสดาตรัสสอนให้พิจารณา
เนื่อง ๆ ว่า วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่ข้อนี้ยอมให้สำเร็จ

๑. เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ทศธรรม. ส. ป.

ประโยชน์ แม้แก่กุศลสัตว์ชั้นทุกชั้น คือ เป็นเครื่องเตือนใจให้คิด
บากบั่นประพฤติตนให้สมแก่ความที่ได้อัฏฐภาพมาเป็นมนุษย์ โดยหมั่น
ประกอบความดีที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น การทำเช่นนั้น
ย่อมมีจำกัดคืนวันที่จะพึงทำ ถ้ามีวาระมาทปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไป
เสียเปล่า คืนวันที่จะทำก็น้อยเข้า ถ้าเกิดมาแล้วไม่ได้ประกอบ
ความดีที่เป็นคุณประโยชน์ไว้ ถึงจะมีอายุยืนนาน ก็นานเสียเปล่า
นักปราชญ์ไม่สรรเสริญ แม่พระพุทธรูปก็มิได้อยู่ว่า คนผู้ประมาท
แล้ว เหมือนคนตายแล้ว อีกแห่งหนึ่งว่า ผู้ที่ไม่ประกอบความดี
แม้มีอายุ ๑๐๐ ปี ก็ผู้ซึ่งมีอายุอยู่เพียงวันเดียวไม่ได้ การตรัส
ทศธรรมข้อ ๘ ไว้ โดยพระพุทธรูปประสงฆ์สั้น ๆ ก็คือ เพื่อจะมีให้
ปล่อยเวลาให้ล่วงเลยไปเปล่าจากประโยชน์.

๒๔๗๕

ถ. พระศาสดาตรัสว่า สนาถา ภิกขเว วิหระ. จะเอาอะไร
บ้างเป็นที่พึง ?

- ค. เอาธรรม ๑๐ ประการเป็นที่พึง คือ :-
๑. คีล รักษากายวาจาให้เรียบร้อย.
  ๒. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้สดับตรับฟังมาก.
  ๓. กัลยาณมิตรตदा ความเป็นผู้มีเพื่อนดีงาม.
  ๔. โสวจิตตตา ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย.

๑. แปลว่า "ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงมีที่พึงอยู่" ผู้ตั้งปัญหาควรทราบว่าเป็นนักเรียน
โดยมากไม่ได้เรียนบาลี ควรแปลให้ด้วย. ศรี ฯ

๕. กิกรณียะสุ ทักขตา ความเป็นผู้ขยันช่วยเอาใจใส่ในกิจธุระ
ของเพื่อนภิกษุสามเณร.

๖. รัम्मกามตา ความใคร่ในธรรมที่ชอบ.

๗. วิริยะ เพียรเพื่อจะลดความชั่ว ประพฤติความดี.

๘. สันโดษ ยินดีด้วยฝ้านุ่ง ฝ้าห่ม อาหาร ที่นอน ที่นั่ง
และยา ตามมีตามได้.

๙. สติ จำการที่ได้ทำคำที่ได้พูดแล้วแม่นยำได้.

๑๐. ปัญญา รอบรู้ ในกองสังขารตามเป็นจริงอย่างไร.

๘/๓/๕๖

ถ. อยากทำตนให้เป็นที่พึงแก่ตน จะต้องปฏิบัติอย่างไร ?

ต. ควรตั้งตนไว้ในทางที่ชอบ กล่าวคือไม่ประพฤติดนเป็นคน
เลว แสวงหาแต่คุณความดีใส่ตน อันคุณธรรมซึ่งเป็นเครื่องทำตน
ให้มีที่พึ่งนั้น ตามหลักโดยตรงที่มีอยู่ในธรรมวิภาคนี้ ก็อนาถกรรม-
กรรม ๑๐ ประการ ได้แก่ศีล พาหุสัจจะ กัลยาณมิตตา โสวัจจสตา
กิกรณียะสุ ทักขตา รัम्मกามตา วิริยะ สันโดษ สติ ปัญญา.

๑๒/๓/๖๒

ถ. ในพระพุทธศาสนา มีธรรมอะไรเป็นผลที่มุ่งหมายในที่สุด ?
จงยกข้อธรรมในธรรมวิภาคที่เกี่ยวข้องด้วยผลนั้น มาแสดงว่า เป็นผล
ที่สุดอย่างไร ?

ต. มีวิมุตติเป็นที่มุ่งหมายในที่สุด. ยกข้อ ๕ แห่งกถาวัตถุ ๑๐
ว่า วิมุตติกถา อธิบายดังนี้ เบื้องต้นต้องบำเพ็ญศีล ความรักษากาย

วาทาให้เรียบร้อย สำหรับปราบกิเลสอย่างหยาบที่เกิดทางกายและวาทา
แต่นั้น บำเพ็ญสมาธิ ความตั้งใจมั่นในอารมณ์อันหนึ่ง สำหรับ
กำจัดกิเลสอย่างกลางซึ่งเรียกว่าปริยภูฐาน ชั้นสูง อบรมปัญญา ความ
รู้ตามเป็นจริงอย่างไร สำหรับกำจัดกิเลสอย่างละเอียด ซึ่งเรียกว่า
อนุสัย. เมื่อกำจัดกิเลสได้แล้ว จิตก็พ้นจากอาสวะ ๓ คือ
กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ ซึ่งรวมอยู่ในอนุสัยกิเลสชั้น วิมุตติ
ความพ้นจากกิเลส เป็นผลที่สุดในพระพุทธศาสนาอย่างนี้.

๒๔๖๔

ถ. ถ้อยคำที่พูดออกไป ถ้าดีก็มีประโยชน์ ถ้าไม่ดีก็กลับมา
ผลร้ายให้แก่ผู้พูด. ในพระพุทธศาสนาท่านนิยมถ้อยคำเช่นไรว่าควรพูด
ซึ่งจะนำผลดีมาให้ ?

ค. นิยมถ้อยคำ ๑๐ อย่างเหล่านี้ที่ควรพูด คือ :-

๑. อับปิจกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย.
๒. สันตญฺฐิกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้สัน โดยยินดีด้วยปัจจัยตามมี
ตามได้.
๓. ปวิเวกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้สังคกายสังคใจ.
๔. อสังสัคคถา ถ้อยคำที่ชักนำไม่ให้ระคนด้วยหมู่.
๕. วิริยารัมภถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ปรารถนาความเพียร.
๖. สีลถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล.
๗. สมาริถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้สงบ.
๘. ปัญญาถา ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา.

๕. วิมุตติกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลส.

๑๐. วิมุตติญาณทัสสนกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดความรู้ ความเห็นในความที่ใจพ้นจากกิเลส.

๒๔๖๖

ฉ. ในธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ๑๐ อย่าง ข้อ ๑ ท่านสอนให้พิจารณาว่า บัดนี้เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์แล้ว อากาโร กิริยาใด ๆ ของสมณะ เราต้องทำอากาโร กิริยานั้น ๆ คำสอนนี้จะ สงเคราะห์เข้าไปในกถาวัตถุข้อไหนได้ ?

๓. สงเคราะห์เข้าไปในสีลกถา.

๘/๑๑/๕๘

ฉ. ความปรารถนาน้อยกับความสันโดษ ต่างกันอย่างไร ?

๓. ต่างกันอย่างไร ความปรารถนาน้อย หมายความว่า ต้องการแต่พอประมาณ หรือต้องการแต่สิ่งที่จำเป็น พอใช้สอย เช่น ภิกษุ เมื่อมีผู้นำปัจจัย ๔ มีจีวรเป็นต้นมาถวายมาก เธอก็รับไว้ เฉพาะแต่ที่จักใช้สอย ไม่ต้องการจักรับมาเก็บไว้จนเกินจากการใช้สอย แม้จะมีมือติเรกลาก ซึ่งมีผู้นำมาถวายอันเกินจากสิ่งจำเป็น ก็ไม่รับ หรือแม้เมื่อรับแล้ว ย่อมนำออกแจกจ่ายแก่ผู้อื่น ย่อมไม่ทำการ สัมม รรมความว่า ต้องการเฉพาะ แต่สิ่งที่จักต้องบริโภคใช้สอย และเพียงพอแก่การบริโภคเท่านั้น ไม่ต้องการสะสมจนเกินจากความ จำเป็นของร่างกาย นี้เรียกว่าปรารถนาน้อย.

ส่วนสันโดษ หมายความว่า ยินดีแต่ของที่มีอยู่ หรือยินดี

ตามมีตามได้ เมื่อใดอย่างไร จะดีหรือชั่วก็ตาม ก็ยินดีตามที่ได้มา
เมื่อมีผู้ให้มากก็รับมาก มีผู้ให้น้อยก็รับน้อย และรับแล้วเก็บไว้ ย่อม
ไม่เสียสันโดษ.

ส. ป.

ถ. พระพุทธเจ้ากัณนิพพานแล้ว นึกถึงท่านได้อย่างไร จึงจัดเป็น
อนุสสติประการหนึ่ง ?

ค. พระพุทธเจ้านั้น เป็นต้นแห่งพระพุทธศาสนา นึกถึงท่าน
จะได้เห็นพระคุณของท่านแล้วจะได้มั่นในพระศาสนา นึกถึงคือนึกถึง
จึงจัดเป็นอนุสสติประการหนึ่ง.

๑๑ / ๑๑ / ๕๖

ถ. ตามระลึกถึงโลกุตรธรรม ๘ เป็นอนุสสติอะไร ?

ค. ตามระลึกถึงมรรค ๔ ผล ๔ เป็นอัมมานุสสติ ตามระลึก
ถึงนิพพาน เป็นอุปสมานุสสติ.

๒๔๖๕

ถ. เหตุไฉน เทวดานุสสติ ท่านจึงจัดว่าเป็นอารมณ์ที่ควร
ระลึกประการหนึ่ง ?

ค. เพราะว่าการระลึกถึงคนที่ทำบุคคลให้เป็นเทวดานั้น เป็น
เหตุที่ปลุกใจของบุคคลผู้มีจิตอยากเป็นเช่นนั้นให้ตื่น แต่นั่นก็จะได้

๑. ในบางแห่งท่านว่าไม่ไปสู่นรกบ้าง วาราคะ โทสะ โมหะ ระวังบ้าง. ศรี ฯ

๒. โลกุตรธรรม ๘ มีอยู่ในธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒ หลักสูตรนักธรรมชั้นโท ไม่มีในธรรมวิภาค
ปริเฉทที่ ๑ จึงไม่ควรตั้งคำถามเกินภูมิของนักเรียนธรรมชั้นตรี. ศรี ฯ

ปฏิบัติคุณความดีที่จะให้เป็นผู้เช่นนั้นหรือยิ่งกว่านั้น เป็นธรรมดาอยู่
เองของผู้ชอบหรือนิยมในสิ่งใด เมื่อระลึกถึงสิ่งนั้นใจย่อมจะตื่น แต่
นั้น ผู้นั้นก็จะปรารถนาในอันที่จะดำเนินปฏิบัติทานจะให้ได้ประสบสิ่ง
นั้น. เป็นอุบายที่จะป้องกันอุทธัจจกุกกุกจนวิรณได้ เพราะฉะนั้นท่าน
จึงกล่าวว่าเป็นอารมณ์ควรระลึกประการหนึ่ง.

ธ/๑๑/๕๘

ถ. ระลึกไปตามนัยในตัจปัญจกัมมัฏฐาน (ผม ขน เล็บ ฟัน
หนัง) จะจัดว่าเป็นการเจริญอนุสติข้อไหนได้หรือไม่? เพราะ
เหตุไร?

ต. จัดเป็นการเจริญอนุสติได้ จัดเข้าในข้อกายคตาสติ. เพราะ
การพิจารณาตัจปัญจกัมมัฏฐานนั้น ก็เป็นการระลึกถึงร่างกายนั่นเอง.

ส. ป.

หมวดเบ็ดเตล็ด

ถ. อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ กับ โลกะ โทสะ โมหะ
ผิดกันอย่างไร?

ต. อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฏฐิ กับ โลกะ โทสะ โมหะ
ผิดกันอยู่บ้าง ความโลภจนน้อมใจไปในสิ่งของ ๆ ผู้อื่นว่า สิ่งนั้น
จงเป็นของ ๆ เราเถิด ดังนี้ เรียกว่า อภิชฌา, ความโลภอยากได้
”ไม่ถึงกับน้อมใจไปดังกล่าวมา เรียกว่า โลกะ, ความมุ่งร้ายจนมี
ความชวนขวยว่า สัตว์เหล่านี้จึงถึงอันตรายเถิด ดังนี้ เรียกว่า

พยายาม, การคิดประทุษร้ายไม่ถึงขวนขวายอย่างนั้น เรียกว่า โทสะ, ความเห็นผิดจากธรรมดา เรียกว่า มิจฉาทิฎฐิ, ความลุ่มหลงมัวเมา เรียกว่า โมหะ, ธรรมทั้ง ๒ ประเภทผิดกันอยู่บ้างอย่างนี้.

๑๔ / ๑๑ / ๖๓

ถ. โทสะกับโกธะต่างกันอย่างไร ?

ต. โทสะ ความร้ายกาจ คือความดุร้ายปราศจากเมตตากรุณา, โภคะ ความโกรธ คือ ความฉุนเฉียวในเมื่อมีอารมณ์อันไม่พอใจ มากระทบ ปราศจากขันติ ต่างกันและกันอย่างนี้.

๘ / ๑๑ / ๕๘

ถ. ถ้าโมหะความมัวเมาเกิดขึ้น ความเพียรที่ตั้งอยู่ไม่ได้ โทษข้อนี้เรียกชื่อตามหมวดว่าอย่างไร ? จะบรรเทาได้ด้วยพิจารณาว่าอย่างไรบ้าง ?

ถ. เรียกชื่อตามหมวดว่า อุปกิเลส จะบรรเทาได้ด้วยพิจารณาว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้.

๒ / ๑๑ / ๖๐

ถ. การผูกโกรธไว้ เป็นเครื่องเศร้าหมองอย่างไร ? ทำไมจึงจัดเป็นอุปกิเลสด้วยเล่า ?

ต. การผูกโกรธไว้ ทำใจให้มัวหมองเร่าร้อน เหมือนร่างกายอยู่ใกล้ไฟ ทั้งเป็นเหตุให้เกิดพยาบาทปองร้ายเขา อันเป็นที่ตั้งแห่ง

ทุกข์อันร้ายแรงอีกต่อหนึ่ง ผูกไว้เพียงใด ใจก็ไม่ได้ความสะอาด มีแต่เศร้าหมองขุ่นมัวอยู่เพียงนั้น จึงจัดเป็นอุปกิเลสด้วย.

๒๔๖๓

ถ. อิตสากับมัจฉริยะ มีลักษณะต่างกันอย่างไร ?

ค. อิตสา มีความหึงเป็นลักษณะ คือเห็นเขาได้ดีทนอยู่ไม่ได้. มัจฉริยะ มีความหวงแหนเป็นลักษณะ คือไม่อาจทำของ ๆ ตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น มีลักษณะต่างกันดังนี้.

๑๕ / ๑๑ / ๕๓

ถ. หัวคือ เรียกชื่อตามศัพท์ว่าอะไร ? ตามหมวดว่าอะไร ?

ค. เรียกชื่อตามศัพท์ว่า ถัมภะ. ตามหมวดว่า ปกิณณกะ อันว่าด้วยอุปกิเลส ๑๖.

๒๓ / ๑๒ / ๕๘

ถ. อะไรเรียกว่าอุปกิเลส ? มีเท่าไร ? อะไรบ้าง ? ทำไมจึงเรียกอย่างนั้น ?

ค. โทษเครื่องเศร้าหมอง เรียกอุปกิเลส. มี ๑๖ อย่าง

๑. อภิชฌาวิสมโลภะ ละโมบไม่สมน้ำเสมอ คือความเพ่งเล็ง.

๒. โทสะ ร้ายกาจ. ๓. โกรธะ โกรธ. ๔. อุปนาหะ ผูกโกรธไว้.

๕. มัถะ ลบหลู่คุณท่าน. ๖. ปลาสะ ตีเสมอ. ๗. อิตสา ริษยา.

๘. มัจฉริยะ ตระหนี่. ๙. มายา มารยา. ๑๐. สาถยยะ โอ้อวด.

๑๑. ถัมภะ หัวคือ. ๑๒. สारัมภะ แข่งดี. ๑๓. มานะ ถือตัว.

๑๔. อติมานะ ดูหมิ่นท่าน. ๑๕. มทะ มัวเมา. ๑๖. ปมาทะ เลินเล่อ. เหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นภายในจิตแล้ว จะมากก็ตามน้อยก็ตาม ย่อมทำให้จิตหม่นหมองไม่ผ่องใส ท่านจึงเรียกว่า อุปกิเลส.

ส. ป.

ถ. เมื่ออุปกิเลสเกิดขึ้น จะพึงปลดเปลื้องได้ด้วยอาการอย่างไร ?

ต. เมื่ออุปกิเลสเกิดขึ้น พึงบำเพ็ญธรรมที่เป็นคู่ปรับของมัน และกันจึงจะละได้ คือ :-

บำเพ็ญสันตุฎฐิ คือความสันโดษ หรืออนภิชฌา คือความไม่เพ่งเล็งต่อสิ่งของ ๆ ผู้อื่น เป็นเครื่องแก้ภิชฌาวิสมโลภะ.

บำเพ็ญศีล หรือเจริญเมตตา เป็นเครื่องแก้โทสะและโกธะ.

บำเพ็ญปฏิณิสต์คคะ คือความปล่อยวาง หรือเจริญเมตตา เป็นเครื่องแก้อุปนาหะ.

บำเพ็ญกัตถัญญ คือทำให้เป็นผู้รู้จักอุปการะที่ท่านทำแล้วแก้ตน เป็นเครื่องแก้มกชะ.

บำเพ็ญอุปายณะ คือการประพฤติก่อมตน เป็นเครื่องแก้ปลาสะและอติมานะ.

บำเพ็ญมุทิตา คือความพลอยยินดีในเมื่อเห็นเขาได้ดี เป็นเครื่องแก้อัสสา.

บำเพ็ญทาน คือการให้สิ่งของแก่ผู้อื่น เป็นเครื่องแก้มัจฉริยะ.

บำเพ็ญสังขะ คือความจริง เป็นเครื่องแก้มายา.

บำเพ็ญอัปปิจจตา คือความปรารถนาน้อย หรือสัปปริสธรรม เป็นเครื่องแก้สาถะ.

บำเพ็ญโศวัจจสตา คือความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย เป็นเครื่องแก้ถัมภะ.

บำเพ็ญมัตตัญญุตตา คือความเป็นผู้รู้จักประมาณ หรืออัตตัญญุตตา คือความรู้จักตน เป็นเครื่องแก้สาร์มภะ.

บำเพ็ญชัมมัญญุตตา คือความเป็นผู้รู้จักเหตุ หรือเจริญอนัตตา เป็นเครื่องแก้มานะ.

บำเพ็ญสุติ คือการยังสติให้เจริญขึ้น เป็นเครื่องแกมทะ และ ปมาทะ.

ส. ป.

ถ. จงย่นอุปกิเลส ๑๖ ลงในอกุศลมูล ๓ มาให้ดู.

ด. อภิชฌาวิสมโลภะ ๑ มัจฉริยะ ๑ ย่นลงในโลภะ.

โทสะ ๑ โภคะ ๑ อุปนาหะ ๑ อิสสา ๑ สาร์มภะ ๑ มานะ ๑ ย่นลงในโทสะ.

สาถะ ๑ มัคกะ ๑ ปลาสะ ๑ มายา ๑ ถัมภะ ๑ มานะ ๑ อติมานะ ๑ มทะ ๑ ปมาทะ ๑ ย่นลงในโมหะ.

ส. ป.

ถ. โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการอะไรบ้าง ?

ด. โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัป-

ปธาน ๔ อธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘.

๘/๓/๕๖

ก. ไม่พุดบด ไม่พยายาท ไม่ลักทรัพย์ จิตตานุปัสสนา
ปหานปธาน สงเคราะห์เข้าในสิกขาอะไรบ้าง

ค. ไม่พุดบด ไม่ลักทรัพย์ สงเคราะห์เข้าในศีลสิกขา จิตตานุปัสสนา ปหานปธาน สงเคราะห์เข้าในจิตตสิกขา ไม่พยายาท สงเคราะห์เข้าในปัญญาสิกขา.

๘/๓/๕๖

ก. ความกลัวในพระพุทธศาสนา จัดเป็นการดีหรือการชั่ว?
จงอธิบายและอ้างหลักที่อาศัย.

ค. จัดเป็นการดีก็มี จัดเป็นการชั่วก็มี ความกลัว เป็นเหตุ
ให้ประพฤตินุจริต จัดเป็นการดี เรียกว่าโอดตปปะ มาในธรรม
ในโลภบาล ในอริยทรัพย์และในสัพปุริสธรรม อย่างหลังที่แปล
เป็นไทย; ความกลัวเป็นเหตุให้ประพฤตินุจริต จัดเป็นการชั่ว
เรียกว่าภยากติ มาในอคติ ๔ .

๓/๓/๖๐

ก. มีข้อธรรมอะไรบ้าง ที่ปรากฏชัดว่าเป็นข้อปฏิบัติโดยตรง
สำหรับบรรพชิต ?

ค. ข้อธรรมที่ทำให้รู้ว่าเป็นข้อปฏิบัติ สำหรับบรรพชิตโดยตรง
นั้น คือ :-

๑. ไม่พยายาท น่าจะจัดเป็นจิตตสิกขา เพราะเป็นธรรมเป็นไปในทางจิต. ส. ป.

- ก. อันตรายของภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่ ๔.
- ข. ปาฐกถาศีล ๔.
- ค. องค์แห่งภิกษุใหม่ ๕.
- ฌ. องค์แห่งธรรมกถึก ๕.
- ง. สาราณียธรรม ๖.
- จ. อปทานียธรรม ๗.
- ฉ. ธรรมที่บรรพชิตควรพิจารณาเนื่องๆ ๑๐.

๑๒/๓/๖๒

ถ. จงยกธรรมในธรรมวิภาคมาแสดงให้เห็นว่า ธรรมอะไร เป็นฝ่ายข้างดีฝ่ายเดียว และธรรมอะไรเป็นฝ่ายชั่วฝ่ายเดียว ? และ ธรรมอะไรอาจโน้มไปได้ทั้งฝ่ายดีฝ่ายชั่ว ?

ด. ธรรมที่เป็นฝ่ายดีฝ่ายเดียว เช่น หิริ โอตต ปะ อปมัท กุศลมูล. ธรรมที่เป็นฝ่ายชั่วฝ่ายเดียว เช่น ความประมาท ทุจริต อกุศลมูล. ธรรมที่อาจเป็นไปได้ทั้งข้างชั่วข้างดี เช่น อิทธิบาท หรือธรรมที่เป็นกลาง ๆ เช่น ทิฏฐิ สังกัปปะ ซึ่งอาจมีความต่าง ออกไป เมื่อศัพท สัมมา หรือ มิจฉา นำหน้าเป็นต้น.

๒๔๖๕

ถ. หมวดธรรมที่มีศรัทธา ย่อมไม่ขาดจากปัญญาเลยมิใช่หรือ ? ไฉนจึงเป็นอย่างนั้น ?

ด. เป็นอย่างนั้น เพราะเหตุว่า ศรัทธาที่ดีต้องประกอบด้วย ปัญญา ท่านเรียกว่า ศรัทธาเป็นญาณสัมปยุต ศรัทธาปราศจาก

ปัญญาเป็นอริโมกษ์ ปราศจากความรู้ความเข้าใจ เชื่องมง่าย ท่าน
ไม่นับว่าศรัทธาแท้.

๘/๑๑/๕๘

ถ. ศรัทธามาในหมวดธรรมอะไรบ้าง ?

ต. ศรัทธามาในเวสาลีชกกรณธรรม พละ อริยทรัพย์ และ
สัปปริสธรรม.

๘/๓/๕๖

ถ. ศรัทธากับปัญญา มาในธรรมหมวดไหนบ้าง ?

ต. ศรัทธา มาในเวสาลีชกกรณธรรม พละ อริยทรัพย์
สัปปริสธรรม ปัญญา มาในอริยฐานธรรม เวสาลีชกกรณธรรม
พละ อริยทรัพย์ สัปปริสธรรม นาถกรณธรรม กถา วัตถุ.

๘/๑๑/๕๘

ถ. คำว่าศรัทธา เป็นหลักแห่งธรรมอย่างไร จึงยกขึ้นต้น
ทุกแห่ง ?

ต. ศรัทธาในทางกรรมทางผล เป็นมูลแห่งความประพฤติชอบ
ศรัทธาเชื่อในพระปัญญาของพระตถาคต เป็นมูลแห่งความมั่นคงใน
พระศาสนา ศรัทธาเป็นหลักแห่งธรรมอย่างนี้ ท่านจึงยกขึ้นต้นทุกแห่ง.

๓/๑๑/๕๘

ถ. สีล โดยชื่อตรงก็ดี โดยชื่ออ้อมก็ดี มาในประเภทแห่ง
ธรรมชื่ออะไรบ้าง ?

ต. สีล โดยชื่อตรง มาในบุญกิริยาวัตถุ ๓ ข้อ ๒, ปาฏิสุทธิ

ศีล ๔, เวสัชชกรณธรรมข้อ ๒, องค์กรแห่งภิกษุใหม่ข้อต้น,
สาราณียธรรมข้อ ๕, อริยทรัพย์ข้อ ๒, บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ข้อ ๒,
นาถกรณธรรมข้อต้น, กถาวัตถุข้อ ๖, อนุสสติข้อ ๔, โดยชื่ออ้อม
มาในอปนิสณกปฏิปทาข้อต้น, องค์กรแห่งภิกษุใหม่ข้อ ๒ อัญจังกิ-
มรรคข้อ ๓, ๔, ๕.

๒/๑๑/๖๐

ถ. สุตตะ โดยชื่อตรงก็ดี โดยชื่ออ้อมก็ดี มาในประเภทแห่ง
ธรรมชื่ออะไรบ้าง ?

ค. สุตตะ ในปัญหานี้ หมายเอาการฟังแล้วจำไว้ได้ที่ได้แก่
การเรียน ไม่หมายความว่าถึงสวณะที่ได้แก่การฟังธรรม เพราะอย่างนั้น
 สุตตะโดยชื่อตรง มาในเวสัชชกรณธรรม ในอริยทรัพย์ (ตาม
 นวโกวาท) และในนาถกรณธรรม. โดยความแปลว่า เป็นคนได้ยิน
 ได้ฟังมาก มาในสัปปริสธรรมอย่างหลัง.

๓/๓/๖๐

ถ. จาคะศัพท์เป็นชื่อแห่งธรรมอะไรบ้าง ? อย่างไหนมาใน
 ประเภทแห่งธรรมอะไร ?

ค. จาคะอย่างหนึ่งเป็นชื่อแห่งการสละทานวัตถุ มาในอริย-
 ทรัพย์ จากอนุสสติแห่งอนุสสติ ๑๐ จากสัมปทาแห่งสัมปรายิกัตถะ
 และธรรมเป็นเหตุให้สมหมาย. อีกอย่างหนึ่ง เป็นชื่อแห่งการละ
 ธรรมเป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ มาในอธิษฐานธรรม.

๓/๓/๖๐

ถ. ทานมีชื่อเรียกกี่อย่าง ? มาในหมวดธรรมอะไรบ้าง ? โดย
ชื่อว่าอย่างไร ?

ด. ทานมีชื่อเรียก ๒ อย่าง คือ ชื่อว่าทานโดยตรงอย่าง ๑ ชื่อ
ว่าจาคะอย่าง ๑. มาในปฐกสัมมัตติ ชื่อว่าทาน สละสิ่งของ ๆ ตน
เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น มาในบุญกิริยาวัตถุหมวด ๓ และหมวด ๑๐
ชื่อว่าทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน. มาในสัพปุริสธรรม
ลำดับ ๒ ข้อ ๗ ให้ทานโดยเคารพ คือเอื้อเฟื้อแก่ของที่ตัวให้และ
ผู้รับทานแล้ว ไม่ทำอาการดูทิ้งเสีย. มาในอริยทรัพย์ ชื่อว่าจาคะ
สละสิ่งของ ๆ ตนแก่คนที่ควรให้.

๒๔๕๕-๒๔๕๘

ถ. อินทรีย์ เป็นชื่อของอะไรบ้าง ? ในบทว่าอินทรีย์สังวร
เป็นชื่อของอะไร ?

ด. เป็นชื่อของศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา และเป็น
ชื่อของอายตนะภายใน. เป็นชื่อของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

๑๔/๑๑/๖๒

ถ. ความเพียรเรียกว่าอย่างไรบ้าง ? จงตอบเฉพาะชื่อที่มีใน
สวโกวาท.

ด. เรียกว่าวิริยะในอิทธิบาท ในเวสัชชกรณธรรม ในพละ
และอินทรีย์ ในโพชฌงค์และในกถาวัตถุ เรียกว่าเพียร ในสัพปุริส-
ธรรมอย่างหลัง และในลักษณะตัดสินธรรมวินัย เรียกว่าปธาน

ในปธาน ๔ เรียกว่าวายามะ ในมรรคมืองค์ ๘ เรียกว่าชาคริยะ ใน
อปัณณกปฏิบัติ เรียกว่าอุภูฐานะ ในทิกุฐัมมิกัตถะ.

๓/๓/๖๐

ถ. ความเพียรมาในธรรมหมวดไหนบ้าง ? และในหมวดไหน
เรียกชื่อมคธว่าอะไร ?

ต. มาในธรรมหลายหมวด คือ หมวด ๔ เรียกว่าปธาน และ
อิทธิบาท ข้อ ๒ เรียกว่าวิริยะ หมวด ๕ เวสัชชกรณธรรม ข้อ ๔
เรียกว่าวิริยารัมภะ พละ ข้อ ๒ เรียกว่าวิริยะ หมวด ๗ สัมปยุตธรรม
ข้อ ๕ เรียกว่า ความเพียร และโพชฌงค์ ข้อ ๓ เรียกว่าความเพียร
และมรรค ข้อ ๖ เรียกว่าวายามะ หมวด ๑๐ นาถกรณธรรม ข้อ ๗
เรียกว่าวิริยะ และกถาวัตถุ ข้อ ๕ เรียกว่าวิริยารัมภะ.

๒๐/๘/๕๘

ถ. ความเพียรที่มาโดยตรงและโดยอ้อม มาในหมวดธรรม
อะไรบ้าง ? มีคุณมากอย่างไร จึงได้มาในหมวดธรรมมากนั้ ?

ต. ความเพียรที่มาโดยตรงนั้น เช่นวิริยะ เพียรหมั่นประกอบ
สิ่งนั้น มาในหมวดอิทธิบาท ๔ วิริยารัมภะ ปรารภความเพียร มา
ในหมวดเวสัชชกรณธรรม ๕ วิริยะความเพียร มาในหมวดพละ ๕
วิริยะความเพียร มาในหมวดโพชฌงค์ ๗ ส่วนความเพียรที่มาโดย
อ้อมนั้น เช่นปธาน ความเพียร ๔ มาในหมวดธรรม ๔ และสัมมา-
วายามะ เพียรชอบ มาในหมวดมรรคมืองค์ ๘ ความเพียรทั้งที่มา
โดยตรงและโดยอ้อมนั้น จัดเป็นคุณให้สำเร็จความประสงค์ก็ได้ ทั้งเป็น

ธรรมทำความกล้าหาญ และจัดเป็นกำลังอุดหนุนธรรมก็ได้ ทั้งท่าน
จัดเป็นโพชฌงค์ด้วย และเป็นองค์มรรคด้วย ความเพียรมีคุณมาก
จึงได้มาในหมวดธรรมมากนัก ดังอธิบายมาดังนี้.

๑๖/๑๑/๕๗

ถ. อุเบกขามาในธรรมหมวดไหนบ้าง? หมายความว่าต่างกัน
หรือเหมือนกันอย่างไร?

ต. มีมาในพรหมวิหาร ๔, ในชั้น ๕ ข้อ ๒,^๑ ในโพชฌงค์
ข้อ ๗, หมายความว่าต่างกันดังนี้ อุเบกขาพรหมวิหาร หมายถึงเอา
ความวางเฉยไม่ดีใจไม่เสียใจ ในเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ ซึ่งหมดวิสัย
ที่จะช่วยได้. อุเบกขาเวทนา หมายถึงเอาความรู้สึกอารมณ์ว่าเฉย ๆ
ไม่สุขไม่ทุกข์.^๒ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ หมายถึงเอาความวางเฉยในเมื่อ
จิตได้ทำกิจในใจเรียบร้อยแล้ว และนิ่งเฉยคู่ไปด้วยมีสติคุมอยู่แล้ว
เสมอ ไม่แก้ไขรบกวนอย่างอื่น.

๑๕/๗/๖๓

ถ. ปัญญาในธรรมหมวดไหนบ้าง? และมีชื่อเรียกต่างกัน
อย่างไร?

ต. ปัญญาในอิทธิบาท เรียกว่าวิมังสา มาในโพชฌงค์
เรียกว่าธัมมวิจยะ มาในองค์มรรคและกุศลกรรมบถ เรียกว่าสัมมา-
ทิฎฐิ มาในอธิษฐานธรรม เวสาร์ชกรณธรรม พละ อริยทรัพย์

๑. ในที่นี้ ดูเหมือนจักฟังถามเฉพาะที่มีชื่ออยู่โดยตรงในนวโกวาท ส่วนในชั้น ๕ ไม่น่าจะมา
กล่าวในที่นี้ด้วย. ส. ป. ๒. ในบาลีเรียกว่าอุทกขมสุขเวทนา. ศรี ๑

สัปปริสธรรม นาดกรณธรรม กถาวัตถุ เรียกว่าปัญญา.

๒๕/๑๑/๕๗-๑๔/๑๑/๖๒

ถ. ปัญญามาในธรรมหมวดใดบ้าง ? และเป็นข้อสำคัญอย่างไร ?
จึงมาในธรรมมากหมวดเช่นนั้น.

ค. ปัญญามาในอิทธิบาท โภชนงค์ องคัมมรค ๘ กุศล-
กรรมบถ อธิษฐานธรรม เวสัชชกรณธรรม สัปปริสธรรม
นาดกรณธรรม และมาในกถาวัตถุ. เป็นสำคัญ คือบุคคลที่จะทำ
ธุระการงานอะไร เมื่อขาดปัญญาแล้ว ก็ไม่สามารถที่จะทำการงาน
สิ่งนั้นสำเร็จไปด้วยดีได้ เปรียบประหนึ่งคนผู้ตาบอด ไม่สามารถจะ
มองเห็นซึ่งอะไรฉะนั้น.

๑๒/๗/๕๖

ด. ข้อว่าด้วยรู้จักประมาณ มาในธรรมหมวดอะไรบ้าง ? และ
ในหมวดอะไร ว่าอย่างไร ?

ค. ข้อว่ารู้จักประมาณ มาโดยตรงในอปัณณกปฏิปทา ๓
ว่าด้วยรู้จักประมาณในการกินอาหาร ในสัปปริสธรรม ๗ ว่าด้วย
อย่างเดียวกัน เป็นแต่เพิ่มประมาณแห่งการแสวงหาอาหารเข้าด้วย
มาโดยอ้อม ในทิกุฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ ๔ ว่าด้วยการเลี้ยงชีวิตตาม
สมควรแก่กำลังทรัพย์.

๑๑/๑๒/๕๗

ปัญหาและเฉลยคหิปฏิบัติ

หมวด ๘

ถ. ความบริสุทธิ์กับความเศร้าหมอง ท่านชอบทางไหน ? ถ้าเป็นคฤหัสถ์จะปฏิบัติอย่างไร จึงจะได้อย่างที่ท่านชอบ ?

ต. ชอบความบริสุทธิ์. ผู้ที่เป็นคฤหัสถ์เมื่อหวังความบริสุทธิ์พึงปฏิบัติตัวอย่างนี้ คือ เป็นผู้ที่มีเมตตากรุณาไม่ฆ่าเขา ไม่เบียดเบียนเขา ช่วยเหลือเขาด้วยกำลังกายกำลังความคิดตามความสามารถ เว้นการลักเขา น้อ โกงเขา และเป็นผู้มีอริยาศัยเพื่อแม่เจ้าจางแก่ผู้ที่ควรเจ้าจาง ไม่ทำชั่วในลูกเมียเขา ยินดีแต่ในภรรยาของตน ไม่พูดเท็จ ไม่พูดเท็จ ปฏิบัติอย่างนี้ นับว่าเป็นผู้บริสุทธิ์.

๑๕ / ๑๑ / ๕๗

ถ. จะประพฤติอย่างไร จึงจะเป็นที่สรรเสริญแห่งนักปราชญ์ ?

ต. ต้องประพฤติอย่างนี้ คือไม่ทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดเท็จ จึงจะเป็นที่สรรเสริญแห่งนักปราชญ์.

๑๑ / ๑๑ / ๕๘

ถ. จะประพฤติอย่างไร จึงจะไม่เศร้าหมอง และเป็นที่สรรเสริญแห่งนักปราชญ์ ?

ต. ต้องประพฤติอย่างนี้ คือไม่ทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย ไม่ประพฤติผิด

ในกาม ไม่พุดเท็จ.

๒๔๖๕

ถ. กรรมกิเลสเป็นกรรมฝ่ายดำ จงยกกรรมที่เป็นฝ่ายขาว ตรงกันข้ามกับกรรมกิเลสทั้ง ๔ ขึ้นมา.

ต. ๑. ปล่อยสัตว์ เมตตา กรุณา ตรงกันข้ามกับ ปาณาติบาต.

๒. ให้ทาน สัมมาอาชีวะ ตรงกันข้ามกับ อทินนาทาน.

๓. ความสำรวมในกาม ตรงกันข้ามกับ กามเมสุมิฉฉาจาร.

๔. ความมีสัตย์ ตรงกันข้ามกับ มุสาวาท.

๒๓ / ๘ / ๗๓

ถ. กรรมกิเลส ๔ ของคฤหัสถ์ อะไรบ้าง? สงเคราะห์เข้ากับวินัยหมวดไหนของภิกษุ?

ต. กรรมกิเลส ๔ ของคฤหัสถ์ ๑. ปาณาติบาต ๒. อทินนาทาน ๓. กามเมสุมิฉฉาจาร ๔. มุสาวาท. สงเคราะห์เข้ากับปาราชิก ๔ ของภิกษุ.

๒๓ / ๘ / ๗๓

ถ. คนที่มีความรู้ที่ดี ที่สมบูรณ์ทรัพย์ที่ดี ที่ตั้งตนในยศศักดิ์ที่ดี ภายหลังทำตนให้ตกอับกลับเป็นคนเลว นั้นเป็นด้วยความประพฤติเสียหายอย่างไร?

ต. เพราะเสียหายในทางเป็นนักเลง คือเป็นนักเลงหญิง นักเลงสุรา นักเลงการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร.

๒๔๖๗

ถ. จงแสดงให้เห็นว่า อบายมุขเป็นเหตุเครื่องฉิบหายได้
อย่างไร ?

ต. เป็นเหตุเครื่องฉิบหายได้ดังนี้ คือ:-

ความเป็นนักเลงหญิง ธรรมดาของชายผู้เที่ยวเตร่ไปในเรื่อง
ของชายเจ้าชู้ จำเป็นจักต้องจับจ่ายใช้สอยทรัพย์มาก ไหนจักต้อง
ใช้จ่ายในเรื่องเครื่องแต่งตัว ไหนจักต้องใช้จ่ายในการบำรุงบำเรอหญิง
เพื่อให้เขาชอบพอ เมื่อไปหมกมุ่นอยู่ในทางนี้ ก็ย่อมทำการงานให้
ย่อหย่อน รายได้ที่จะพึงเกิดขึ้นก็ลดน้อยถอยลง ไม่มีทางที่จะทวีให้
ทรัพย์เจริญขึ้นได้ ไม่นานก็ต้องถึงความล้มจม.

ความเป็นนักเลงสุรา สุราเมื่อดื่มเมาเข้าไปแล้วทำให้เกิดความ
ประมาท มักไม่คิดถึงรายได้รายเสีย ทั้งที่ไม่รู้จักที่จะปกครองทรัพย์
สมบัติของตนที่มีอยู่ ทรัพย์สมบัติที่มีอยู่ก็มีแต่จะเสื่อมเสีย ไม่มี
ความเจริญขึ้นได้.

ความเป็นนักเลงเล่นการพนัน คนที่เล่นการพนัน ๆ นั้นมัก
เป็นเครื่องขี้ใจทำให้เพลิดเพลิด แม้เล่นจะมีได้บ้างเสียบ้างก็จริง แต่
ในที่สุดก็คงเสียหมด ทั้งเมื่อเพลิดเพลิดในการพนันแล้วก็ไม่เป็นอัน
ทำกิจการงาน ชื่อว่าตัดรายได้ของคนอยู่ในตัวเอง.

คบคนชั่วเป็นมิตร นี้เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะธรรมดาของคน
เรา ธรรมชาติฝ่ายต่ำย่อมชักนำไปได้ง่ายกว่าสูง เมื่อไปคบกับ
คนที่ชั่วแล้ว คนชื่อนั้นเองจะพาให้เป็นไปในทางชั่ว แม้ในตอนต้น
จะไม่ยินดีด้วย เมื่อคบนานๆเข้าก็มักพลอยยินดีตาม ในที่สุดความ

ชั่วที่ตนไม่เคยทำก็ทำกับเขาได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จะเจริญได้อย่างไร ม
แต่จะทำให้ทรัพย์สินหมดไปฝ่ายเดียว เพราะเช่นนี้ ท่านจึงจัดว่า
เป็นเหตุเครื่องฉิบหายแต่ละอย่างๆ.

ส.ป.

ถ. อบายมุข ๔ เป็นเหตุเครื่องความฉิบหายสำหรับชายเท่านั้นหรือ
ในข้อ ๑ ท่านจึงกล่าวว่าความเป็นนักเลงหญิง ?

ต. มิใช่ว่าจะเป็นเหตุเครื่องฉิบหายแต่ชายเท่านั้น ย่อม
เป็นเครื่องความฉิบหายสำหรับหญิงด้วยเหมือนกัน พึงเห็นเช่นอย่างหญิง
ที่ประพฤติดนเป็นคนเที่ยวเตร่บำรุงบำเรอชาย การประดับประดา
ตกแต่งการที่ต้องให้งดงาม เพื่อให้ชายชอบ ต้องจับจ่ายใช้สอย
ทรัพย์สมบัติซื้อหาเครื่องประดับจนเกินความจำเป็นบ้าง ต้องจับจ่าย
ในการเที่ยวเตร่ต่างๆบ้าง กิจการงานก็ไม่เป็นอันจัดทำ เช่นนี้จักไม่
เป็นเครื่องฉิบหายได้อย่างไร ? ที่ท่านตรัสไว้ว่าความเป็นนักเลงหญิง
เช่นนั้น พึงทราบว่าเป็นผู้รับธรรมเทศนา คือแสดงแก่ชาย
จึงต้องตรัสอย่างนั้น ถ้าหากหญิงเป็นผู้รับธรรมเทศนาก็จักต้องตรัสตรง
กันข้าม เพื่อให้เหมาะแก่เพศ.

ส.ป.

ถ. คนที่ได้บรรลุลผลเช่นไร จึงจะจัดว่าเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์
ปัจจุบัน ซึ่งจัดเป็นทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์.

ต. คนที่ดำเนินตนจนได้ถึงพร้อมด้วยทรัพย์ ยศ ไม้ตรี จึง
จะจัดว่าเป็นผู้ได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน หรือว่าเป็นผู้ตั้งตัวได้ใน

ในปัจจุบัน ซึ่งจัดเป็นตัวของทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ที่แท้จริง.

ส.ป.

ก. ทำอย่างไรจึงจะได้ประโยชน์ในปัจจุบัน ?

ข. ต้องถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือหมั่นในการประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีวิตที่ดี ในการศึกษาเล่าเรียนที่ดี ในการทำธุระหน้าที่ของตนที่ดี ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือการรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ด้วย ความหมั่นไม่ให้เป็นอันตรายก็ดี รักษาการงานของตัวไม่ให้เสื่อมเสียก็ดี ความเป็นผู้มีเพื่อนเป็นคนดีไม่คบคนชั่ว ความเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก.

๑๒/๗/๕๖

ก. คนแรกตั้งตัว ควรหาทรัพย์หรือยศก่อน ? จงอธิบาย.

ข. คนแรกตั้งตัวควรหาทรัพย์ก่อน. เพราะทรัพย์เป็นกำลังในอันจะยังกิจที่จะทำด้วยทรัพย์ให้สำเร็จ เช่นการเลี้ยงคน มารดาบิดา บุตรภรรยา เป็นต้น และเป็นกำลังอุดหนุนให้ได้ประพฤตีสุจริต ไม่ต้องทำผิดทำบาปเพราะเหตุแห่งความเลี้ยงชีพ ทั้งส่งเสริมให้ได้บรรลุผลอื่นๆอีกต่อไป.

๒๓/๑๒/๕๘

ก. คนเราแรกจะตั้งตัว ควรจะเว้นแล้วประกอบอะไรต่อ ๆ ไป จึงจะได้ความสุขความเจริญเป็นเบื้องหน้า.

ข. คนเราแรกจะตั้งตัว ควรต้องเว้นกรรมกิเลส ๔ และอบายมุข ๔ เสียก่อน แล้วประกอบประโยชน์ปัจจุบัน ๔ อย่าง

แล้วประกอบประโยชน์ภายในหน้า ๔ อย่าง แล้วจึงประกอบกิจการงาน ให้ถูกต้องตามข้อปฏิบัติของฆราวาสต่อไป ก็พึงได้ความสุข ความเจริญเป็นเบื้องหน้า.

๑๖/๑๑/๕๓

ถ. คนเช่นไรท่านสรรเสริญว่าเป็นผู้ถือไว้ได้ซึ่งประโยชน์ ทั้งสอง ? จงตอบให้แจ่ม.

ค. คนผู้ประกอบกิจเป็นส่วนที่ภูษัมมิกัตถะ ๔ อย่าง คือ อุฏฐานสัมปทา หมั่นทำการงานในทางที่ชอบ, อารักข- สัมปทา รู้จักรักษาทรัพย์, กัลยาณมิตตตา คบมิตรเป็นคนดี, สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์. และอบรมคุณสมบัติเป็นส่วนสัมปรายิกัตถะอีก ๔ อย่าง คือ ศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ย่อม มีสுகติเป็นที่ไปในภายในหน้า ในเวลาที่ที่ภูษัมมิกัตถะ ได้สำเร็จประโยชน์ แล้ว จึงชื่อว่า เป็นผู้ถือไว้ซึ่งประโยชน์ทั้งสองที่ท่านสรรเสริญ.

๓/๓/๖๐

ถ. จะตั้งตัวในทางคฤหัสถ์ จะปฏิบัติอย่างไร จึงจะได้รับ ประโยชน์ในทางนั้น เป็อันถูกต้องตามพุทธโอวาท ?

ค. ต้องตั้งอยู่ในสัมปทาโลกีย์นี้ ๔ อย่าง คือ ๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่นในกิจที่ปราศจากโทษ มีการหาเลี้ยงชีวิต เป็นต้น. ๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา มีการรักษา ทรัพย์ที่ได้มาแล้วมิให้เป็นอันตรายเป็นต้น. ๓. กัลยาณมิตตตา ความ คบคนดี ไม่คบคนชั่ว. ๔. สมชีวิตา ความเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลัง

ทรัพย์ที่หามาได้. เมื่อปฏิบัติถูกต้องตามนี้ ก็จะได้รับผลประโยชน์ในทาง
นั้น เป็นอันปฏิบัติตามพุทธโอวาท.

๒๔๖๔

ถ. ทำอย่างไร จึงจะได้ผล คือ ก. ตั้งตัวได้ในโลกนี้ ข. พ้น
จากความเสื่อม ค. คบคนได้ยึดถือ ง. วงศ์สกุลตั้งอยู่ได้.

ต. ก. บำเพ็ญทิฐุฐัมมิกัตถะ ข. เว้นอวยมุข ค. บำเพ็ญ
สังกวัตถุ ง. แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว บุรณะพัสดุที่ชำรุด รู้จัก
ประมาณในการบริโภคสมบัติ ตั้งสตรีหรือบุรุษที่มีศีลให้เป็นแม่เรือน
พ่อเรือน.

๒๔๗๖

ถ. คุณสมบัติไหนบ้างเป็นกรณียะ โทษไหนบ้างเป็นอกรณียะ
ของคนที่ตั้งตัวได้ในปัจจุบัน?

ต. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการหมั่น ๑ อรัคขสัมปทา
ถึงพร้อมด้วยการรักษา ๑ กัลยาณมิตรตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดี ๑
สมชีวิตา ความเลี้ยงชีวิตตามสมควร ๑ คุณสมบัติ ๔ อย่างนี้ เป็น
กรณียะ ความเป็นนักเลงหญิง ๑ ความเป็นนักเลงสุรา ๑ ความ
เป็นนักเลงการพนัน ๑ ความคบคนชั่วเป็นมิตร ๑ โทษ ๔ อย่างนี้
เป็นอกรณียะ ของคนที่ตั้งตัวในปัจจุบัน.

๒/๑๑/๖๐

ถ. ความมั่งมีเป็นสิ่งที่ทุก ๆ คนต้องการ ผู้จะประสบผลเช่น
นั้น จะต้องประกอบด้วยคุณธรรมอะไร? และละเว้นข้อที่เป็นโทษ

ข้อใดบ้าง?

ด. ต้องประกอบด้วยคุณธรรมที่จะอำนวยผลเช่นนั้น มีทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ประการเป็นต้น และละเว้นอบายมุข ช่องที่จะให้ถึงความฉิบหายเสีย จึงประสบผลเช่นนั้น.

๒๕/๘/๓๕

ด. ในทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์ สอนให้ถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์ ส่วนในสัมปรายิกัตถประโยชน์ สอนให้ถึงพร้อมด้วยการบริจาค เช่นนี้ มิเป็นการแย้งกันหรือ?

ด. มิเป็นเช่นนั้น ข้อที่ท่านสอนให้รักษาทรัพย์นั้น ไม่ใช่จะสอนให้เก็บทรัพย์ไว้เฉย ๆ จับจ่ายใช้สอยอย่างอื่นเป็นอันไม่ได้ ก็หาไม่ได้ การที่สอนให้รักษานั้น คือไม่ให้เป็นอันตรายไปในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เช่นเล่นการพนันและจ่ายในการเป็นนักเลงต่าง ๆ เป็นต้น รู้จักเก็บงำไว้ในที่สมควรที่เชื่อว่าจะพ้นจากภัยต่าง ๆ ถ้าใช้จ่ายให้หมดไปในสิ่งที่เป็นประโยชน์ตามสมควร เช่นเลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา หรือแสวงหาทางต่อกำไรในทางที่สมควรและบำเพ็ญกุศล เพื่อเป็นการเฉลี่ยความสุขให้แก่ผู้อื่น หรือทดแทนท่านผู้มีคุณเป็นต้น ไม่จัดว่าเป็นการเสียธรรมข้ออารักขสัมปทา เพราะฉะนั้นข้อที่ท่านสอนให้บริจาคจึงไม่แย้งกับการรักษา เพราะการบริจาคชื่อว่าทำทรัพย์ให้หมดไปในกิจที่เป็นประโยชน์ บัณฑิตไม่ติเตียนว่าเป็นของสูญเปล่า.

๑๕/๓/๖๑

ถ. คนเช่นไรชื่อว่ากัลยาณมิตร ในประโยชน์ปัจจุบัน ๔?

ต. มิตรผู้ชักนำให้เป็นผู้รู้จักหาทรัพย์ได้โดยทางที่ชอบ ให้เป็นผู้รู้จักรักษาทรัพย์ และให้เป็นผู้รู้จักใช้จ่ายทรัพย์พอสมควร.

๓/๑๑/๕๘

ถ. ในทิวฐัมมิกัตถประโยชน์ข้อ ๓ ความว่า กัลยาณมิตรตา ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว ดังนี้ เราจะรู้ได้อย่างไรว่า ผู้ใดเป็นคนดี ควรคบ ผู้ใดเป็นคนชั่ว ไม่ควรคบ ?

ต. รู้ได้ โดยเทียบเคียงดูในหลักมิตรเทียม มิตรแท้ คือ ถ้าผู้ใดมีลักษณะเป็นอย่างมิตรเทียม ก็เป็นคนไม่ดี ไม่ควรคบ, ผู้ใดมีลักษณะเป็นอย่างมิตรแท้ ก็เป็นคนดี ควรคบ.

๒๔๓๓

ถ. เมื่อพิจารณาตามทิวฐัมมิกัตถประโยชน์ทั้ง ๔ ข้อนั้นแล้ว ท่านจะทราบได้หรือไม่ว่าข้อไหนเป็นสำคัญ? ทำไมท่านจึงว่าอย่างนั้น ?

ต. เมื่อพิจารณาข้อมรู้ได้ว่า ข้อ ๓ เป็นข้อที่สำคัญมาก เพราะการคบมิตรนั้น ถ้าได้มิตรดี มิตรนั้นก็จักชักชวนให้ดำเนินไปในทางดี แม้ตนจะเป็นคนค่อนข้างเกียจคร้าน หรือไม่รู้จักรักษาทรัพย์ ไม่รู้จักบริโภคสมบัติ มิตรที่ดีก็จักชักชวนให้หมั่นขยันและให้รู้จักขึ้นได้ ถ้าคบมิตรชั่ว แม้ตัวจะได้อยู่แล้ว ก็ยอมชักนำให้เลวลงไปกว่าเดิมได้ง่าย แม้ในมงคลสูตรท่านก็แสดงว่าไม่คบพาล และคบบัณฑิตเป็นมงคลข้อต้น เพราะเหตุดังกล่าวมานี้ จึงเห็นว่าข้อ ๓

เป็นข้อสำคัญยิ่ง.

ส. ป.

ถ. เมื่อตั้งตนได้ในปัจจุบันแล้ว จะทำตนให้มีความสุขต่อไป ในภายหน้า จะประพฤติดังไร จึงจะได้สุขเช่นนั้น ?

ค. ต้องบำเพ็ญตนให้บริบูรณ์ด้วยศรัทธา สีล จาคะ ปัญญา จึงจะได้สุขเช่นนั้น.

๒๔๖๓

ถ. สหายกับมิตรผิดกันหรืออย่างไร ? คนปอกถอก คนตีแต่พูด คนหัวประจบ คนชักชวนในทางฉิบหาย จะเรียกว่ามิตรหรือสหายได้หรือไม่ เพราะเหตุไร ?

ค. สหายกับมิตรผิดกัน ผู้ที่ประพฤดิร่วมกัน เช่นทำหน้าที่ร่วมกันและอยู่ร่วมกันเป็นต้น ไม่ถึงแก่รักใคร่กัน เรียกว่าสหาย ผู้ที่รักใคร่กัน จะประพฤดิร่วมหรือไม่ประพฤดิร่วมก็ตาม เรียกว่ามิตร. คน ๔ จำพวกนั้น จะเรียกว่ามิตรไม่ได้ เพราะไม่ได้รักใคร่กัน เรียกได้แต่เพียงว่ามิตรปฏิรูปคนเทียมมิตร ถ้าประพฤดิร่วมกัน จะเรียกว่าสหายก็ได้.

๑๔/๑๑/๖๓

ถ. เหตุไร คนจึงต้องมีเพื่อน ? และการคบเพื่อนของภคหัตถ์ เป็นการสำคัญอย่างไร ?

ค. เพราะความจำเป็นที่มนุษย์ต้องถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน จึงต้องมีเพื่อน. การคบเพื่อนของภคหัตถ์ เป็นการสำคัญที่จะชักพาตนไป

สู่ความเสื่อมหรือความเจริญ.

๒๔๖๓

ถ. มิตรเป็นสำคัญอย่างไร ท่านจึงพรรณนาลักษณะไว้เป็นอันมาก ?

ค. มิตรเป็นสำคัญมาก เพราะถ้ามิตรดีแล้ว ก็จะเป็นไปเพื่อวิวัฒนาการโดยส่วนเดียว มิตรชั่วมีแต่จะนำหายนะความเสื่อมมาให้ เพราะมิตรเลว มีแต่คิดปกปิดเพื่อน ดีแต่พูดประจบ ชักชวนแต่ในทางฉิบหาย ส่วนมิตรดี มีแต่จะทำอุปการะให้ ย่อมเป็นสุขเป็นทุกข์ด้วย แนะนำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ มีความรักใคร่จริง ๆ มิตรอาจมีได้ทั้งทางดีและทางเสียเช่นนี้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้พรรณนาลักษณะไว้เป็นอันมาก เพื่อผู้ต้องการคบมิตรจะได้ตรวจสอบตามลักษณะ ว่าคนเช่นไรควรคบ เช่นไรไม่ควรคบ แล้วจะได้เว้นมิตรที่เลวเสีย สมาคมแต่มิตรที่ดีจำพวกเดียว.

๑๕/๗/๖๑

ถ. การคบมิตรให้คุณหรือให้โทษในการครองฆราวาส ? จงอธิบายให้ชัดเจน.

ค. การคบมิตรนั้นให้โทษก็มี ให้คุณก็มี จริงอยู่ ผู้คบมิตรถ้าถูกมิตรเทียมไม่ใช่มิตรจริง ดังท่านแจกไว้ ๔ จำพวก คือ:-

๑. มิตรปกปิด.
๒. มิตรดีแต่พูด.
๓. มิตรหัวประจบ.

๔. มิตรชักชวนในทางฉิบหาย.

ดั่งนี้ย่อมจะให้โทษ พาดัวให้ชั่วตามไปด้วย ส่วนการคบมิตรดี เป็นมิตรแท้ ดังท่านแจกไว้ ๔ จำพวก คือ :-

๑. มิตรมีอุปการะ.

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์

๓. มิตรแนะนำประโยชน์.

๔. มิตรมีความรักใคร่.

ดั่งนี้แล้วจะให้ให้คุณ ชักจูงให้ประพฤติดีตามไปได้ การคบมิตรให้คุณและโทษคงได้พรรณนามาแล้วนั้น.

๑๖/๑๑/๕๗

ฉ. จงแสดงลักษณะของคนปอกลอก.

ต. คนปอกลอกมีลักษณะดั่งนี้ คือคิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว. เสียให้น้อยคิดเอาให้ได้มาก. เมื่อมีภัยแก่ตัวจึงรับทำกิจของเพื่อน. คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัวเอง.

๒๔๖๗

ฉ. การคบมิตรย่อมเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่ง ถ้าคบมิตรดีก็เป็นเหตุให้ได้รับความเจริญ ถ้าคบมิตรเลวก็อาจเป็นเหตุให้ได้รับความเสื่อม เพราะฉะนั้น จะเลือกคบมิตรเช่นไร จึงจะได้รับความเจริญ ?

ต. พึงเลือกคบมิตรแท้ ๔ จำพวก คือ มิตรมีอุปการะ ๑ มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ๑ มิตรแนะนำประโยชน์ ๑ มิตรมีความรักใคร่ ๑.

๒๔๖๖

ถ. ในมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ข้อ ๑ ว่าให้ขยายความลับแก่เพื่อน
ข้อ ๒ ว่าให้ปิดความลับของเพื่อนไม่ให้แพร่งพราย ถ้าเรามีเพื่อน
หลายคน ควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะไม่แย้งกันได้ หรือเป็นอันปฏิบัติ
ไม่ได้ทีเดียว ?

ต. ปฏิบัติได้ แต่ผู้ปฏิบัติต้องทราบเนื้อความของลักษณะที่ว่า
ขยายความลับแก่เพื่อนเสียก่อน. ขยายความลับแก่เพื่อนนั้น ท่าน
ไม่ได้ประสงค์จะให้เก็บความลับของคนอื่นมาบอกกับเพื่อน ซึ่งเรียก
ว่าเป็นคนปากบอนสอพลอหรือยุยงต่อเสียด ท่านประสงค์เอาแต่เพียง
บอกความลับต้นลึกลงบางอันเป็นส่วนตนเท่านั้น. เมื่อทราบลักษณะ
แห่งการขยายความลับเช่นนี้แล้ว แม้ถึงจะมีเพื่อนหลายคน ย่อมจะ
ปฏิบัติในลักษณะมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ทั้ง ๒ ข้อนี้ได้ไม่ขัดข้อง คือ
ไม่เก็บความลับของเพื่อนข้างใดข้างหนึ่ง ไปบอกแก่เพื่อนอีกข้างใด
ข้างหนึ่ง และไม่ขยายความลับของเพื่อนข้างใดข้างหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่เป็น
ความลับส่วนตัว แก่เพื่อนอีกข้างใดข้างหนึ่ง เท่านั้นชื่อว่าควรแท้
ทำตนให้เป็นมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ทั้ง ๒ ฝ่าย.

ธ / ๑๑ / ๕๓

ถ. บุคคลผู้จะคบมิตร จะสมานมิตรด้วยอุบายอย่างไร จึงจะ
คบกันได้ตลอดกาลนาน ?

ต. สมานอย่างนี้ คือบำเพ็ญสังคหวัตถุ ๔. ๑. ทาน ให้ปันสิ่ง
ของ ๆ ตนแก่มิตรตามสมควร. ๒. ปิยวาจา เจริญวาจาที่อ่อนหวาน.
๓. อัตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่มิตร. ๔. สมานัตตตา

ความเป็นคนมีตนเสมอไม่ถือตัว. เมื่อปฏิบัติตามนัยนี้จึงจะคบกันได้ตลอดกาลนาน.

๒๔๕๖-๒๔๖๔

ถ. อยากเป็นผู้มีเพื่อนฝูงมาก ไม่บาดหมางร้าวรานกับใคร ๆ จะต้องตั้งอยู่ในธรรมอะไร ?

ต. ต้องตั้งอยู่ในสังคหัตถุธรรม ๔ ประการ คือ ๑. ทาน ให้ปันสิ่งของ ๆ ตนแก่ผู้อื่นที่สมควรให้ปัน. ๒. ปิยวาจา เจรจาวาจาที่อ่อนหวาน. ๓. อัถถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น. ๔. สมานัตตตา ความเป็นคนมีตนเสมอไม่ถือตัว. และควรตั้งอยู่ในธรรมของฌราวาส ๔ อีก ๓ ประการ คือ ๑. สัจจะ สัตย์ซื่อต่อกัน. ๒. ทมะ รู้จักข่มจิตของตน. ๓. ขันติ อคทน. บุคคลผู้บริบูรณ์ด้วยธรรม ๒ หมวด ๗ ข้อนี้แล้ว ย่อมจะมีเพื่อนฝูงมาก ไม่บาดหมางร้าวรานกับใคร.

ธ / ๑๑ / ๕๘

ถ. จะประพฤติอย่างไร จึงจะมีพวกพ้องบริวารมาก ?

ต. ต้องประพฤติสังคหัตถุ ๔ อย่าง. ๑. ให้ปันสิ่งของ ๆ ตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ปัน. ๒. เจรจาวาจาที่อ่อนหวาน. ๓. ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น. ๔. ความเป็นคนมีตนเสมอไม่ถือตัว. ประพฤติได้แบบนี้ จึงจะมีพวกพ้องบริวารมาก.

ฉ / ๑๑ / ๕๘ - ๑๑ / ๑๑ / ๕๙

ถ. เมื่อปรารถนาจะสมานไมตรี ในระหว่างตัวเรากับมิตรสหาย

จะพึงตั้งอยู่ในธรรมอะไร ?

ต. ควรตั้งอยู่ในสังกหัตถ์ ๔ คือ ๑. ทาน การให้. ๒. ปิยวาจา เกรจาวาจาที่อ่อนหวาน. ๓. อุตถจริยา ประพฤติประโยชน์. ๔. สมานัตตตา ความไม่ถือตน.

๒๔๓๐

ถ. คน ๒ คน ตั้งใจบำเพ็ญสมานัตตตาให้ถูกถ้วนบริบูรณ์ คนหนึ่งเป็นเด็ก เพื่อจะวางตนเป็นคนไม่ถือตัว เขาจึงไม่ถือสูงต่ำ ใครจะมีวัยอายุหรือตำแหน่งหน้าที่หรือเพศภูมิสูงกว่าอย่างไร ก็ถือว่าเสมอกันหมด เพราะเห็นว่าเป็นคนเหมือนกัน, อีกคนหนึ่งเป็นผู้ใหญ่ มีความประสงค์อย่างเดียวกัน พุดจาเล่นหัวกับเด็กและคนทั่วไป. ใน ๒ คนนี้ ใครจะเข้าใจและถือสมานัตตตาถูกต้องบ้าง ? จงชี้เหตุผล.

ต. ไม่เข้าใจในสมานัตตตา และประพฤติไม่ถูกต้องทั้ง ๒ คน. สมานัตตตา ความมีตนเสมอกันนั้น หมายความว่า รู้จักฐานะของตน และฐานะของผู้ที่ตนจะประพฤติอาการกายวาจา ต่อคนมีฐานะต่ำกว่า จะเป็นด้วยอายุหรือตำแหน่งหน้าที่หรือเพศภูมิก็ตาม ตนต้องประพฤติต่อเขา ตามฐานะที่เขาเป็นผู้น้อยกว่า ที่เสมอกัน ก็วางตนพอดีพองามตามฐานะ ที่สูงกว่า ก็ประพฤติตามฐานะที่ตนเป็นผู้น้อย มิได้หมายความว่า ให้ผู้น้อยดีเสมอผู้ใหญ่ หรือว่าให้ผู้ใหญ่ประพฤติตนเป็นเด็ก ไปหามิได้.

๑๓/๘/๗๘

ถ. ธรรมอะไรบ้าง เป็นไปเพื่อสามัคคี ?

ด. สังขธรรม และสาราณียธรรม เป็นไปเพื่อความสามัคคี.

๑/๕/๗๕

ก. ผู้ที่เป็นฆราวาส อะไรเป็นความสุขของเขา ซึ่งไม่เป็นการเสียหายที่นักปราชญ์ติเตียน ? จงตอบให้มีหลัก.

ค. มีทรัพย์, จ่ายทรัพย์บริโภค, ไม่มีหนี้, ประกอบการทำงานที่ปราศจากโทษ, รวมเป็น ๔ ประการ. เมื่อย่นลงก็คือทรัพย์สมบัติ ๑ การงานไม่มีโทษ ๑ เป็นความสุข หรือเป็นปัจจัยแห่งความสุขของบุคคลผู้เป็นฆราวาส.

๑๒/๗/๖๒

ก. ทำไฉนจึงจะได้ประสบความสุขเช่นนั้น ?

ค. ต้องประกอบทิฐฐัมมกัตถประโยชน์ ๔ คือ อุฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และอาศัยอิทธิบาท ๔ ในธรรมด้วย ทรัพย์จึงจะสมบูรณ์ได้ ส่วนการที่จะประกอบการทำงานอันปราศจากโทษได้นั้น ต้องทำตนให้ประกอบด้วยสัทธาสัมปทา สीलสัมปทา จากสัมปทา และปัญญาสัมปทา เป็นที่ตั้ง.

๑๒/๗/๖๒

ก. สุขของคฤหัสถ์เกิดมีมาแต่ทางไหนบ้าง ? ผู้หวังสุขเช่นนั้น ควรเว้นและประกอบอะไร ?

ค. สุขของคฤหัสถ์เกิดมีมาแต่ความมีทรัพย์ ๑ แต่จ่ายทรัพย์บริโภค ๑ แต่ความไม่ต้องเป็นหนี้ ๑ แต่ประกอบการทำงานที่ไม่มีโทษ ๑ ผู้หวังสุขเช่นนั้น ควรเว้นกรรมกิเลส ๔ อบายมุข ๖ และ

ควรประกอบทฤษฎีหมักตบประโยชน์ ธรรมเป็นเหตุให้ได้สมหมาย

๒๔๖๘

ถ. ความปรารถนาของบุคคลในโลก ที่ไม่ได้สมหมายก็มี ที่ได้สมหมายก็มี การที่เป็นนี้เพราะเหตุไร ? จงอธิบาย.

ค. ที่ไม่ได้สมหมายนั้น เพราะมุ่งปรารถนาแต่ผลอย่างเดียว ไม่ได้ตั้งใจบำเพ็ญธรรมเป็นเหตุให้ได้สมหมาย ฝ่ายที่ได้สมหมายนั้นเพราะยังเห็นว่า เมื่อปรารถนาผลเช่นใด ก็ต้องตั้งใจบำเพ็ญเหตุเช่นนั้น กล่าวสั้นๆคือ เป็นผู้ตั้งมั่นในธรรมเป็นเหตุให้ได้สมหมาย ๔ อย่างนี้คือ :-

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา.
๒. สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล.
๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยบริจาคทาน.
๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา.

๒๕/๘/๓๕

ถ. สมบัติยศ อายุเงิน สวรรค์ ท่านว่าเป็นผลที่ได้สมหมาย ยาก ทำอย่างไรจึงจะได้ ?

ค. ต้องบำเพ็ญธรรมเป็นเหตุให้ได้สมหมาย ๔ อย่างคือ :-

๑. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา.
๒. สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล.
๓. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยบริจาคทาน.
๔. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา.

๒๕/๘/๓๕

ถ. สีสัมปทา เป็นเหตุให้สมหมายก็ได้ เป็นสัมปรายิกัตถ-
ประโยชน์ก็ได้ มีนัยที่จะพึงอธิบายอย่างไร จึงได้ชื่อถึง ๒ อย่าง ?

ต. สีสัมปทา การถึงพร้อมด้วยศีล ถ้ามีอยู่แล้ว ใคร ๆ ก็
จะมีความเชื่อความนับถือว่าสำคัญตั้งอยู่ในธรรม ไม่คดโกง
เป็นที่ไว้วางใจได้ โดยเหตุนี้ จะกระทำการใด ๆ ก็จะได้อาศัยความ
เชื่อถือของผู้อื่น อันเป็นทรัพย์ที่สำคัญ แม้จะจัดสนด้วยทุนทรัพย์ ก็
อาจจะหยิบยืมไปทำงานสำเร็จได้ ดังนี้ จึงได้ชื่อว่าเป็นต้นเหตุให้สมหมาย
และได้ชื่อว่าเป็นสัมปรายิกัตถประโยชน์ เพราะการถึงพร้อมด้วยศีล
นั้นเป็นเครื่องป้องกันอกุศลอันเป็นทางอบาย และเป็นเครื่องบำรุงกุศล
เป็นหนทางสวรรค์ เหตุฉะนั้น จึงจัดเป็นสัมปรายิกัตถประโยชน์ได้.

๑๔/๑๑/๖๓

ถ. ตระกูลที่มั่งคั่งมักตั้งอยู่ไม่ได้นาน นี่เป็นด้วยเหตุอะไร ?

ต. ตระกูลที่มั่งคั่งมักตั้งอยู่ไม่ได้นาน เป็นด้วยไม่แสวงหาพัสดุที่
หายแล้ว, ไม่บูรณะพัสดุที่คร่ำคร่า, ไม่รู้จักประมาณการบริโภค
สมบัติ, ตั้งสตรีหรือบุรุษศีลเป็นแม่เรือนพ่อเรือน.

๑๕/๑๑/๕๓

ถ. สกุลจะตั้งอยู่ได้นาน ควรปฏิบัติอย่างไร ?

ต. ควรปฏิบัติดังนี้ เว้นจากอบายมุข ๔ คือ ๑. เป็นนักเลง
หญิง ๒. เป็นนักเลงสุรา ๓. เป็นนักเลงการพนัน ๔. คบคนชั่วเป็นมิตร.

และประกอบด้วยองค์ ๔ อย่าง คือ ๑. แสวงหาพัสดุที่หาย
เช่นกระเบื้องถูกลักไม่เพิกเฉยเสีย เทียวติดตามสืบเสาะ ๒. คอยบูรณะ

พัสดุที่คร่ำคร่า เช่นหลังคารั่วรับมุงให้หายรั่ว ๓. รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ ๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษ เฉพาะที่เป็นคนอยู่ในศีลในสัตย์ให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน.

๑๑/๑๒/๕๓-๒๐/๘/๕๘-๖๕

ถ. ผู้ตั้งอยู่ในสถาน ๔ ซึ่งเป็นเครื่องทำตระกูลมั่งคั่งให้ตั้งอยู่นานชื่อว่าปิดประตูอบายมุขได้หรือยัง ? เพราะเหตุไร ?

ต. ปิดได้แต่บางประตู และทั้งยังไม่สนิทด้วย เพราะสถานทั้ง ๔ เป็นแต่เอกเทศอันหนึ่งแห่งอบายที่จะปิดประตูอบายมุข ยังไม่พอที่จะปิดได้สิ้นเชิง เช่นการคบคนชั่วเป็นมิตร ซึ่งนอกจากตั้งให้เป็นพ่อเรือนแม่เรือน และการเกียจคร้านเป็นต้น ก็ยังปิดไม่ได้หมด.

๑๒/๓/๖๒

ฉ. ตระกูลอันมั่งคั่งจะตั้งอยู่ได้นานเพราะสถาน ๔ อย่าง คืออะไรบ้าง ? และสถานทั้ง ๔ นั้น จะสงเคราะห์เข้าในคิหิปฏิบัติหมวดไหนจึงจะเหมาะ ?

ค. ตระกูลอันมั่งคั่งจะตั้งอยู่ได้นานเพราะสถาน ๔ อย่าง คือ ๑. แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว ๒. บำรุงพัสดุที่คร่ำคร่า ๓. รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ ๔. ตั้งสตรีหรือบุรุษศีลให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน. สถานทั้ง ๔ นี้ สงเคราะห์เข้าได้ในทิวรรวมมีกัตถประโยชน์ คือ สถานที่ ๑ เข้าในอุฏฐานสัมปทา ที่ ๒ เข้าในอารักขสัมปทา ที่ ๓ เข้าในสมชีวิตา ที่ ๔ เข้าในกัลยาณมิตตตา.

๒๔๖๕

ถ. การที่ไม่บูรณะพัสดุที่คร่ำคร่า จัดว่าทำสกุลอันมั่งคั่งให้เสื่อม
ด้วยนั้น เป็นอันห้ามการซื้อและทำอะไรขึ้นใหม่ ถูกหรือไม่จงอธิบาย.

ต. ไม่ถูก เพราะการซื้อหรือการทำอะไรขึ้นใหม่ หมายถึงซื้อ
หรือทำสิ่งที่ยังไม่มี หรือมีแล้วแต่ไม่พอใช้ หรือไม่ควรใช้ตามความ
จำเป็น เช่น ไม่เหมาะแก่กาลเทศะ ส่วนการบูรณะของเก่านั้น เพื่อไม่
"ให้ของที่ยังพอจะสำเร็จประโยชน์ได้ให้เสียไปเปล่า ทั้งหมายถึงการรักษา
โรคภัยไข้เจ็บแห่งสัพพัญญูณกัณฑ์ที่ตนปกครองด้วย.

๒๔๖๘

ถ. หากท่านจะดำรงกัจจวรรคกุลให้ตั้งอยู่ยืนนาน จะพึงประพฤติ
อย่างไร ?

ต. ควรประพฤติอย่างนี้ ในเบื้องต้นควรเป็นผู้ไม่ประมาทรีบ
ศึกษาวิชา บำเพ็ญตนให้เป็นผู้มีความรู้ดีแล้ว ประพฤติตามโอวาท
ที่บัณฑิตมีพระพหูตรเจ้าเป็นผู้สอนไว้ คือความประพฤติชั่ว เช่น
อบายมุข ๖ เป็นต้น ประกอบทักขณัมมิกัตถประโยชน์ ๔ และประพฤติ
ในธรรมที่ดี เช่น ๑. ใส่ใจแสวงหาพัสดุที่หายแล้ว ๒. คอยบูรณะ
พัสดุที่คร่ำคร่า ๓. รู้จักประมาณการบริโภคสมบัติ ๔. ยกย่องผู้มี
ศีลธรรมให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน.

๒๔๗๐

ถ. บิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า เป็นสกุลมีทรัพย์มาก บุตร
ที่ดีพึงปฏิบัติอย่างไร สกุลจึงจะถาวร ?

ต. ต้องพยายามแสวงหาพัสดุที่หายแล้ว, ต้องบูรณะพัสดุที่

คร่ำคร่า, ต้องรู้จักประมาณการบริโภคสมบัติ, ไม่ตั้งสตรีหรือ
บุรุษผู้ทุศีลให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน.

๒๔๓๔

ถ. เราควรเลือกคนเช่นไร เป็นหัวหน้าในตระกูลหรือหมู่คณะ
ตระกูลหรือหมู่คณะจึงจะตั้งอยู่ได้นาน และถึงความเจริญยิ่งขึ้นไป ?

ต. ควรเลือกคนที่ประกอบด้วยคุณธรรม ๔ เหล่านี้ ๑. รู้จัก
แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว ๒. คอยบำรุงพัสดุที่คร่ำคร่า ๓. รู้จักประมาณ
ในการจ่ายทรัพย์สมบัติ ๔. มีศีลธรรมอันดีงาม.

๒๔๓๖

ถ. ฆราวาสควรครองธรรมเช่นไร ?

ต. ฆราวาสควรครองธรรม ๔ ประการ คือ ๑. สัจจะ สัตย์
ซื่อกันและกัน ๒. ทมะ รู้จักข่มจิตของตน ๓. ขันติ อุดทน ๔. จาคะ
สละให้ปันสิ่งของๆตนที่ควรให้ปัน.

๘/๑๑/๕๘

ถ. ฆราวาสผู้มีศรัทธา มีอะไรเป็นหลักใจ ครั้นละโลกนี้ไป
ได้แล้ว จึงไม่เศร้าโศก ? จงบรรยาย.

ต. มีธรรมของฆราวาส ๔ เป็นหลักใจ คือ ๑. สัจจะ สัตย์
ซื่อกันและกัน ๒. ทมะ รู้จักข่มจิตของตน ๓. ขันติ ความอดทน
๔. จาคะ สละให้ปันสิ่งของๆตนที่ควรให้ปัน ฆราวาสผู้เช่น
นั้นแล ละโลกนี้ไปแล้วไม่ต้องเศร้าโศก.

๒๔๖๕-๒๔๘๕

ก. การครองเรือน จำเป็นอย่างไรร จึงต้องครองธรรมของผู้ครองเรือน ซึ่งเรียกว่าฆราวาสธรรมไว้ด้วย ?

ข. จำเป็นแท้ เพราะการครองเรือนจะต้องมีความติดต่อกี่ยวข้องกับคนอื่น โดยประเพณีนิยมบังคับบ้าง การอาชีพบังคับบ้าง จะอยู่โดยลำพังไม่ได้ โดยความจำเป็นเช่นนี้ จึงจำเป็นต้องครองธรรมไว้ด้วย ไม่เช่นนั้น ความติดต่อกี่ยวข้องก็มีไม่ได้ เมื่อมีไม่ได้ ความสุขในการครองเรือนก็หาไม่ได้เหมือนกัน ไม่ต้องนึกถึงอื่นไกล ดูสามีภรรยาสักคู่เดียว เขาขาดสังฆธรรมจากกันเพียงข้อเดียว ก็จะเห็นความเดือดร้อนสักปานไหน.

๒๔๖๘

ก. ถ้าเห็นเป็นการจำเป็นจะต้องครองธรรมแล้วไซ้ร้ ฆ่าใครจะบำเพ็ญสังกัธรรมเพิ่มเติมอีก เมื่อเป็นเช่นนี้ จะควรถอนสังกัธรรมข้อไหนออกเสียบ้างก็ได้เพื่อมิให้เป็นการฆ่า ? เพราะเหตุไรจึงถอนข้อนั้นเล่า ?

ข. ข้อที่ข้านั้น ก็คือข้อที่ ๑ คือทาน ถอนเสียก็ได้ เพราะเหตุว่าทานนั้น ทานก็ประสงค์ความอย่างเดียวกับจาคะในฆราวาสธรรมนั้น.

๒๔๖๘

ก. อันผู้ที่บริบูรณ์ด้วยฆราวาสธรรม และสังกัธรรมเห็นปานนั้น ก็เป็นอันแปลว่า เป็นการปิดประตูอบายมุขเสียได้หมด คำนี้ฟังได้หรือไม่? ถ้าได้ เขาปิดได้เพราะอำนาจธรรมข้อไหน ในธรรม ๒ ประเภทนั้น ?

ค. ได้ชิ โฉนจะไม่ได้ เพราะทมะและขันติในฆราวาสธรรม นั้นเป็นธรรมคอยปราบใจและทำใจให้อดทนต่อกิเลส อันเป็นเหตุ จะชักพาให้ประพฤติน่าไม่ดีไม่ชอบ ซึ่งมีประจำใจอยู่แล้ว.

๒๔๖๘

ก. ทมะ กับ ขันติ ในฆราวาสธรรม ต่างกันอย่างไร ? จงยก ตัวอย่างประกอบ.

ค. ต่างกันดังนี้ ทมะ รู้จักข่มจิตของตนนั้น ได้แก่การ ระงับใจของตนมิให้ลุอำนาจโทสะ เช่น ที่ฆวูกุมารคิดล้างพระเจ้า พรหมทัตในเวลาบรรทมหลับ แก้แค้นแทนพระราชบิดา แต่ระงับ อาฆมาตเสียได้ ด้วยนึกถึงพระชนกที่ประทานกพระ โอวาทไว้. ขันติความ ออดทนนั้น ได้แก่ความอดทนต่อการกล่าวร้ายและทำร้ายของผู้อื่น ไม่ สนองร้ายด้วยน้อมใจนึกถึงความเสียหายอันจะพึงเกิดขึ้น เพราะการสนอง ร้ายต่อกันนั้น ว่าเป็นผลที่ต่างก็ไม่ปรารถนาด้วยกัน เช่น นางอุตตรา ออดทนต่อการล่วงเกินของนางสิริมา และกลับทำดีสนอง. ข่มโทสะ มิให้เกิดขึ้นในภายใน เป็นอาการของทมะ ยิ่งใจไม่แสดงอาการร้ายกาจ ทางกายทางวาจา เป็นอาการของขันติ.

๒๓/๕/๓๓

ก. ขันติ จัดเป็นฆราวาสธรรม โดยเป็นอุปการะแก่การครอง เรื่องได้อย่างไร ? ขอความเห็น.

ค. ขันติ จัดเป็นฆราวาสธรรม โดยความเป็นอุปการะแก่การ ครองเรือน ได้ดังนี้ จริงอยู่ ผู้ครองเรือนต้องอดทนต่อหนาวร้อน

เป็นต้น แล้วพยายามหาทรัพย์มาเก็บไว้เป็นทุนอุดหนุนการเรือน และยัง
อดทนหนักแน่นไม่ลุอำนาจแก่อกติ ตั้งสติใคร่ครวญโดยแน่แท้ จึง
สามารถปกครองอันโตชนไม่ให้แปรปรวนไปได้.

๑๔/๑๑/๖๓

หมวด ๕

ถ. ถ้ามีทรัพย์ ใช้ในทางไหนจึงจะดี ?

ค. ถ้ามีทรัพย์ ใช้ในทางที่เป็นประโยชน์จึงจะดี. ทางที่เป็น
ประโยชน์นั้น คือ เลี้ยงตน มารดาบิดาและบุตรภรรยา ๑ เลี้ยงเพื่อน
ฝูง ๑ บำบัดอันตรายอันเกิดแก่เหตุต่างๆ ๑ ทำพลี ๕ คือ ญาติพลี
สงเคราะห์ญาติ อดิธิพลี ต้อนรับแขก ปุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้
ผู้ตาย ราชพลี ถวายหลวง เทวตาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา ๑
ทำบุญในพระพุทธศาสนา ๑.

ถ. แสวงหาทรัพย์ได้มาโดยทางที่ชอบแล้ว จะพึงปฏิบัติใน
ทรัพย์นั้นอย่างไร ?

ค. ต้องปฏิบัติในทรัพย์นั้นด้วยอบาย ๕ อย่าง ๑. เลี้ยงตัว
และเลี้ยงมารดาบิดาและบุตรภรรยาบำเพ็ญให้มีความสุข. ๒. เลี้ยงเพื่อนฝูง
ให้มีความสุข ๓. บำบัดอันตรายอันเกิดแก่เหตุต่างๆ ๔. ทำพลี ๕ คือ
สงเคราะห์ญาติ ต้อนรับแขก ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ถวายหลวง
มีเสียวกรเป็นต้น ทำบุญอุทิศให้เทวดา. ๕. บริจาคทานในสมณ-
พราหมณ์ผู้ประพฤดีชอบ.

๑๑/๑๑/๕๕

ก. ผู้ตั้งตัวได้มีโทษทรัพย์สมบูรณ์แล้ว ควรใช้ทรัพย์นั้นอย่างไรบ้าง ?

ค. ควรใช้ทรัพย์อย่างนี้ คือ ๑. เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่ ให้เป็นสุข. ๒. เลี้ยงเพื่อนฝูง ให้เป็นสุข. ๓. บำบัดอันตรายอันเกิดแก่เหตุต่างๆ. ๔. ทำพลี ๕ คือ ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ อติถิพลี ต้อนรับแขก ปุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ราชพลี ถวายหลวง มีเสียวากรเป็นต้น เทวตาพลี ทำบุญอุทิศให้เทวดา ๕. บริจาคทานในสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ.

๒/๑๑/๖๐

ก. โภคทรัพย์อาจให้คุณและให้โทษแก่ผู้ถือไว้ได้อย่างไรบ้าง ?

ค. อาจให้คุณแก่ผู้ฉลาด รู้จักถือเอาประโยชน์ เช่นเลี้ยงตน มารดาบิดา บุตรภรรยา บ่าวไพร่ ให้เป็นสุข เป็นต้น. อาจให้โทษแก่ผู้โง่เขลา ไม่รู้จักถือเอาประโยชน์จากโภคทรัพย์ เพราะอาจต้องเสียใจเสียดายในเมื่อถึงวิบัติ หรือใช้ในทางสร้างบาปกรรมต่างๆ.

๒๓/๘/๓๒

ก. คฤหัสถ์บางคนมีทรัพย์มาก แต่กลายเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ใหญ่ เพราะต้องบริหารทรัพย์ทั้งกลางวันกลางคืน ของจกเทศน์โปรดย่อยๆ พอให้คนเช่นนี้มีสุขบ้าง ?

ค. พึงแนะนำให้รู้จักถือเอาประโยชน์เกิดแต่การมีโภคทรัพย์ว่า โภคทรัพย์เป็นของสำหรับใช้ชั่วชีวิตนี้เท่านั้น เป็นของสำหรับโลกนี้ ไม่เป็นของใครแน่นอน ถ้าเก็บไว้ไม่ใช้ก็ไม่ได้รับประโยชน์ ถ้าใช้ผิด

ก็ยิ่งเกิดโทษ ถ้าใช้มากเกินไป ไม่แสวงหาเพิ่ม ก็ขาดแคลน เพราะฉะนั้น จึงควรรหาและบริจาคตามสมควร จึงถือเอาประโยชน์ได้.

๑/๘/๗๔

ถ. ควรปฏิบัติในทรัพย์ที่หามาได้โดยทางที่ชอบ ด้วยอุบายอย่างไรจึงจะดี ?

ต. ควรปฏิบัติตามอุบาย ๕ อย่าง คือ ๑. เลี้ยงตัวและเลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา บ่าวไพร่ให้เป็นสุข. ๒. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข. ๓. บำบัดอันตรายอันเกิดแก่เหตุต่างๆ ๔. ทำพละ ๕ คือ สงเคราะห์ญาติ ต้อนรับแขก ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ถวายหลวงมီးเสียวากร เป็นต้น ทำบุญอุทิศให้เทวดา. ๕. บริจาคทานในสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติชอบ.

๒๔๖๕

ถ. บุคคลผู้แสวงหาทรัพย์มาได้โดยทางที่ชอบ แล้วเก็บเอาไว้เฉยๆ จัดเป็นการสมควรหรือไม่, และควรแนะนำให้เขาทำอย่างไรแก่ทรัพย์นั้น ?

ต. ไม่สมควร. ควรแนะนำให้เขาเลือกใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ คือ ๑. เลี้ยงตัว มารดาบิดา บุตรภรรยา บ่าวไพร่ให้เป็นสุข. ๒. เลี้ยงเพื่อนฝูงให้เป็นสุข ๓. บำบัดอันตรายอันเกิดแก่เหตุต่างๆ ๔. ทำพละ ๕ คือ ก. ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ ข. อติถิพละ ต้อนรับแขก ค. ปุพพเปตพละ ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย ฉ. ราชพละ ถวายหลวง มีเสียวากร เป็นต้น ง. เทวดาพละ ทำบุญอุทิศให้เทวดา

๕. บริจาคทานในสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบ.

๒๔๖๖

ถ. ปฏิบัติมารดาของตนให้เป็นสุข ก็ชื่อว่ากตัญญูกตเวที แล้วมิใช่หรือ ? เหตุไรในธรรมวิภาคจึงแยกมาดาปิตุอุปัฏฐานไว้ต่างหากจากกตัญญูกตเวทีอีกเล่า ?

ต. ถูกแล้ว แต่เพราะมาดาปิตุอุปัฏฐาน เป็นเพียงเอกเทศ ส่วนหนึ่ง ยังกตัญญูกตเวทีไม่ทั่วไป เป็นเพียงข้อที่ท่านสัตบุรุษ ตั้งไว้ ซึ่งเรียกว่าสัปปริสบัญญัติ ส่วนกตัญญูกตเวทีกินความกว้าง นอกจากบุตรธิดา ผู้ปฏิบัติมารดาบิดาของตนให้เป็นสุขแล้ว ยังทั่วไปแก่บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและทำตอบ จนไม่มีประมาณ ท่านจัดว่าเป็นบุคคลหาได้ยากด้วยเหตุนี้ ในธรรมวิภาคจึงแยกมาดาปิตุอุปัฏฐานไว้ต่างหากจากกตัญญูกตเวที.

๒๔๗๔

ถ. การบำเพ็ญอุปัชฌายะ มีประโยชน์อย่างไร ?

ต. เพราะบูรพชนได้เป็นต้นสกุล และรักษาทำนุบำรุงสกุลโดยลำดับมา สมควรที่อนุชนคือเชื้อสายจะสักการนับถือด้วยการบำเพ็ญทานอุทิศส่วนกุศลไปถึง หากว่าบูรพชนจะไม่ได้อนุโมทนา ก็ยังสำเร็จประโยชน์แก่ผู้รับ อำนาจผลแก่ผู้ให้ ไม่เสียเปล่า เป็นอันได้ชื่อว่าได้บำเพ็ญกรณียะของตนประการหนึ่ง.

๒๓/๑๒/๕๘

ถ. ราชพลีจำเป็นอย่างไร ท่านจึงจัดเป็นกิจอันคฤหัสถ์จะพึง

ทำประการหนึ่ง ?

ด. อันคนที่ตั้งอยู่เป็นปีกแผ่นที่เรียกว่าประเทศนั้น จำต้องแบ่งกันเป็น ๒ จำพวก คือ จำพวกทำกิน ๑ จำพวกปกครอง ๑ จำพวกตั้งได้แก่ราษฎร จำพวกหลังได้แก่พระเจ้าแผ่นดิน และข้าราชการ ถ้าพวกที่ทำกินไม่เฉลี่ยผลที่ได้ ช่วยในการปกครองบ้างแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจักได้อะไรเลี้ยงพระองค์และข้าราชการผู้ทำการปกครอง และจักได้อะไรมาจ่ายในการปกครองที่ต้องใช้ทรัพย์ เช่น จัดหาศัตรูอาวุธ สำหรับป้องกันเป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกทำกินก็ขาดประโยชน์เอง ราชพลีจำเป็นอย่างนี้ ท่านจึงจัดเป็นกิจอันควรที่สุดจะพึงทำประการหนึ่ง.

๑๑/๑๒/๕๗

ด. คนทำราชพลี ชื่อว่าได้อะไรประโยชน์แห่งโลกทรัพย์ไว้ได้อย่างไร ?

ด. เพราะรัฐบาล ซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นประธาน ปกครองให้อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากจากทุกข์ภัย ได้รับบำรุงให้ได้รับความสะดวกและความเจริญมีประการต่างๆ ให้อภิสิทธิ์ในอันจะประกอบ การทำมาหากินโดยไม่ผิดกรรม ถ้าราษฎรจะไม่เฉลี่ยกำไรของตน ให้เป็นค่าส่วยภาษีอากรช่วยแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินหรือหัวหน้า นั้นๆ จะได้อะไรมาเป็นกำลังจัดการปกครองราษฎรเหล่านั้นให้อยู่เย็นเป็นสุขได้ เพราะฉะนั้น ผู้ทำราชพลีจึงชื่อว่าได้อะไรประโยชน์แห่งโลกทรัพย์ไว้ได้.

๕/๑๑/๕๘

ถ. ในพระพุทธศาสนา อนุมัติให้นับถือเทวดาบ้างหรือไม่ ?

อนุมัติสอนให้แสดงความนับถือด้วยอาการอย่างไร ? และกล่าวไว้ในที่ไหน ?

ต. อนุมัติก็มี สอนให้ทำเทวดาพลิตด้วยการบริจาคทักษิณาแล้ว อุทิศส่วนกุศลไปถึง. กล่าวไว้ในประโยชน์เกิดแต่การถือโศกทรัพย์ ๕ อย่าง ข้อ ๔ คือ ทำพลิต ๕ และให้นึกถึงเทวดาโดยคุณสมบัติ กล่าวในอนุสสติ.

๓/๓/๖๐

ถ. ปาณาติบาต ถึง คีเมสุราเมรัย ข้อไหนเป็นกายกรรม วจกรรม มโนกรรม ?

ต. ปาณาติบาต อทินนาทาน กามเมสุมิจจาจารา คีเมสุราเมรัย เป็นกายกรรม มุสาวาท เป็นวจกรรม มโนกรรมไม่มี.

๑/๕/๓๕

ถ. อุบาสกถูกห้ามไม่ให้ค้าขายสิ่งของ ๕ อย่าง มีเครื่องประหาร เป็นต้น ถ้าจะนึกดูแล้วมิเป็นการเสียเปรียบผู้ที่มิใช่อุบาสก ซึ่งเขาค้าขายได้ทุกอย่างหรือ ? จงตอบให้ชอบแก่เหตุ.

ต. จริงอยู่ ถ้าจะนึกดูแล้วก็เป็นเช่นนั้น ก็แต่ว่าอุบาสก ได้ชื่อว่าเป็นฆราวาสผู้มีความประพฤติเคร่งครัดในพระศาสนา ยิ่งกว่าคนสามัญผู้มีใจอุบาสก การหาเลี้ยงชีพก็ต้องแปลกกว่าคนสามัญเป็นธรรมดา คือต้องหาเลี้ยงชีพในทางสัมมาอาชีพะ อุบาสกเป็นผู้งดเว้นจากเบียดเบียนผู้อื่น เพราะฉะนั้น ถ้าจะขายวัตถุที่ท่านห้ามนั้น

อันเป็นเครื่องเบียดเบียนผู้อื่น ย่อมเป็นการน่าเกลียดและเป็นการไม่สมควร เพราะได้ชื่อว่าอุดหนุนการเบียดซึ่งกันและกัน เช่นเดียวกับพวกภิกษุขงดเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่นแล้ว เป็นผู้ไม่สมควรจับต้องศัสตราวุธ หรือเป็นผู้งดเว้นจากการจับประโคมแล้ว ก็เป็นผู้ไม่สมควรจับต้องเครื่องประโคมฉะนั้น เพราะเหตุนี้ การที่ท่านห้ามไม่ให้อุบาสกค้าขายวัตถุอันไม่สมควรนั้น จึงเป็นการชอบแก่เหตุ.

๒๔๖๖

ถ. เหตุไฉนอุบาสกจึงต้องเว้นมิจฉาวฉิบชา?

ค. เพราะเหตุว่ามิจฉาวฉิบชา โดยเค้าเงื่อน เป็นไปเพื่อเบียดเบียนชีวิตและความสุขของผู้อื่น คนสามัญ หากินไม่ผิดกฎหมายแผ่นดินแล้ว จัดเป็นใช้ได้ ฝ่ายอุบาสกเป็นผู้ปฏิบัติเคร่ง ต้องหากินไม่ผิดจากหลักแห่งธรรมด้วย.

๘/๑๑/๕๘

ถ. อุบาสกมีวิธีหาเลี้ยงชีพเคร่งกว่าคนสามัญอย่างไร ?

ค. อุบาสก ท่านไม่ค้าขายเครื่องประหาร, ไม่ค้าขายมนุษย์, ไม่ค้าขายสัตว์เป็น และเนื้อสัตว์ที่ฆ่าเอเป็นอาหาร, ไม่ค้าขายน้ำเมา, ไม่ค้าขายยาพิษ.

๑๕/๑๑/๕๗-๗๕

ถ. ถ้าท่านมีความดำริพอใจจะกลับไปครองเรือน ท่านมีต้องแสดงตนเป็นอุบาสกเพื่อรักษาภูมิแห่งการที่ได้เคยบวชเรียนมา

๑. ไม่ค้าขายสัตว์เป็นสำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหาร.

แล้วหรือ และทั้งถ้าเป็นอุบาสกแล้วจะดำริตัวเป็นอุบาสกพ้อคำ ท่านควรจะเว้นจากคำอะไรบ้าง จึงจะไม่เสียภูมิของอุบาสก ?

ถ. ถ้าจะเป็นอย่างนั้น และถ้าเป็นอย่างนั้นแล้ว ริเป็นพ้อคำ ก็ต้องการเว้นการคำเครื่องประหาร คำมนุษย์ คำสัตว์เป็น เป็นต้น และค่าน้ำเมาและยาพิษ จึงสมควรแก่การที่เป็นอยู่.

๒๔๖๘

ถ. อุบาสกมีความเล็งชีพต่างจากคนสามัญอย่างไรบ้าง ?

ค. คนสามัญเล็งชีพไม่ผิดกฎหมายแล้วก็เป็นใช้ได้ เช่นเลี้ยงสัตว์หรือฆ่าและสัตว์ขายเป็นอาหาร ตั้งร้านขายสุรายาพิษ เครื่องประหารก็ได้ ครั้งโบราณกาลไปรบทัพจับเชลยมาได้ จะขายให้เป็นทาสคนอื่น หรือจะเร่งเอาเงินค่าตัวจากเขาเองก็ได้ ฝ่ายอุบาสก จะทำอย่างนั้น ไม่สมควร มีความเล็งชีพต่างจากคนสามัญเช่นนี้.

๑๑/๑๒/๕๓

ถ. น้ำมาเป็นสินค้าอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นของที่เขาค้าขายกันอยู่ โดยชุกชุม โฉนจึงมีข้อห้ามไม่ให้อุบาสกขาย มิเป็นการตัดทางหากินของพวกอุบาสกไปเสียหรือ ?

ค. เมื่อฟังเฝิน ๆ ตามรูปความแล้วอาจเป็นจริงตามนั้น แต่เมื่อพิจารณาถึงเจตนาและเหตุผลที่ท่านห้ามแล้ว จักเห็นได้ว่า ธรรมดาผู้ปฏิบัติตนว่าเป็นอุบาสก ต้องเว้นจากการค้ำน้ำเมา อันเป็นเหตุให้เสียสติอารมณ์ เมื่อน้ำมาเป็นของไม่ควรแก่อุบาสกเช่นนี้แล้ว จำเป็นอยู่เองที่มีควรรให้ของให้ของเช่นนั้นมาอยู่ใกล้ เพราะเป็นทางเกิดมลทิน

ความเสื่อมเสียและไม่ถูกแก้ฐานะของอุบาสก อย่าว่าแต่จะซื้อขายเลย
แม้ถึงเดินไปหรือนั่งอยู่ในร้านสุรา คนผู้ดีสามัญที่มีโชอุบาสกเขายัง
เว้นแล้ว จะกล่าว อะไรถึงกับค้าขาย เหตุฉะนั้น การห้ามไม่ให้
อุบาสกขายน้ำเมา จึงไม่เป็นการตัดทางหากินเลย ควรเห็นว่า ท่าน
ห้ามโดยฐานะกรุณา เพื่อกันความเสื่อมเสียชื่อเสียงและเกียรติยศของ
อุบาสกและพระศาสนา.

๑๕/๗/๖๑

ถ. วิธีปฏิบัติของอุบาสกต่างจากคนสามัญอย่างไร ? จงอธิบาย.

ต. ต่างจากคนสามัญ บุคคลผู้เป็นอุบาสกบำเพ็ญสมบัติ ๕ คือ
ประกอบด้วยศรัทธา ๑ มีศีลบริสุทธิ์ ๑ ไม่ถือมงคลตื่นข่าว คือเชื่อ
กรรมไม่เชื่อมงคล ๑ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพระพุทธศาสนา ๑ ทำบุญ
ในพระพุทธศาสนา ๑ ละเว้นกรรมที่ควรละเว้น การค้าขาย ๕ ประการ
เรียกว่ามิจฉาวณิชา คือ ค้าขายเครื่องประหาร ๑ ค้าขายมนุษย์ ๑
ค้าขายสัตว์เป็น และเนื้อสัตว์ที่ฆ่าเอเป็นอาหาร ๑ ค้าขายน้ำเมา ๑
ค้าขายยาพิษ ๑ และรักษาศีล ๕ อยู่เป็นนิตย์ คือเว้นจากการทำสัตว์ให้
ตาย ๑ เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ ๑ เว้นจากประพฤติ
ผิดในกาม ๑ เว้นจากพูดเท็จ ๑ เว้นจากดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย ๑
วิธีปฏิบัติของอุบาสกต่างจากคนสามัญอย่างนี้.

๒๐/๘/๕๘

ถ. อุบาสกจะพึงละเว้นวิบัติอะไรบ้าง ? ถ้าได้ละเว้นแล้วจะ
เรียกว่าตั้งอยู่ในธรรมอะไร ?

ด. อุบาสกพึงละเว้น ๕ อย่าง คือ ไม่มีศรัทธา ๑ ไม่มีศีล ๑ ถීමมกคตตีนข่าว คือเชื่อมกคตไม่เชื่อมกรรม ๑ แสวงหาเขตบุญนอกพระพุทธศาสนา ๑ ไม่บำเพ็ญบุญในพระพุทธศาสนา ๑ ถ้าละเว้นได้แล้ว เรียกว่าตั้งอยู่ในสมบัติ ๕ ประการ.

๑๔/๑๑/๖๒

ด. อุบาสกก็คือชนที่เป็นคฤหัสถ์มิใช่หรือ? เมื่อเป็นเช่นนี้ชนที่ "ไม่ได้บวช จะเรียกว่าอุบาสกเสียทั้งหมด ชอบหรือไม่" โฉนจึงตอบเช่นนั้น?

ด. ไม่ชอบ. ที่ตอบเช่นนั้น เพราะคฤหัสถ์ที่จะชื่อว่าเป็นอุบาสกได้ ต้องเว้นสิ่งที่ควรเว้น เช่นเว้นจากการค้าขายไม่ชอบธรรม ๕ คือ ค้าขายเครื่องประหาร มนุษย์ สัตว์เป็น และเนื้อสัตว์ที่มาเพื่อเป็นอาหาร น้ำเมา ยาพิษ เป็นต้น. และสิ่งที่ควรทำ เช่นต้องมีศรัทธา มีศีลบริสุทธิ์ ไม่ถීමมกคตตีนข่าว กล่าวคือเชื่อมกรรม ไม่เชื่อมกคต ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพระพุทธศาสนา บำเพ็ญบุญแต่ในพระพุทธศาสนา เหล่านี้เป็นต้น. บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์หาได้มีองค์คุณเหล่านั้นทุกคนไม่ เพราะฉะนั้น จะเรียกคนที่เป็นคฤหัสถ์ว่าเป็นอุบาสกเสียทั้งหมด จึงไม่ชอบ.

๑๒/๗/๖๒

ด. สมบัติของอุบาสกก็ได้ทราบแล้ว บัดนี้อยากทราบวิบัติของอุบาสกบ้าง มีอย่างไร? จงแถลง.

ด. วิบัติของอุบาสก ก็ตรงกันข้ามกับสมบัติของอุบาสกนั่นเอง

คือ ความเป็นคนที่ไม่มีศรัทธา ๑ ความเป็นผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์ ๑ ถือ
มงคลต้นข้าว คือเชื่อมงคล ไม่เชื่อกรรม ๑ แสวงหาเขตบุญนอกพระ
พุทธศาสนา ๑ ไม่บำเพ็ญบุญแต่ในพระพุทธศาสนา ๑.

๓/๓/๖๐-๒๕/๘/๓๕

ถ. ถืออย่างไรชื่อว่าถือมงคลต้นข้าว ? และในพระพุทธศาสนา
สอนให้ถืออย่างนั้นหรืออย่างไร ?

ค. ถือว่านี่ถุกษัตริยามดี เป็นมงคลดี นี่ถุกษัตริยามไม่ดี ยามไม่ดี เป็น
กภาพิณี ไม่เป็นสวัสดิมงคล. ในพระพุทธศาสนาไม่ให้ถือเช่นนั้น สอน
ให้ถือว่า เรามีกรรมเป็นของตัว เราทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว.

๑๒/๓/๕๖

หมวด ๖

ถ. เหตุไฉนพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงยกบุคคล ๖ จำพวก มีมารดา
บิดาเป็นต้น ไปทรงเทียบด้วยทิส ? อธิบายให้เข้ารูป.

ค. ข้อที่พระพุทธเจ้า ทรงยกบุคคลไปทรงเทียบด้วยทิส ๖ นั้น
อธิบายดังต่อไปนี้ คือ มารดาบิดาเป็นผู้ได้อุปการะบุตรธิดามาก่อน
สมควรเทียบด้วยปุรัตติมทิส คือทิสเบื้องหน้า ส่วนอาจารย์ได้พร่ำ
สอนศิษย์ชี้ทางผิดและถูก ควรดำเนินและมีควรดำเนินเป็นคุณเขน
ขวา สมควรเทียบด้วยทักษิณทิส คือ ทิสเบื้องขวา ส่วนบุตรภรรยา
มาภายหลัง สมควรเทียบด้วยปัจฉิมทิส คือ ทิสเบื้องหลัง ส่วนมิตรผู้
ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน เป็นคุณเขนซ้าย สมควรเทียบด้วยอุตรทิส คือ
ทิสเบื้องซ้าย ส่วนบ่าวเป็นคนทำการฝ่ายต่ำยอมตัวเป็นคนรับภาระงาน

ของนาย สมควรเทียบด้วยเหตุภูมิทิศ คือ ทิศเบื้องต่ำ ส่วนสมณ-
พราหมณ์เป็นผู้ชี้ทางเพื่อให้ถึงซึ่งความเจริญด้วยคุณในเบื้องบน ตลอด
จนมรรคผลนิพพาน จึงสมควรเทียบด้วยอุปริมทิศ คือ ทิศเบื้องบน
บุคคลเทียบด้วยทิศ ๖ ดังอธิบายมานี้.

๑๖/๑๑/๕๖

ถ. มารดาบิดากับบุตรธิดา มีหน้าที่อันจะพึงประพடுத்தอกัน
อย่างไร ?

ต. มีหน้าที่จะพึงประพடுத்தอกันดังนี้ คือ มารดาบิดามีหน้าที่อัน
จะพึงประพடுத்தอกันบุตร ๕ คือ ๑. ห้ามไม่ให้บุตรธิดาทำชั่ว ๒. ให้
ตั้งอยู่ในความดี ๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔. หากภรรยา (หรือสามี)
ที่สมควรให้ ๕. มอบทรัพย์ให้ในสมัย

หน้าที่อันบุตรธิดา ควรสนองอุปการะของมารดาบิดา ๕ คือ
๑. ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๒. ช่วยทำกิจของท่าน ๓. ดำรง
วงศ์สกุลของท่านไว้ ๔. ประพடுத்தกันให้เป็นผู้สมควรรับทรัพย์มรดก
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน.

๒๔๕๖-๕๘-๖๖-๗๐

ถ. มารดาบิดาทำความดีอะไรให้บุตรชายหญิงบ้าง ? เมื่อท่าน
ทำให้อย่างนั้นแล้ว สมควรจะสนองคุณท่านอย่างไรบ้าง ?

ต. มารดาบิดาทำความดีให้แก่บุตรชายหญิง ๕ ประการ โดย
หลักการ คือ ๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔. ถ้าเป็นบุตรชาย หากภรรยาที่สมควรให้

ถ้าเป็นบุตรหญิง หาสามีที่สมควรให้ ๕. มอบทรัพย์ให้ในสมัย.

เมื่อท่านทำให้อย่างนั้นแล้ว สมควรสนองคุณท่านอย่างไร คือ

๑. เลี้ยงท่านตอบ ๒. ทำกิจของท่าน ๓. ดำรงวงศ์สกุล ๔. ประพฤติ
ตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก ๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญ
อุทิศให้ท่าน.

๑/๕/๗๕

ถ. ข้อที่บุตรพึงบำรุงมารดาบิดา ๕ สถานนั้น ข้อไหนทำเมื่อ
ท่านมีชีวิตอยู่? ข้อไหนทำเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว?

ต. ข้อที่บุตรพึงบำรุงมารดาบิดา ๕ สถานนั้น ข้อที่ ๑ ที่ ๔ ทำ
เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ ข้อที่ ๕ ทำเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ข้อที่ ๒ ที่ ๓
ทำได้ทั้ง ๒ สมัย คือทั้งเวลาที่ท่านมีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว.

๒๔๗๖-๒๔๗๘

ถ. บิดากับบุตร ต่างมีกรณีจะพึงทำแก่กันและกันอย่างไร?
ถ้าทั้ง ๒ ฝ่ายได้ทำหน้าที่ของตนแล้ว จักได้ชื่อว่าอย่างไร?

ต. บิดามีกรณีที่จะพึงทำแก่บุตร ๕ สถาน คือ ห้ามจาก
การชั่ว ๑ ชกนาในการดี ๑ ให้ได้รับการศึกษา ๑ หากรรยา
ที่สมควรให้ ๑ มอบทรัพย์ให้ตามคราว ๑. บุตรมีกรณีจะอันจะพึง
ทำแก่บิดาก็ ๕ สถานเหมือนกัน คือ เลี้ยงท่านในคราวที่ต้องการ ๑
ช่วยทำกิจของท่าน ๑ ดำรงวงศ์สกุล ๑ ปฏิบัติตนดีควรได้รับมรดก ๑
เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วให้ทักษิณอุทิศถึงท่าน ๑ ทั้ง ๒ ต่างได้ทำหน้าที่
ของตนแล้ว บิดาได้ชื่อว่าเป็นบุรพการี บุตรได้ชื่อว่าเป็นผู้กตัญญู-

กตเวทีของกันและกัน.

๓/๓/๖๐

ถ. เมื่อบุตรได้รับอนุเคราะห์จากมารดาบิดาแล้ว จะควรปฏิบัติ
อย่างไรต่อท่าน ?

ต. ปฏิบัติอย่างนี้ ท่านได้เลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๑ ทำกิจ
ของท่าน ๑ ดำรงวงศ์สกุล ๑ ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์
มรดก ๑ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน ๑.

๒๐/๘/๕๘

ถ. มีพ่อเช่นไร ชื่อว่ามีพ่อดี ? เมื่อได้พ่อดีเช่นนั้นแล้ว ถ้าเรา
เป็นคฤหัสถ์ จะควรทำอย่างไรแก่พ่อ ?

ต. มีพ่อผู้ทำหน้าที่ของพ่อจริง ๆ เลี้ยงดูมา และบำรุงด้วย
สถาน ๕ คือ คอยห้ามจากความชั่ว ๑ ชักจูงให้ประพฤติความดี ๑
ให้ได้รับการศึกษา ๑ ปลุกฝังให้ได้คู่อันสมควรกัน ๑ มอบทรัพย์ให้
ในสมัย ๑ ชื่อว่ามีพ่อดี. เมื่อได้พ่อที่ดีเช่นนั้นแล้ว เราเป็นคฤหัสถ์
ควรปฏิบัติอย่างนี้กับพ่อ คือ ๑. ท่านได้เลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
๒. ทำกิจของท่าน ๓. ดำรงวงศ์สกุล ๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควร
รับทรัพย์มรดก ๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน.

๑๑/๑๒/๕๓

ถ. การเชื่อฟังเป็นสำคัญอย่างไร ท่านจึงจัดเป็นสถานหนึ่งอัน
ศิษย์พึงบำรุงอาจารย์ ?

ต. เป็นสำคัญยิ่งนัก ทั้งในการปกครองหมู่ ทั้งในการศึกษา

ทั้งเป็นมูลเหตุให้ผู้เชื่อฟังนั้นได้ปัญญา ผู้เป็นศิษย์ต้องอยู่ในความปกครองของอาจารย์ ต้องทำการศึกษา ต้องเป็นผู้ปรารถนาความรู้ แต่ถ้าผู้ไม่มีความเชื่อฟังเสียแล้ว ก็จะประพัตติตนเป็นคนคือด้านขัดต่อการปกครอง อันเป็นเหตุให้ขาดจากการศึกษา ความรู้ที่จะปรารถนาก็ต้องขาดไปตามกัน เพราะนั้น ศิษย์จึงควรบำรุงอาจารย์ด้วยคุณชื่อนี้ เพื่อความสะดวกแก่การปกครอง เพื่อได้มีความตั้งใจทำการศึกษา เพื่อได้ปัญญาอันเป็นข้อประสงค์.

๒/๑๑/๖๐

ถ. อาจารย์กับศิษย์ควรปฏิบัติต่อกันอย่างไร จึงจะถูกต้องตามคลองธรรม ?

ด. อาจารย์ควรอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยการแนะนำดี, ให้เรียนดี, บอกลดปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง, ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง, ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย. ศิษย์ควรบำรุงอาจารย์ด้วยอาการลุกขึ้นยืนรับ, เข้าไปยืนคอยรับใช้, เชื่อฟังคำสั่งสอนของท่าน, อุปัฏฐากท่าน, เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ, อาจารย์กับศิษย์ปฏิบัติต่อกันอย่างนี้ จึงจะถูกต้องตามคลองธรรม.

๑๕/๑๑/๕๓

ถ. ถ้ามีบุตร จะฝากให้เล่าเรียนในสำนักอาจารย์เช่นไรดี ? และจะต้องสอนบุตรให้ปฏิบัติอย่างไรในอาจารย์ ?

ด. ถ้ามีบุตร ควรฝากในสำนักอาจารย์ผู้แนะนำดี, ให้เรียนดี, บอกลดปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง, ยกย่องให้ปรากฏใน

เพื่อนฝูง, ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย ก็จะไปในทิศไหน ก็ไม่ให้
อดอยาก จึงจะดี, และจะต้องสอนบุตรให้ปฏิบัติอาจารย์ด้วยสถาน ๕
คือ ด้วยลูกขึ้นยืนรับ ๑ ด้วยเข้าไปยืนคอยรับใช้ ๑ ด้วยเชื่อฟัง ๑
ด้วยอุปัฏฐาก ๑ ด้วยเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ๑ ฉะนี้.

๓/๑๑/๕๘

ถ. หน้าที่ ๆ มารดาบิดาจะพึงอนุเคราะห์แก่บุตรนั้น จะต่างกับ
กับหน้าที่ ๆ อาจารย์จะพึงอนุเคราะห์แก่ศิษย์อย่างไรบ้างหรือไม่ ?

ต. ต่างกันก็มี เช่นอาจารย์ยกย่องศิษย์ให้ปรากฏในเพื่อนฝูง
และทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (ก็จะไปในทิศใด ๆ ก็ไม่ให้อด
อยาก) ส่วนมารดาบิดาหาภรรยาที่สมควรให้ และมอบทรัพย์ไว้ใน
สมัย ๓ ข้อข้างต้นนั้น จะว่าต่างกันแต่คำเรียกก็ได้ ผลที่บุตรจะ
ได้รับเหมือนกัน ส่วนมารดาบิดาอนุเคราะห์แก่บุตร ห้ามไม่ให้ทำ
ความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา ส่วนอาจารย์
อนุเคราะห์แก่ศิษย์ คือ แนะนำให้เรียนดี บอกศิลปวิทยาให้สิ้น
เชิง ไม่ปิดบังอำพราง.

๒๐/๘/๕๘

ถ. พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้สามิปฏิบัติต่อภรรยา ให้ภรรยา
ปฏิบัติต่อสามิอย่างไร ?

ต. อย่างนี้ สามิพึงปฏิบัติต่อภรรยาด้วยสถาน ๕ อย่าง คือ ๑. ด้วย
ยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา ๒. ด้วยไม่ดูหมิ่น ๓. ด้วยไม่ประพฤตินอกใจ
๔. ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้ ๕. ด้วยให้เครื่องแต่งตัว.

ภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามีด้วยสถาน ๕ อย่าง คือ ๑. จัดการงานดี
๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี ๓. ไม่ประพฤตินอกใจสามี ๔. รักษา
ทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว ๕. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง.

๒๔๓๓

ถ. ความมีเพื่อนที่ดีงาม เป็นคุณธรรมที่พึงแก่ตนอย่างสำคัญ
อันคุณบุตรควรปรารถนา ถ้าท่านมีเช่นนั้นบ้าง จะทำอย่างไร ?

ต. จะบำรุงกัลยาณมิตรด้วยสถาน ๕ คือ ด้วยให้ปัน ๑ ด้วย
เจรจาถ้อยคำไพเราะ ๑ ด้วยประพฤติประโยชน์ ๑ ด้วยความเป็นผู้มี
ตนเสมอ ๑ ด้วยไม่แก้งกล่าวให้คลาดจากความจริง ๑.

๒๔๖๘

ถ. ระหว่างมิตรกับมิตร พึงปฏิบัติแก่กันอย่างไร จึงจะ
ถูกทาง ?

ต. ระหว่างมิตรกับมิตร พึงปฏิบัติแก่กันอย่างนี้ คือยอมบำรุง
มิตรด้วยสถาน ๕ คือ ๑. ด้วยให้ปัน ๒. ด้วยเจรจาถ้อยคำไพเราะ
๓. ด้วยประพฤติประโยชน์ ๔. ด้วยความมีตนเสมอ ๕. ด้วยไม่
แก้งกล่าวให้คลาดจากความเป็นจริง. มิตรผู้ได้รับบำรุงแล้ว ย่อม
อนุเคราะห์ด้วยสถาน ๕ คือ ๑. รักษามิตรผู้ประมาทแล้ว ๒. รักษา
ทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว ๓. เมื่อมีภัยเอาเป็นที่พึ่งพำนักได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ ๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร.

๑๔/๑๑/๖๒

ถ. คนเป็นผู้ใหญ่เหนือเขา สมควรประพฤติต่อผู้น้อยอย่างไร ?

ด. จะใช้ให้ทำงานควรรู้จักประมาณใคร่ครวญถึง และ
ความสามารถของเขาก่อนแล้วใช้แต่พอดี อย่าใช้ให้หนักเกินไป ๑ ควร
มีใจเพื่อแผ่ให้อาหาร และเบียดเบียน เห็นเขาทำการดีให้บำเหน็จรางวัล ๑
ควรมีเมตตากรุณาเมื่อเขาเจ็บไข้ เอาใจใส่รักษาพยาบาล ๑ ควรมี
ความเอื้อเฟื้อ ใต้ของกินมีรสแปลกหรืออร่อยแจกให้ ๑ ควรถนอม
น้ำแรงของเขา ปล่อยให้หยุดพักตามคราว ๑.

๓/๓/๖๐

ถ. เพราะเหตุไร พระบรมศาสดาจึงทรงจัดสมณพราหมณ์เป็น
ทิศเบื้องบน ? กุลบุตรควรบำรุงด้วยสถานเท่าไร ? อะไรบ้าง ?

ด. เพราะสมณพราหมณ์ เป็นผู้ทรงเพศและคุณธรรมสูงกว่า
คฤหัสถชน สมควรยกไว้ในที่สูงให้เหมาะแก่การเคารพบูชา จึงทรง
จัดเป็นทิศเบื้องบน. อันกุลบุตรพึงบำรุงด้วยสถาน ๕ คือ ๑. ด้วย
เมตตาทายกรรม ๒. ด้วยเมตตาวจีกรรม ๓. ด้วยเมตตาโมกกรรม
๔. ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู ๕. ด้วยให้อามิสทาน.

๒๓/๕/๓๓

ถ. หน้าทีอันคฤหัสถ์และบรรพชิตจะประพฤติกัณฑ์ มีอย่างไร
บ้าง ?

ด. คฤหัสถ์ควรอุปการะบรรพชิต ด้วยการทำ การพูด การคิด
ประกอบด้วยเมตตา ด้วยไม่ปิดประตู คือนิมนต์ให้เข้าบ้านเรือน
ตามสมัย ด้วยถวายทานให้เป็นกำลังบำเพ็ญสมณปฏิบัติ. บรรพชิต
ควรอนุเคราะห์คฤหัสถ์ ด้วยห้ามจากการชั่ว ชักนำไปตั้งอยู่ในการดี

อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม ให้ได้ฟังข้อที่ยังไม่เคยฟัง ให้เข้าใจข้อ
ที่เคยฟังมาแล้วแจ่มแจ้ง บอกทางสวรรค์ให้

๒๓/๑๒/๕๘

ถ. ต่างว่าถ้าสึกออกไปเป็นคฤหัสถ์ จะปฏิบัติอย่างไร ต่อท่าน
ผู้ร่วมเพศบัดนี้ ?

ค. จะบูชาท่านโดยฐานเป็นอุปริมทิส ตั้งจิตบำรุงด้วยสถาน ๕
คือ ๑. จะทำอะไร ๆ ก็ประกอบด้วยเมตตา ๒. จะพูดอะไร ๆ ก็
ประกอบด้วยเมตตา ๓. จะคิดอะไร ๆ ก็ประกอบด้วยเมตตา ๔. ด้วย
ความเป็นผู้ไม่ปิดประตู คือมิได้ห้ามไม่ให้เข้าบ้านเรือน ๕. ด้วยถวาย
อามิสทาน

๒๔๖๘

ถ. ภิกษุสามเณรผู้ได้รับบำรุงจากคฤหัสถ์แล้ว ควรอนุเคราะห์
เขาด้วยสถานไรบ้าง ? ถ้าไม่อนุเคราะห์ จะเรียกเป็นลูกหนี้เขาได้
หรือไม่ ?

ค. ควรอนุเคราะห์เขาด้วยสถาน ๖ คือ ๑. ห้ามไม่ให้ทำ
ความชั่ว ๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ให้. ถ้าไม่อนุเคราะห์เรียกว่าเป็นลูกหนี้เขาได้.

๒/๑๑/๖๐

ถ. คนประกอบในทางเช่นไร ย่อมตั้งตัวไม่ได้ ?

ค. คนประกอบในอนุบายมุขย่อมตั้งตัวไม่ได้. ในอนุบายมุขนั้น

คือ เป็นนักเลงหญิง, เป็นนักเลงสุรา, เพลิดเพลินในการเล่นการพนัน, คบเพื่อนชั่วพากันเที่ยวเตร่ติดใจในการเล่นต่าง ๆ , เกียจคร้านไม่พอใจทำงาน, คนประพฤดิเช่นนั้น ต้องการจับจ่ายมาก จึงตั้งตัวไม่ได้.

๒๓/๑๒/๕๘

ถ. ดำเนินในทางเช่นไร จึงจะตั้งตัวได้โดยความเจริญ ?

ต. ไม่ประกอบในอบายมุข คือ ไม่ดื่มน้ำเมา, ไม่เที่ยวกลางคืน, ไม่เที่ยวดูการเล่น, ไม่เล่นการพนัน, ไม่คบเพื่อนชั่ว, ไม่เกียจคร้านทำงาน, จึงจะตั้งตัวได้โดยความเจริญ.

๑๔/๑๑/๖๒

ถ. อบายสำหรับผู้ทำความชั่วจะต้องไปตกใจในเมื่อตายจากโลกนี้แล้ว ท่านกล่าวว่า มีอยู่ ๔ อย่าง คือ นรก เปรตวิสัย อสุรกาย ติรัจฉาน. ส่วนในโลกนี้มีอบายบ้างหรือไม่ ? ถ้ามีคืออะไร ? มีประตุกี่ประตุ ? ทำอย่างไร จึงจะไม่ตกอบายนั้น ?

ต. มี คือ ความฉิบหายแห่งโลกทรัพย์ มีประตุที่เรียกว่า อบายมุข ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ๔ ประตุบ้าง ๖ ประตุบ้าง เว้นข้อที่ซ้ำกันเสีย รวมทั้ง ๒ ประเภทเป็น ๗ ประตุ คือ ๑. ความเป็นนักเลงหญิง ๒. ความเป็นนักเลงสุรา ๓. ความเป็นนักเลงเล่นการพนัน ๔. ความคบคนชั่วเป็นมิตร ๕. เที่ยวกลางคืน ๖. เที่ยวดู

๑. หลักของการตั้งตัวนั้น นักเรียกควรยกหลักธรรมขึ้นตอบให้สมกับความที่จักตั้งตัวได้ คือ ต้องเว้นอบายมุข ๔-๖. ประกอบทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์ ไม่ต้องอยู่ในเหตุแห่งความเสื่อมแห่งวงศ์สกุล. ส. ป.

การเล่น ๗. เกียจคร้านทำงาน. เว้นอบายมุขเหล่านี้เสีย และ
บำเพ็ญประโยชน์โลกนี้ให้บริบูรณ์ จึงจะไม่ตกอบายนั้น.

๒๔๗๖

ถ. การคบคนชั่วเป็นมิตร เป็นหนทางแห่งอบายมุขอย่างไร ?

ต. เป็นหนทางแห่งอบายมุขอย่างนี้ คือ ย่อมถูกคนชั่วแนะนำไป
ในทางทุจริต ตามประเภทของเขา คือคนชั่วย่อมแนะนำชั่ว นำ
ให้เป็นนักเลงเล่นการพนันบ้าง เป็นนักเลงเจ้าชู้บ้าง เป็นนักเลงเหล้า
บ้าง แนะนำให้เป็นคนหลงเขาด้วยของปลอมบ้าง เป็นคนโกงเขาซึ่ง
หน้าบ้าง เป็นคนหัวไม้บ้าง, โทษเหล่านี้ล้วนเป็นทางเสื่อมทั้งนั้น เช่น
การเล่นการพนันมีโทษ คือ เมื่อชานะย่อมก่อเวร เมื่อแพ้ย่อม
เสียดายทรัพย์ ทรัพย์ย่อมพินาศไป ไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ เป็นที่
หมิ่นประมาทของเพื่อน ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วยเป็นต้น.

๒๔๗๐

ถ. มีผู้อ้างว่า สุรามิประโยชน์หลายอย่าง คือ ๑. เป็นเครื่องปลุก
มิตรและสมานมิตร ๒. ให้พร ๓. เจริญอาหาร ๔. ช่วยกำลังหัวใจ
ให้คิดโลหิตแรงขึ้น ๕. ช่วยความคิด ๖. ทำให้กล้าหาญ ๗. บรรเทา
ความทุกข์ร้อน. ด้วยเหตุเหล่านี้ ท่านจึงมิได้บัญญัติเป็นกรรมกิเลส
ข้อความที่ว่ามาทั้งนี้ ท่านจะเห็นด้วยหรือไม่? ถ้าเห็นด้วยก็เป็นอัน
แล้วไป, ถ้าไม่เห็นด้วย จงค้าน.

ต. ข้าพเจ้าไม่ลงความเห็นด้วย เพราะเหตุว่า

๑. การปลุกมิตรและสมานมิตรนั้น สุราคงปลุกและสมานได้

เฉพาะเพื่อนซี้เมาได้ แต่เพื่อนที่ดีจะปลูกขึ้นด้วยการประพฤติตนดี และยึดเหนี่ยวนำใจได้ด้วยสังคหวัตถุ ไม่ใช่ด้วยสุรา.

๒. การให้พรกันตามสมัยนิยม ใช้สิ่งอื่นดื่มนั้น เช่น โขดา น้ำชา หรือน้ำหวานก็ได้ ไม่เห็นจำเป็นอย่างไร ที่ต้องใช้สุราซึ่งเป็นของให้โทษ.

๓. ที่ว่าเจริญอาหารนั้น ก็เฉพาะคนที่ติดสุรามานานแล้วเท่านั้น เพราะสุราทำให้กระเพาะอาหารเกิดฝ้า ทำให้เบื่ออาหาร เมื่อดื่มสุราลงไป สุรากัดฝ้านั้น จึงทำให้บริโภคอาหารมีรส แต่ครั้งแล้ว ก็เพิ่มโทษยิ่งขึ้น.

๔. ที่ว่าช่วยกำลังหัวใจให้โลหิตแรงขึ้นนั้น เป็นจริง แต่ไม่ใช่เป็นผลดีแก่ร่างกาย ที่แท้กลับให้โทษ คือให้โลหิตติดแรงจนอาจดันเส้นโลหิตแตกถึงแก่ชีวิตก็ได้ แม้ไม่ถึงนั้น เมื่อสิ้นฤทธิ์มันแล้ว กลับทำให้อ่อนเพลียงลงไปกว่าไม่ได้ดื่มเสียอีก.

๕. ที่ว่าช่วยความคิดนั้น ก็เป็นโรคโดยเฉพาะสำหรับผู้ติดสุรา และใช้สุราเป็นเครื่องช่วยมาจนชิน ผู้ที่ไม่ติดสุรา ไม่ได้ดื่ม ก็อาจคิดและทำอะไรได้ดีเท่ากันหรือยิ่งกว่า ฉะนั้นจึงว่าไม่จริงเลย.

๖. ที่ว่าทำให้กล้าหาญนั้น ก็มีความจริงอยู่บ้าง แต่ไม่ใช่ 'กล้าหาญชนิดที่ดี' คือกล้าหาญโดยปราศจากสติ มักกล้าในที่ไม่ควรกล้า.

๗. ที่ว่าบรรเทาความทุกข์ร้อนนั้น เป็นการเข้าใจผิด ชั่วเวลา

๑. วิธีดื่มให้พรเป็นลัทธิเอาอย่าง ๆ นำบัดสี. พระบาลีว่า 'ไม่ดื่มน้ำเมาจึงเป็นมงคลอันอุดม. ศรี ฯ

ที่เมายู่นั้นอาจลืมนึกถึงเรื่องทุกข์ร้อนต่างๆ ได้บ้าง อย่างที่พูดกันว่า "พอเหล่าเข้าปาก ความยากก็หายไป" แต่ทุกข์ร้อนนั้นจะได้หายไป เพราะดื่มสุราก็หาไม่ เมื่อสร้างแล้ว ก็เป็นทุกข์ต่อไป มีหน้าซ้ำติดสุรา เข้าอีก เพิ่มโทษและทุกข์ขึ้นอีก.

๒๔๓๓

ถ. เทียบกลางคืนไม่ดีอย่างไร ท่านจึงจัดเป็นอบายมุขประการหนึ่ง ?

ค. การเที่ยวกกลางคืนเป็นเหตุเครื่องฉิบหายหลายประการ เมื่อจะกล่าวโดยย่อๆแล้ว คือ ๑. ชื่อว่าไม่รักษาตัว ๒. ชื่อว่าไม่รักษาบุตรภรรยา ๓. ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ ๔. เป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย ๕. มักถูกใส่ความ ๖. ได้รับความลำบากมาก.

๕/๑๑/๕๘-๑๑/๑๑/๕๕

ถ. เทียบดูการเล่น ๖ อย่าง คือ ๑. รำ ๒. ขับร้อง ๓. ดิฉันตีตีเป่า ๔. เสภา ๕. เพลง ๖. เถิดเทิง เหล่านี้มีโทษอย่างไรบ้าง ? จงตอบให้ได้ความ.

ค. มีโทษมาก ๑. เสียเวลา ๒. บางที่ทำให้เสียทรัพย์ ๓. บางทีก่อความทะเลาะวิวาท ๔. ทำให้ใจแตก. รวมลงในอบายมุข.

๒๔๖๓

ถ. เล่นการพนันมีโทษอย่างไร ในคิหิปฏิบัติท่านจึงจัดเป็นอบายมุขด้วยประการหนึ่ง ?

ค. มีโทษ ๖ อย่าง คือ ๑. เมื่อชานะยอมก่อเวร ๒. เมื่อแพ้

ยอมเสียทรัพย์ที่หายไป ๓. ทรัพย์ยอมเสียหาย ๔. ไม่มีใครเชื่อ
ถ้อยฟังคำ ๕. เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อน ๖. ไม่มีใครประสงค์จะ
แต่งด้วย (นอกจากคนที่เป็นนักเลงเล่นการพนันด้วยกัน).

๒๔๓๔

ถ. การพนันมีโทษอย่างไร รัฐบาลจึงให้เลิก และระวางไม่ให้
ลักเล่น ?

ต. การพนันมีโทษถึง ๖ สถาน คือ ๑. เมื่อชานะยอมก่อเวร
๒. เมื่อแพ้ยอมเสียทรัพย์ที่หายไป ๓. ทรัพย์ยอมเสียหาย ๔. ไม่
มีใครเชื่อถ้อยฟังคำ ๕. เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อน ๖. หญิงและ
ชายที่เล่นการพนัน ไม่มีคนดีประสงค์จะแต่งด้วย.

๒๔๖๔

ถ. การเล่นการพนัน สบโอกาสเหมาะเข้า รวยได้มากๆ ก็มี
เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้อที่ท่านจัดว่าเป็นอบายมุข (คือเหตุเครื่องฉิบหาย)
ต้องเป็นอันใช้ไม่ได้ ถูกหรือไม่? อธิบายให้เหมาะสม.

ต. ไม่ถูก. จริงอยู่บุคคลที่เล่นการพนัน สบโอกาสเหมาะเข้า
รวยได้มากๆ ก็มี แต่โดยมาก คนที่รวยเพราะได้จากการเล่นการพนัน
ก็มักจะหมดไปเพราะเล่นการพนันนั่นเอง ด้วยขำใจมากขึ้น ไม่เป็น
อันทำมาหากิน ทรัพย์ที่เคยได้มา ย่อมจะหมดไปในภายหลัง ซ้ำกลับ
เข้าเนื้อสมบัติเดิมก็มี.

อนึ่ง คนที่หาทรัพย์ได้โดยไม่ต้องลำบาก ย่อมมีความเสียคายน้อย
จับจ่ายได้ง่ายดาย ไม่รู้จักประหยัดทรัพย์ นี่เป็นนิสัยติดตัวได้ เมื่อ

ตนถึงคราวตกยาก อาจพลอตัวทำตามเคย ไม่อุตสาหะเก็บหอมรอมริบ
เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้นั้นก็จกตั้งตนไม่ได้ หรือหากว่า จะทรงตัวอยู่ได้
ด้วยสมบัติอันได้มาด้วยการพนันนั้นบางคราว ถ้าไม่เลิกก็อาจกลับเสียใน
บางคราว นับว่ายังตั้งตัวมั่นคงไม่ได้อยู่เสมอ และต้องเสียชื่อเสียง
เพราะเหตุนี้.

๑๕/๓/๖๑

ถ. คบคนชั่วเป็นมิตรมีโทษอย่างไร ? และโทษเช่นนั้นเรา
ต้องการหรือไม่ ?

ต. มีโทษหลายสถาน คือ ๑. นำให้เป็นนักเลงการพนัน ๒. นำ
ให้เป็นนักเลงเจ้าชู้ ๓. นำให้เป็นนักเลงเหล้า ๔. นำให้เป็นคนหลง
เข้าด้วยของปลอม ๕. นำให้เป็นคนโกงเขาซึ่งหน้า ๖. นำให้เป็นคน
หัวไม้, และโทษเช่นนั้นเราไม่ต้องการ.

๑๒/๓/๕๖

ถ. คนเกียจคร้านมีลักษณะเป็นไฉน ?

ต. มีลักษณะเป็นดังนี้ คือ มักให้อ้างว่า หนาวนัก ร้อนนัก
เวลาเย็นแล้ว ยังเข้าอยู่ หิวนัก ระบายนัก แล้วไม่ทำงาน.

๒๔๖๕

ถ. ทำอย่างไร ความเกียจคร้านจึงจะไม่ครอบงำสันดานได้ ?

ต. อย่าอ้ำบังจายภายในหรือภายนอกมาเป็นเหตุขัดข้อง เช่น
อ้างความหนาว ร้อน เย็น เข้า หิว ระบาย, ควรทำใจให้เข้มแข็ง
ต่อสู้ความเกียจคร้านที่เป็นมารมากระซิบกระเซ้าหรือแนะนำ, ถ้ายอม

แพ้หรืออ่อนผันตามเหตุที่อ้างนั้นๆ ความเกียจคร้านจะครอบงำได้
และทำให้เคยตัว เพราะฉะนั้น ต้องเอาชนะไว้เสมอ.

อนึ่ง ต้องทำใจให้กล้า ไม่กลัวต่อการทุกข์ยากลำบาก และ
ปลุกใจให้ยอมเผชิญต่อความลำบาก ให้เห็นความลำบากเป็นเหตุ
แห่งความดีของตน และอย่ามัวคำนึงถึงความสุขเฉพาะหน้า คืออย่า
มักได้ความสุขนัก อย่างเหตุเกียจคร้าน เช่นนี้ ความเกียจคร้าน
จึงจักไม่ครอบงำสันดาน.

ศรี ฯ